

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ROMA DÖNEMİ NİKOMEDİA SİKKELERİNDE TAPINAK BETİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nihat TEKDEMİR

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

HAZİRAN 2016

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ROMA DÖNEMİ NİKOMEDİA SİKKELERİNDE TAPINAK BETİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nihat TEKDEMİR

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynep KUBAN

HAZİRAN 2016

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502071107 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Nihat TEKDEMİR, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı "ROMA DÖNEMİ NİKOMEDİA SİKKELERİNDE TAPINAK BETİMLERİ" başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Zeynep KUBAN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. İlknur Kolay**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross
Kocaeli Üniversitesi

Teslim Tarihi : 02 Mayıs 2016
Savunma Tarihi : 10 Haziran 2016

ÖNSÖZ

“Roma Dönemi Nikomedia Sikkelerinde Tapınak Betimleri” isimli çalışmam ile Hellenistik Bithynia Krallığı başkenti, Roma Dönemi eyalet merkezi ve Tetrarkhia Dönemi Roma başkenti olarak Küçük Asya kentleri arasında önemli bir yere sahip olan ancak günümüzde yeterli düzeyde araştırma yapılamayan Nikomedia (İzmit) antik kentinin önemine, sikkeler üzerinden nümismatik ve tarihsel kanıtlar sunarak güncel bir bakış açısı sunmayı amaçladım.

Öncelikle, bu tez konusunu seçmemde büyük katkısı olan ve karşılaştığım bütün zorluklarda sabır ile beni yönlendiren ve çalışma sürecimde akademik desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Prof. Dr. Zeynep Kuban’a teşekkürü bir borç bilirim. Tezin hazırlık aşamasında Nikomedia üzerine yaptığı çalışmaları ve araştırmalarını benimle paylaşan, sözlü ve yazılı olarak yardımda bulunan Prof. Dr. Ayşe Çalık Ross’a, Yapı Kredi Müzesi Sikkeler Koleksiyonu’na ait tapınak betimli Nikomedia sikkelerini yerinde çalışmama ve fotoğraflamama müsaade eden Müze Müdürü Şennur Şentürk’e, İstanbul Arkeoloji Müzeleri sikkeler kataloglarını kullanmama izin veren Müze Uzmanı Sedat Öztöpe’ye, tez okumalarımda bana yardımcı olan M. Çağhan Keskin’e ve Alman Arkeoloji Enstitüsü kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

Ayrıca tez sürecim boyunca manevi destekleri ile her zaman beni çalışmaya teşvik eden annem Şahbaz ve babam Mehmet Tekdemir’e, özellikle manevi ve bilimsel katkısından dolayı eşim Habibe Mavisu Tekdemir’e teşekkür ederim.

Mayıs 2016

Nihat Tekdemir
Arkeolog

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. NİKOMEDİA TARİHİ VE COĞRAFYASI	7
2.1 Coğrafi Özellikleri ve Konumu	7
2.2 Tarihsel Gelişim	11
2.2.1 Hellenistik Bithynia Krallığı Dönemi	12
2.2.2 Roma İmparatorluk Dönemi.....	18
2.2.3 Bizans Dönemi	32
3. NİKOMEDİA ARAŞTIRMA TARİHİ.....	35
4. NİKOMEDİA'DA SİKKE DARBI.....	39
4.1 Hellenistik Dönem Sikkeleri	39
4.2 Roma Dönemi Sikkeleri	42
4.2.1 Romanizasyon ve Roma propaganda aracı olarak sikke	59
5. ROMA İMPARATORLUĞUNDA MİMARİ BETİMLİ SİKKE DARBI	65
5.1 İmparator Kültünün Sikkeler Üzerindeki Temsiliyeti	72
5.2 Küçük Asya Roma Sikkelerinde Tapınak Betimleri	83
5.3 Roma Duvar Resimleri ve Sikkeler Üzerindeki Perspektif Karşılaştırmaları. ..	86
6. NİKOMEDİA SİKKELERİNDE GÖRÜLEN TAPINAK BETİMLERİ.....	95
6.1 İmparator Tapınağı Tasvirli Sikkeler	97
6.2 Demeter Tapınağı Tasvirli Sikkeler	109
6.3 Homonoia Tapınağı Tasvirli Sikkeler	115
7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	119
KAYNAKLAR	127
EKLER.....	135
ÖZGEÇMİŞ	249

KISALTMALAR

AIA	: Archaeological Institute of America
AVG	: Augustus
AVGG	: G ler tahttaki imparator sayısını gösterir
BNF	: Bibliotheque Nationale de France
DAI	: Deutsches Archäologisches Institut
RPC	: Roman Provincial Coins
RIC	: Roman Imprial Coins
CAES	: Caesar
Ger	: Germanicus
PM	: Pontifex Maximus
Pon M	: Pontifex Maximus
Pon Max	: Pontifex Maximus
TRP	: Tribunicia Potestas
IMP	: İmparator
PP	: Pater Patriae
COS	: Konsül
DN	: Dominus Noster
PF	: Pius Felix (dindar mutlu)
REC GEN	: Waddington, E. Babelon & T. Reinach. Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure
SC	: Senatus Consulto (senato kararı)
SPQR	: Senatus Populusque Romanus'u
NIC	: Nikomedia
CENS PER	: Censor Perpetuus (Baş magistrat)
Ö.Y	: Ön Yüz
A.Y	: Arka Yüz
CP	: Coin Project
COM BIT	: Comune Bithynia
AMC	: Asiaminorcoins
SNG	: Sylloge Nummorum Graecorum
REWF	: Ruth Elizabeth White Fund
ASI	: acsearch.info
YKSK	: Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu
WW	: wildwinds
CA	: coinarchive
TWF	: Theodora Wilbour Fund
Gr	: Gram
MM	: Milimetre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
YUAG	: Yale University Art Gallery

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Sikkelerin imparatorlara göre dağılımı	3
Şekil 1.2: Tez kapsamında incelenen sikkeler üzerinde yer alan betimleri gösteren çizelge.....	4
Şekil 1.2 devam: Tez kapsamında incelenen sikkeler üzerinde yer alan betimleri gösteren çizelge	5
Şekil 2.1: Antikçağda Küçük Asya bölgelerini gösteren harita, (Karte Kleinasien in der Antike, von William Robert Shepherd, 1923).	8
Şekil 2.2: Gemi pruvasında elinde çekiçe çalışan insan betimli Kommodos sikkesi, (Waddington, PL XCII, 28).....	10
Şekil 2.3: Nikomedia-Olbia ve Astakos'u birlikte gösteren atlas, (Foto: Claudius Ptolemaeus Geographia-Ancient Geography, Ancient History Works). ..	12
Şekil 2.4: Gümüş I. Nikomedes sikkesi, (BMC, Objects Referans No: 1972.1005.1).	14
Şekil 2.5: I. Prusias ve oğlu II. Prusias gümüş sikkelerinin ön yüzü (BMC, Object Referans no: 1867,0506.7).	16
Şekil 2.6: II. Nikomedes sikkesi, (WW, RecGen 40-18).	17
Şekil 2.7: III. Nikomedes sikkesi (CA; 4650).	18
Şekil 2.8: IV. Nikomedes sikkesi, (CA, 351).	19
Şekil 2.9: Nikomedia'da darp edilen İmparator Augustus sikkesi (RPC I 2062.5).	20
Şekil 2.10: Kurban sunağının betimlendiği Nikomedia darbı İmparator Traianus sikkesi.....	22
Şekil 2.11: Dioklatinaus Portresi, (İstanbul Arkeoloji Müzeleri).	26
Şekil 2.12: Çukurbağ'da ele geçen Tetrarkhia Dönemi sanatını yansıtan iki imparator ya da generalin kucaklaşma sahnesi (foto: http://antiquity.ac.uk/projgall/521).	28
Şekil 2.13: Diokletianus dönemi Nikomedia'yı gösteren gravür MS 290'lı yıllar, (Avni Öztüre Arşivi).	30
Şekil 3.1: Pogodin ve Wulff tarafından yapılan üst yapı elamanı restitüsyon denemesi (Pogodin, 1897, fig. 8 ve 9).....	36
Şekil 3.2: Çukurbağ mevkinde bulunan merdiven kalıntıları (foto: http://aa.com.tr).	38
Şekil 4.1: Eumenes tedradrahmisi, (SNG France 1606-9; SNG von Aulock 1355; SNG Copenhagen 334).	40
Şekil 4.2: Arka yüzünde kentauros betimli II. Prusias sikkesi, (Foto: Nihat Tekdemir, YKSK, Env. 19340).	41
Şekil 4.3: II. Sauromates sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	44
Şekil 4.4: Markus Aurelius dönemi Nikomedia sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	46

Şekil 4.5: III. Gordianus sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	54
Şekil 4.6: Nikomedia'yı elinden tutup ayağa kaldıran Hadrianus betimli sikke, (RIC, 947).....	55
Şekil 4.7: Romulus ve Remus adlı ikizleri emziren kurt betimli Kommodos sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu, RPC 6112).	56
Şekil 4.8: Caracalla dönemi Glykon tasvirli Nikomedia sikkesi, (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	57
Şekil 4.9: Nikomedia darbı Antinoos sikkesi (Franke, 2007, s. 168).	60
Şekil 5.1: Şehri çevreleyen sur duvarlarını gösteren Satrap Mazaios sikkesi, Gümüş Stater (SNG France 359; SNG Levante 113; SNG von Aulock).	67
Şekil 5.2: Columna Minucia tasvirli Minucius Augurinus'a ait bir denarius (Elkins, 2015, fig. 1).	68
Şekil 5.3: Aqua Marcia betimli Aemilius Lepidus sikkesi (Elkins, 2015, fig. 3).	69
Şekil 5.4: Arka yüzünde karargah kapısı betimli I. Konstantius sikkesi (Classical Numismatic Group, Object no: 839628).	70
Şekil 5.5: Macrinus ve Diadumenian dönemine ait <i>neokoros</i> sikkesi (Yapı Kredi sikke koleksiyonu).	72
Şekil 5.6: Aleksandros III dönemine ait Amphipolis sikkesi (YKSK, Env. No: 19214).	74
Şekil 5.7: Pergamon akropolisinde inşa edilen altyapıyı gösteren fotoğraf (Pirson, 2014).	81
Şekil 5.8: Septimius Severus sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	82
Şekil 5.9: Traian sikkesi (Donaldson, 1859, fig. 7).	87
Şekil 5.10: MÖ 56 yılına tarihlenen C. Considius Nonianus denariusu (Elkins, 2015, fig. 12; Donaldson, 1859, fig. 32).	88
Şekil 5.11: MÖ 45 yılına tarihlenen M. Lollius Palicanus denariusu (Elkins, 2015, fig. 13).	88
Şekil 5.12: MÖ 41 yılına tarihlenen Domitius Ahenobarbus'a ait bir <i>aureus</i> (Elkins, 2015, fig. 17).	90
Şekil 5.13: Alexandria Troas'ta darp edilen Apollon Simintheus Tapınağı betimli sikke (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	91
Şekil 5.14: Boscoreale'deki Publius Fannius Sinistor Villası yatak odasındaki şehir manzarası (Elkins, 2015, fig. 11).	92
Şekil 6.1: C. Bosch tarafından çizilen Nikomedia forumunu gösteren plan (Öztüre, 1969, fig. 17).	96
Şekil 6.2: Cephesi altı sütunlu tapınak betimli Pergamon sikkesi.	98
Şekil 6.3: Pula Croatia Tanrıça Roma tapınağının aşağıdan görünümü (Foto: Roger Ulrich).	102
Şekil 6.4: Ephesos Artemis Tapınağı (Donaldson, 1859, s. 21).	103
Şekil 6.5: Olympia Zeus Tapınağı alınlığı (foto: http://www.crestonhall.com).	104
Şekil 6.6: Caracalla dönemine ait Kyzikos sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	107
Şekil 6.7: Nikomedia ve Laodikeia arasındaki Homonoia anlaşmasını gösteren Kommodos dönemi Nikomedia sikkesi ((Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	115
Şekil 6.8: III. Gordianus sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	116
Şekil.6.9: III. Gordianus sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).	117

ROMA DÖNEMİ NİKOMEDİA SİKKELERİNDE TAPINAK BETİMLERİ

ÖZET

Küçük Asya'da hüküm süren Hellenistik kralların en büyük başarılarından biri, gittikçe büyüyen ve bir dünya gücüne dönüşen Roma İmparatorluğu ile yürüttükleri politika ve müzakerenin niteliğidir. Pergamonlu Attalos Hanedanlığı, Roma'nın önlenemez güçlenişini çok önceden fark edip onların müttefikleri olmayı tercih etmiş ve böylece ilişkilerini sağlam temeller üzerinde kurmayı başarmıştır. Pergamon'un ardından MÖ 74 yılında Bithynia kralı IV. Nikomedes, krallığını Roma'ya vasiyet ettiğini açıklayarak Pergamonlular ile aynı ileri görüşlülüğü göstermiş ve Nikomedia tarihinde Roma İmparatorluğu ile uzun yıllar sürecek politik ve idari iyi ilişkilerin temelini atmıştır. MÖ 29 yılında Roma'nın Anadolu coğrafyasındaki iki büyük eyaleti olan Asia ve Bithynia eyaletlerine mensup Pergamon ve Nikomedia kentleri, bu iyi ilişkilerin devamı olarak İmparator Augustus tarafından tapınak muhafızlığı (neokorosluk) unvanıyla ödüllendirilmiştir.

Roma İmparatorluğu'nda sistemli olarak mimari tasvirlerin sikkeler ve diğer görsel materyaller üzerinde kullanılmasına, İmparator Augustus döneminde başlanmıştır. Bu dönem aynı zamanda Küçük Asya'da neokorosluk uygulamasının başlangıcına denk gelmektedir. Buna paralel olarak da Hadrian döneminden itibaren Nikomedia antik kentinde darp edilen sikkelerde neokorosluk unvanıyla ilişkili tapınak tasvirleri kullanılmaya başlanmıştır.

Bu yüksek lisans tezinin özünü, Nikomedia antik kentinin Roma Dönemi'nde darp edilen sikkeleri üzerinde betimlenen ve çoğunun neokorosluk unvanıyla ilişkili olduğu görülen tapınak tasvirleri oluşturmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde Nikomedia kentinin Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerini içeren, siyasi tarihi ve coğrafyasına dair bilgiler sunulmuş, kenti Küçük Asya'nın diğer kentlerinden farklı kılan ve ön plana çıkaran jeopolitik avantajına ve kentin tarihsel önemine değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Nikomedia kentinde yapılan kazı ve yüzey araştırmaları ile bu araştırmalarda elde edilen sonuçlar paylaşılmıştır. Günümüzde sanayileşme ve yerleşim birimleri nedeniyle yeterli araştırmanın yapılamadığı kente, 18. yüzyılda Avrupalı gezginlerin yaptığı seyahatlerinden aktardıklarına, 1897'de P. D. Pogodin ve D. F. Wulff'un yaptıkları çalışmaya, 1938 yılında SEKA kağıt fabrikasının inşaa edileceği alanda Alman Arkeoloji Enstitüsü ve İstanbul Arkeoloji Müzeleri ortaklığında gerçekleştirilen kurtarma kazılarına, C. Foss'un (1996, 2002) kentin sur duvarları üzerine yaptığı araştırmaya, K. Bittel (1939), A.M. Schneider ve F. K. Dörner'in (1941, 1972) Seka arazisi kazı çalışmalarında elde edilen buluntular üzerine yaptıkları yayınlara değinilmiştir.

Dördüncü bölümde Hellenistik portre geleneğine uygun olarak darp edilen Bithynia Krallığı sikkeleri, ilk Bithynia Krallığı sikkesini darp eden I. Nikomedes'ten krallığını Roma İmparatorluğuna vesayet yolu ile miras bırakan IV. Nikomedes

dönemine kadar kronolojik olarak ele alınmıştır. Tez konusunu oluşturan Roma Dönemi sikkeleri geniş yelpazade ele alınarak imparatorluğun hüküm sürdüğü geniş coğrafyadaki sikke basım prensipleri incelenmiş; Küçük Asya sikke basım geleneği eyalet sikkeleri, vassal krallık basımları, Koinon sikkeleri ve şehir sikkeleri olmak üzere dört başlık altında Küçük Asya genelinde ve Nikomedia özelinde irdelenmiştir. Araştırmaya konu olan Roma İmparatorluk Dönemi sikkeleri üzerindeki mimari tasvirlerin hemen hepsinin tapınak tasvirlerini içermesi ve Nikomedia'nın Batı Anadolu'da *neokoros* ünvanını alan ilk iki kentten biri olması nedeniyle, betimlenen tapınakların imparator kültürüyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle tezin genelinde imparator tapınaklarına ve neokorosluk ünvanına sık sık vurgu yapılmıştır.

Roma mimarisi ve imparator tapınaklarının incelendiği beşinci ve altıncı bölümde, neokorosluk ünvanı ve buna bağlı olarak gelişen imparator tapınakları detaylı bir şekilde incelenmiş, mimari betimlemelerin, sikkeler üzerindeki temsiliyetinin ardında yatan amaç ve motivasyon hakkında görüşler ortaya konmuştur. Sikke üzerindeki betimleri hazırlayan sanatçıların perspektif ve derinlik denemeleri, Roma duvar resimleri ile karşılaştırılarak sanatkarların sınırlı çalışma alanında yaptıkları minimalist üç boyut denemeleri netleştirilmeye çalışılmış, bu konuda gelecekte yapılacak çalışmalara yeni bir bakış açısı getirecek önermeler sunulmuştur.

Son olarak 93 adet sikkenin yer verildiği tez ekindeki katalog bölümünde, imparator kültürünün ilk kez uygulamaya konulduğu Roma İmparatorluk Dönemi'ne odaklanılmış, imparatorlar üzerinden kronolojik olarak Hadrianus sikkelerinden başlayıp Gallianus dönemine kadar Nikomedia *neokoros* sikkelerine, sikkeler üzerindeki betim ve lejantlara yer verilmiştir.

REPRESENTATIONS OF TEMPLES ON ROMAN PERIOD COINS FROM NICOMEDIA

SUMMARY

Diplomatic relations with the new world power, the Roman Empire, was one of the most significant political successes of Anatolian dynasties during the Hellenistic era. Foreseeing their rise, the Attalos dynasty of Pergamon decided to ally with the new empire and succeeded on building their relations on a solid basis. Having a similar political vision with the Attalos dynasty, Nikomedes IV, the ruler of Bithynia, bequeathed his kingdom to the Roman Empire in 74 BC. As a result, political and cultural connections lasted for many years between Nicomedia and Rome. Subsequently, Pergamon and Nicomedia, capitals of the two great provinces of the Roman Empire, Asia and Bithynia, in Anatolia, were honoured by Augustus, as temple wardens (*neocorate*) in 29 BC.

The control mechanism that the Roman Empire employed in order to establish its authority from its smallest settlements to the largest provinces was based on religion and propaganda. The religious structure built by Augustus, the founder of the Roman Empire, was mostly put together with imperial propaganda and religious politics. Since the Emperor was well aware of religion's power, its ability to make people unite and to make them obey, he easily established his strict authority through religion and propaganda in the capital, Rome. From 29 BC onwards, in order to tighten his grip over cities in Asia Minor and affirm Roman presence in the consciousness of the public, he put into action an effective propaganda mechanism, the combination of religion and monumental architecture.

The resulting religious indoctrination system was transformed into government policy. The permission directly given by Augustus to the cities of Pergamon and Nicomedia in Asia Minor for constructing temples in his name is an important development for his exact purpose. Cities of Asia Minor which constructed temples in the name of Roman emperors depicted these temples on their coins. This may seem as Roman sanction and the result of Roman state policy; however, these cities were previously shaped by the ruler cults of the Hellenistic Period and their effort to depict these temples on their coins seems to originate in their acceptance of the new order without any resistance. This transformation of religion and architecture spurred the propaganda machine of the Roman Empire and the imperial cult spread easily throughout Asia Minor.

In this period, systematic architectural depictions on coins and other visual materials begin to appear. However, in Nicomedia depictions of temples on coins in context of the *neokoros* appear with Emperor Hadrian. Hadrianus, who became Roman Emperor after Traianus in 117, in contrast to his predecessor regularly travelled the lands of the Empire. During these travels Hadrianus visited Nicomedia twice. During his second visit in 123, he supported the restoration efforts and reconstruction in the city which had suffered great destruction in the earthquake of 120. This was commemorated on coins depicting the city goddess kneeling down in front of the Emperor and Hadrianus holding her hand to help her get up again. Written on one of these coins, we encounter the legend of “*Restitutor Nikomediae*” (“the restorator of the city”). This thesis studies 93 coins associated with 19 emperors, of which

Hadrianus is the emperor with the most coins depicting temples: 23 of these coins, or 24,7% belong to Hadrianus.

The main focus of this master thesis is the temple figures depicted and assumed to be mostly related to the rank of Neokorate, on the ancient Nicomedian coins from the Roman Period.

The second chapter of the thesis deals with the history including the Hellenistic, Roman and Byzantine periods, the geography of the city and its geopolitical importance while featuring it among other cities of Asia Minor.

The third chapter deals with the archaeological excavations, surveys and their results. At present, because of the dense settlement on site, not enough archaeological research has been carried out. Therefore, observations of some 18th century European travellers, the research of P. D. Pogodin & D. F. Wulff in 1897, the rescue excavations conducted by the German Archaeological Institute and Istanbul Archaeological Museum in 1938 before the construction of the SEKA Paper Factory, the works of K. Bittel (1939), A.M. Schneider and F. K. Dörner (1941, 1972) on the archaeological remains found in the SEKA zone, the survey of C. Foss (1996, 2002) on the city walls, information on Nicomedia's layout and on its architecture obtained by a team under the supervision of Ayşe Çalık Ross in 2005 as part of the "Archaeological Survey of Kocaeli Province and Districts" are used in this chapter.

The fourth chapter deals with the chronology of the Bithynian coins starting from the earliest ones depicting Hellenistic portraits minted by Nikomedes I. to the ones by Nikomedes IV., who bequeathed his kingdom to the Roman Empire. Being the main issue of the thesis, the coins minted in the Roman Era are studied within a perspective that includes the principle of coinage in Asia Minor with the coins of the provinces, vassal kingdoms, cities and Koinon in there and Nicomedia. On almost all the coins analyzed within this thesis, are representations of temple structures. The temples represented on the coins are presumed to be associated with the emperor cult as the result of Nicomedia, one of the first two cities with the rank of neokoros. Therefore, the rank of neokorate and the temples dedicated to the emperors are mentioned in the thesis frequently.

The fifth chapter studies Roman architecture and the emperor temples. In addition to the earliest depiction of architecture on a coin dating to the Persian era, this chapter also examines architectural representations on coins minted in central Rome –parallel to Anatolia– and the social and political reasoning behind them in two separate subsections: The Roman Republic and the Roman Empire. The chapter investigates the emergence of emperor-temples in the cities of Asia Minor in relation to the title of *neokoros* given by the emperor himself during the Roman Empire, and provides a commentary on the objective and motivation of architectural depictions and their appearance on coins. In comparison to Roman mural art, an attempt at clarifying the experimentation of depth and perspective, minimalist and three dimensional efforts on such a limited space by the artists who prepared these coins, is made. Other, contemporary cities of Asia Minor are compared to Nicomedia, in the hope of providing new viewpoints for future studies in this field.

The sixth chapter discusses the suggestion for the plan of Nicomedia's forum by Clemens Bosch who, by studying the temple depictions on Nicomedian coins and various other ancient sources, published his findings in an article "Die kleinasiatischen Münzen der römischen Kaiserzeit". Its accuracy is examined in light of the latest surveys and data obtained by archaeological excavations. This same

chapter studies the temple depictions on coins from Nicomedia and their details. Three subsections analyse the octastyle and tetrastyle emperor temples, tetrastyle and distyle Demeter temple, and the tetrastyle Homonoia temple respectively.

As the assessment section explains, an organic relation between coins and surviving architectural remains could not be determined as a consequence of insufficient scientific excavations and investigations in Nicomedia due to modern construction, industrialisation and increasing population in the city. In light of limited epigraphic, numismatic and archaeological evidence, arguments are presented about the architectural layout of the city by means of comparing Nicomedia's plan, architectural arrangement and temple details to other contemporary cities of Asia Minor.

Since Nicomedia's own coins from the Roman Period, (just as the coins from the Hellenistic Period) have not yet been studied and typologically classified, the quantity of coins minted during the Roman Period and the obverse-reverse side illustrative details of coin moulds have not been clarified as yet. However, the total number of coins depicting temples covered in this present study and their statistical analysis suggest that after Hadrianus, coins depicting temples were minted the most during the periods of Kommodos, Septimius Severus and Severus Alexander. The introduction chapter presents a table visualising the ratio of coins depicting temples and emperors; the assessment chapter discusses the social and political elements that may have contributed to this variance.

Finally, the catalogue of this thesis consisting of 93 coins, includes coins dating to the era of the Roman Empire, when the Emperor Cult started emerging, and focuses on Nicomedian coins from Emperor Hadrianus onwards, when temple depictions on coins first started appearing in Nicomedia, until the reign of Gallienus. The coins are chronologically sorted according to emperors and organised according to the number of columns on the temple facade, starting with temples depicted with eight columns and continuing with six columned temples, four columned temples and two columned temples. Secondary depictions on coins include people, ships or eagles and legends.

1. GİRİŞ

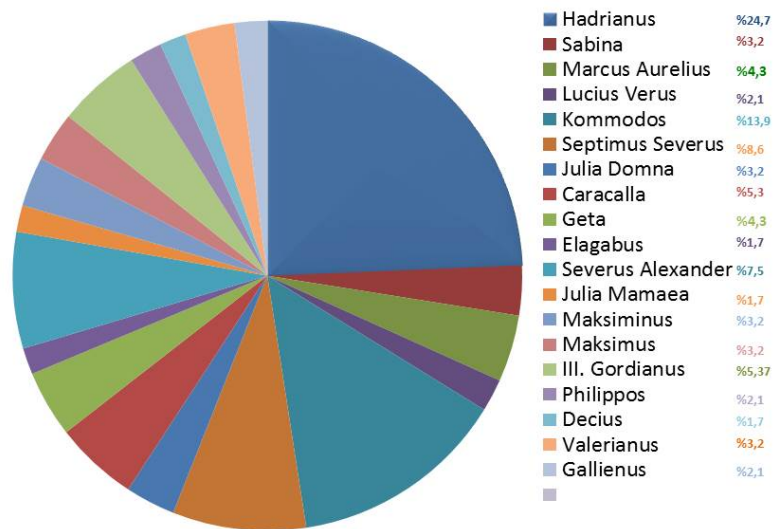
Din ve propaganda antik çağlar boyu en küçük yerleşim birimlerinden en güçlü imparatorluklara kadar yöneticilerin otoritelerini tesis etmek için sıklıkla başvurdukları bir kontrol mekanizmasıydı. Roma İmparatorluğu'nun kurucusu olarak görülen İmparator Augustus'un yarattığı yeni dinsel yapı, bünyesinde yoğun olarak imparatorluk propagandası ve din politikası barındırıyordu. Dinin kitleleri birleştiren ve itaat ettiren etkisini bilen imparator, Başkent Roma'da din ve propaganda sayesinde tesis ettiği sarsılmaz otoritesini, MÖ 29 yılından itibaren Küçük Asya kentleri üzerinde de sağlamak ve geniş halk kitlelerinde bir Romalılık bilinci oluşturmak için çok yönlü ve etkin bir propaganda aracı olan, din ve anıtsal mimari kombinasyonunu devreye sokmuş ve kurduğu dini propaganda sistemini devlet politikasını haline dönüştürmüştür. Augustus'un din ve mimariye verdiği önemi ünlü mühendis Vitruvius'un *Devletin senin sayende topraklarının genişletilmesinin yanında, gücünün nüfuzlu bir itibarla yansıyabileceği kamu binalarına önem verdiğini bildiğimden, bu konudaki yazılarımı ilk fırsatta sana sunmam gerektiğini düşündüm* (Vitruvius, I.2), sözleri Augustus'un yaratmak istediği ideal Romalı anlayışına giden yolda, mimarinin, elindeki en önemli enstrümanlardan biri olduğunu göstermektedir. Küçük Asya kentlerine bizzat Augustus tarafından verilen imparator adına tapınak inşa etme izni bu amaç doğrultusunda atılan ilk ve en önemli adımdır. Roma imparatorları adına tapınak inşa eden Küçük Asya kentlerinin, bu tapınakları darp ettikleri sikkeler üzerinde resmetmeleri pratikte Roma devlet politikasının ürünü ve yaptırımı gibi görünse de, Hellenistik Dönem hükümdar kültürü ile yoğrulan bu kentlerin inşa ettikleri tapınakları sikkeler üzerine resmetme gayretleri yeni düzeni mukavemet göstermeksizin benimsediklerini göstermektedir. Dinsel ve mimari alandaki bu dönüşüm Roma'nın yaratmak istediği imparatorluk propagandasına ivme kazandırmış ve imparatorluk kültürü bütün Küçük Asya'ya yayılmıştır. İmparatorluğun bu başarılı propagandasının arka planında geniş halk kitlelerine ulaşmak için sikke tasvirlerini tercih etmesi yatıyor olmalıdır. Mimari betimli sikkeler genellikle halk arasında dolaşımı en fazla olan para birimi; bronz

*sestertius*lar üzerinde yer almaktaydı (West, 1949, s. 20). Çoğunluğu propaganda amaçlı bu tip sikkeler üzerine resmedilen mimari tasvirleri anlamaya ve çözümlemeye yönelik akademik ilginin 150 yılı aşkın bir geçmişi bulunmaktadır. Bu konu hakkındaki ilk ve öncü monografik araştırma, Thomas Leverton Donaldson tarafından 1859 yılında yayınlanan “Architectura Numismatica” adlı çalışmadır (Grunow, 2002, s. 3). Donaldson'u, sikkeler üzerindeki tapınak betimlerine yoğunlaşan F. Imhoof Blumer ve P. Gardner'in araştırmaları izlemektedir (Handler, 1971, s. 57). Donaldson'dan yaklaşık bir asır sonra, 1941 yılında “Architectura Numismatica Part I. The Temples of Rome” adlı çalışmasında Donald Brown iki binden fazla mimari betimli sikkeyi inceleyerek, sikke tipi ve kalıp tipolojisi hakkında önemli veriler elde etmiştir. Ancak Brown'un bu çalışması sadece başkent Roma'daki spesifik yapılara yoğunlaşmaktadır.

1954 yılında, Alman araştırmacı Günter Fuchs “Architekturdarstellungen auf römischen Münzen der Republik und der früher Kaiserzeit” adlı doktora çalışmasının bir bölümünü, antik Yunan sikkelerindeki mimari tasvirlerle ayırmış ancak 1964 yılında hayatını kaybetmesi nedeni ile araştırması 1969 yılında Jochen Bleicken ve Manfred Fuhrmann editörlüğünde yayınlanmıştır (Toynbee, 1971, s. 122' de atıfta bulunduğu gibi). 1977 yılında Price ve Trell tarafından “Coins and Their Cities: Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome, and Palestine” adlı çalışma yayınlanmıştır. Türkiye'de konuya eğilen ilk akademik çalışma, Mükerrrem Usman Anabolu tarafından 1952 yılında tamamlanan "Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimari Tasvirler" adlı doktora tezi olmuştur. Anabolu, yaklaşık 2000 sikkeyi tasnif ederek tamamladığı çalışmasında, Roma Dönemi'nde Anadolu kentlerinde darp edilen sikkeler üzerindeki mimari tasvirleri karşılaştırmalı bir üslupla incelemiş, kentlerin günümüze koruna gelen yapıları ve bu yapıların sikkeler üzerindeki yansımaları hakkında önermeler sunmuştur.

Sikkeler üzerinde görülen tapınak tasvirlerini incelemeyi amaçlayan bu yüksek lisans tez çalışması ise günümüz Kocaeli (İzmit) çevrelerini kapsayan Nikomedia bölgesinde darp edilen sikkeler ile sınırlandırılmıştır. Nikomedia sikkeleri üzerinde yer alan tapınak tasvirlerinin Roma İmparatorluk Dönemi sikkelerinde görülmesi tez çalışmasının başlığını "Roma Dönemi Nikomedia Sikkelerinde Tapınak Betimleri" olarak şekillendirmiş ve çalışmanın ana ekseninin Roma Eyalet Sikkeleri olarak belirlenmesini sağlamıştır. Bu amaç doğrultusunda, ilk adım olarak kütüphane araştırması yapılmış, ilgili literatür bir araya getirilmiştir. İlk cildi 1998 yılında

yayınlanan Roman Provincial Coinage (RPC) serisinin Antoninler (138-192) dönemini kapsayan, C. Howgego ve V. Heuchert tarafından çalışılan ve günümüzde online ulaşılabilen RPC IV cildi, Severuslar Hanedanı (193-218) dönemini kapsayan, M. Amandry, S. Kremydi, E. Papaefthymiou, F. Delrieux, L. Bricault, A. Hostein, J. Dalaison, B. Rémy, D. Calomino, S. Matthies gibi katılımcıların yer aldığı kalabalık bir grup tarafından çalışılan V. cilt, D. Calomino, S. Matthies, A. Burnett, tarafından çalışılan ve Elagabalus–Maximinus (218-238) dönemlerinde darp edilen Roma eyalet sikkelerini kapsayan serinin VI. cildi, I. Gordianus – III. Gordianus (238-244) dönemlerini kapsayan RPC VII. Cildi, Bithynia-Pontus eyaleti sikkelerinin Waddington, E. Babelon ve T. Reinach tarafından çalışılan “Recueil Général des Monnaies Grecques d'Asie Mineure” adlı sikke katalogu tez kapsamında incelenmiştir. Ayrıca yayınlanmış ve online ulaşılabilen sikke katalogları taranarak tapınak betimli sikkeler kataloglanmıştır. Sylloge Nummorum Graecorum, American Numismatic Society, Département des monnaies, médailles et antiques, British Museum Catalog of Greek Coin, Yapı Kredi Müzesi Sikke Koleksiyonu ve Coins and Medals-Yale University Art Gallery gibi sikke koleksiyonlarında bulunan tapınak betimli Nikomedia sikkeleri de taranarak çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışmada Hadrianus’tan Gallianus’a kadar 19 imparatora ait 93 sikke incelenmiş ve Hadrianus’un %24.7 oranla en fazla tapınak betimli sikkeye sahip imparator olduğu görülmüştür (Şekil 1.1).

Şekil 1.1: Sikkelerin imparatorlara göre dağılımı

İncelenen 93 adet tapınak betimli sikkenin arka yüzünde görülen, kartal figürü, insan figürü, gemi, sunak, disk formunda dairesel motif, tapınak podyumu, İon sütun başlığı ve Korint sütun başlığı içeren betimlerin tasniflemesi yapılmış ve bir çizelge oluşturulmuştur (Şekil 1.2).

Ek No:	Alınlık figürü (Heykel)	Kartal (aktoter)	Kartal (alınlık)	Kalkan	Dairesel motif	podyum	lejant	Korint sütun başlığı	İon sütun başlığı	Merkez sütun aralığı	Gemi	sunak	Tanrı/ Tanrıça Heykeli
EK A.1	X	X			X	X	X			X			
EK A.2		X			X	X	X		X				
EK A.3						X	X						
EK A.4						X	X			X			
EK A.5						X	X	X					
EK A.6						X	X	X					
EK A.7	X	X			X	X	X	X					
EK A.8		X		X	X	X	X	X					
EK A.9		X			X	X	X	X					
EK A.10		X		X	X	X	X		X	X			
EK A.11		X			X	X	X	X		X			
EK A.12		X		X	X	X	X		X	X			
EK A.13		X		X	X	X	X		X	X			
EK A.14		X			X	X	X		X				
EK A.15		X			X	X	X		X				
EK A.16		X				X	X		X				
EK A.17	X	X				X	X		X				
EK A.18		X			X	X	X		X	X			
EK A.19		X		X		X	X		X	X			X
EK A.20		X				X	X		X	X			X
EK A.21		X				X	X		X				X
EK A.22		X		X		X	X		X	X			X
EK A.23		X				X	X	X		X			X
EK B.1						X	X	X		X			
EK B.2						X	X	X		X			X
EK B.3		X				X	X	X		X			X
EK C.1					X	X	X	X		X			X
EK C.2		x			X	X	X	X		X			X
EK C.3				X		X	X	X		X			X
EK C.4	X						X			X			X
EK D.1		X	X			X	X	X		X			X
EK D.2					X	X	X	X		X			X
EK E.1					X	X	X	X		X			
EK E.2					X	X	X	X		X			
EK E.3		X			X	X	X			X			
EK E.4						X	X						X
EK E.5		X				X	X						X
EK E.6			X			X	X						X
EK E.7						X	X				X		
EK E.8					X	X	X				X		
EK E.9				X	X		X			X			X
EK E.10			X			X	X	X		X			X
EK E.11						X	X	X					X
EK E.12					X	X	X	X		X			X
EK E.13		X				X	X	X		X			X
EK F.1						X	X						
EK F.2					X	X	X						

Şekil 1.2: Tez kapsamında incelenen sikkeler üzerinde yer alan betimleri gösteren çizelge

Ek No:	Alınlık figürü (Heykel)	Kartal (aktoter)	Kartal (alınlık)	Kalkan	Dairesel motif	podium	lejant	Korint sütun başlığı	İon sütun başlığı	Merkez sütun aralığı	Gemi	sunak	Tanrı/ Tanrıça Heykeli
EK F.3		X			X	X	X						
EK F.4		X				X	X						
EK F.5					X	X	X						
EK F.6		X			X	X	X						
EK F.7		X	X		X	X	X	X					
EK F.8					X	X	X						X
EK G.1		X				X	X						
EK G.2		X			X	X	X						
EK G.3							X						X
EK H.1		X				X	X						
EK H.2		X			X	X	X						
EK H.3					X	X	X						
EK H.4		X				X	X						X
EK H.5		X			X	X	X						X
EK I.1					X	X	X						
EK I.2						X	X						
EK I.3					X	X	X						
EK I.4					X	X	X						X
EK J.1		X			X	X	X						
EK K.1	X	X			X	X	X			X			
EK K.2					X	X	X	X					
EK K.3		X			X	X	X	X					
EK K.4					X	X	X	X					
EK K.5					X	X	X						
EK K.6							X						X
EK L.1					X	X	X	X					
EK M.1					X	X	X						
EK M.2						X	X						X
EK M.3					X	X	X						
EK N.1					X	X	X						
EK N.2							X						
EK N.3					X	X					X		
EK O.1		X			X	X	X	X					
EK O.2					X		X						X
EK O.3							X						X
EK O.4					X		X						X
EK O.5													X
EK P.1							X						
EK P.2		X			X		X						
EK R.1					X		X						X
EK S.1							X					X	X
EK S.2		X			X	X	X					X	X
EK S.3	X				X		X						
EK T.1						X	X						X
EK T.2	X					X	X						
Toplam	7	41	4	8	52	78	90	27	13	28	3	2	36

Şekil 1.2 devam: Tez kapsamında incelenen sikkeler üzerinde yer alan betimleri gösteren çizelge

Elinizdeki tez çalışmasında Nikomedia sikkelerinde Augustus döneminden Hadrian dönemine kadar neden sikkeler üzerinde tapınak betimi görülmemektedir, neokorosluk unvanının altında yatan nedenler sosyal, siyasi ya da dini miydi, tapınaklar Roma'nın baskısı ile propaganda amacıyla mı resmediliyordu, sikke betimlerini tasarlayan sanatçıların kullandığı çizim ve darp teknikleri nasıldı, sikke kalıpları ve üzerindeki betimlerin tasarlanmasında merkez Roma'nın ve Eyalet yönetiminin tutumu ve rolü nedir, sikke kalıbının uzun süreli kullanıma bağlı aşınması tasvir kalitesini etkileyen unsurlar arasında mıdır gibi sorulara yanıtlar aranmış, sikkeler üzerindeki tapınak tasvirlerinin tasarımsal ikonografik ve perspektif

anlayışına yönelik görüşler ortaya koyulmuştur. Türkiye’de antik dönem sikkelerinin ekonomik değerleri ve birimleri üzerine yapılan akademik çalışmaların yoğunluğu nedeniyle, tez çalışmasında, sikke birimleri ve basım teknikleri gibi konulara değinilmemiş, yalnızca sikkeler üzerinde betimlenen tapınaklar ve bu durumu hazırlayan nedenler irdelenmiştir. Günümüzde modern İzmit ilinin altında kalan antik yerleşimde, deprem, kentin büyümesi, yoğun yapılaşma ve sanayileşmeden dolayı yeterli düzeyde araştırma ve kazı çalışması gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle Nikomedia kentinin şehir planı ve kent yapılarının tanımlanmasında, kısıtlı düzeyde gerçekleştirilen kazılar, son dönem yapılan yüzey araştırmaları ve sikkeler üzerinde tasvir edilen mimari tasvirlerden faydalanılmaktadır. Bu bağlamda "Roma Dönemi Nikomedia Sikkelerinde Tapınak Betimleri" adlı yüksek lisans tezinin Nikomedia mimarlık tarihine katkı sağlayacağı ve ileride yapılacak çalışmalara nümismatik açıdan ışık tutacağı düşünülmektedir.

2. NİKOMEDİA TARİHİ VE COĞRAFYASI

2.1 Coğrafi Özellikleri ve Konumu

Coğrafi konum olarak Nikomedia, 29° 22' ve 30° 21' doğu boylamları ile 40° 31' ve 41° 13' kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Plinus, *Naturalis Historia* (VI.2) adlı eserinde Nikomedia'yı Roma'nın da bulunduğu 6. Bölgeye koyarken, Ptolemaios (V.1.3), *Geographikası*'nda Nikomedia'nın konumunu 57° 30' doğu, 42° 30' kuzey olarak verir (Çalık Ross, 2007, s. 14). Coğrafi konumu nedeniyle Nikomedia, sadece Bithynia Bölgesi'nde değil, Küçük Asya coğrafyasının bütününde önemli ve özel bir yere sahip olmuştur. Kent, korunaklı doğal limanı ve stratejik konumu nedeniyle jeopolitik önemini tarih boyunca korumuş ve kesintiye uğramadan uzun süre iskan görmüştür. Nikomedia Avrupa ve Asya arasında geçiş konumundadır (Şekil 2.1). Bu geçiş konumu nedeniyle iki kıta arasındaki ticaret ve askeri hareketliliğin büyük kısmı Nikomedia üzerinden yürütülmüştür (Girgin, 2012, s. 1). Kent, stratejik konumunun getirdiği avantajlar, açık ve ormanlık alanlar ile göl ve deniz alanlarının yanı sıra sahip olduğu verimli tarım arazileri gibi ekolojik habitatları sayesinde, uzun süre yerleşim görmüştür. Kıyıya doğru eğimli uzanan terasların doğal savunma sağladığı ve bu teraslar üzerindeki tepelere kurulmuş olan kent, Hellenistik Dönem'de Bithynia Krallığı'na, Diokletianus döneminde ise yaklaşık kırk yıl boyunca Roma İmparatorluğu'na başkentlik yapmıştır (Güney, 2008, s. 12).

Şekil 2.1: Antikçağda Küçük Asya bölgelerini gösteren harita, (Karte Kleinasien in der Antike, von William Robert Shepherd, 1923).

Nikomedia'nın, sahilden Marmara Denizi'ne yönelerek kuzeye ve güneye ulaşmaya ya da karşı yakada bulunan Avrupa sahiline geçmeye müsait olan ve körfezin kuzey sahilini takip ederek İstanbul'a ulaşımı sağlayan 2 tane yolu vardır. Ayrıca kent, kurulduğu körfez gittikçe daraldığından kolaylıkla kapatılıp müdafaa edilebilme özelliğine sahip olması nedeni ile dünyanın en iyi limanlarından biri olarak kabul edilmektedir (Bosch, 1937, s. 6).

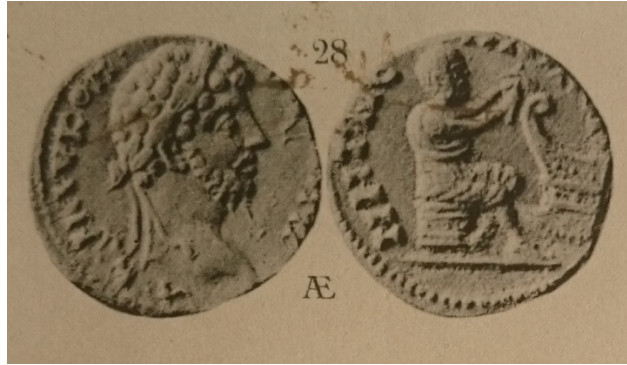
MS 343 - 348 yıllarında Nikomedia Okulu'nda öğretmenlik yapan Libanius, Antiokheia Okulu'nda öğrencilerine Nikomedia'yı şöyle anlatmaktadır; *Kent ileriye doğru uzanan topraklarıyla denizi kucaklardı. Uzunlamasına boydan boya uzanarak onu ikiye bölen sütunlu bir caddesi bulunurdu. Kamu binaları görkemliydi. Aşağılardan kaleye doğru selviler gibi yükselen evleri görkemli ve çekici idi. Derelerle sulanan bahçelerle çevrili evler art arda teraslar halinde yükselirdi. Nikaia'dan ağaçlıklı yoldan kente yaklaşırken görülen manzaraydı bu; toprağı zengin ve verimli, hasatı ise boldu. Tepelerden, kıvrılan yollardan aşır 150 stadialık bir mesafede kente yaklaştığınızda limanda kürek çeken denizciler, ağlarından balıkları ayıklayan balıkçılar yolcuların gözüne çarpardı ilkin. Ama kentin görünümü çok daha büyüleyiciydi. Yolcular birbirine körfezin üstünde parlayan sarayı, bir diğeri tüm kenti süsleyen tiyatroyu gösterirlerdi. Kenti donatan yapıların hangisinin ötekinden daha etkileyici olduğuna karar vermek zordu. Kentten çıkan yolcuların geriye dönüp bakması bu göz şöleninin bir kez daha tadına varmak istemekten başka bir şey değildi* (Libanius, *Orationes* LXI, 7-18).

Plinius, Nikomedia'nın dahil olduğu Bithynia Bölgesi'nin sınırlarının doğuda Sophon (Sapanca) Gölü'ne kadar uzandığını söylemektedir. Kent, kuzeyinde Karadeniz (Pontus Euxeinos), batıda Çanakkale Boğazı (Hellespontos) ve Kocaçay (Rhyndakos), güneyde ise Sakarya ırmağı (Sangarios) ile sınırlanmıştır (Boyana, 1997, s. 88). Coğrafyacı Strabon ise, Biyhynia sınırlarını şu şekilde tarif etmektedir: “Bitinya'yı doğuda, Paphlagonlar ve Manandünler ve Epiktetlerin bir kısmı, kuzeyde Pontus (Karadeniz)'un, Sangarios (Sakarya) akış yönünden Byzantion (İstanbul) ve Kalkhedon (Kadıköy) civarındaki boğaza kadar uzanan parçası; batıda Propontis (Marmara denizi); güneyde Mysia ve Hellespontos Phrygiası adını da taşıyan Phrygia Epiktetos sınırlandırmaktadır. Ancak Strabon'un bizlere verdiği sınırlar Bithynia Bölgesi'nin sadece Roma dönemi sınırlarını belirtmektedir (Bosch, 1946, s. 34-35).

Kandıra'da ele geçirilen mezar yazıtlarında Nikomedia civarında ele geçirilenlerle benzer ifadelerin yer alması nedeniyle, Ruge Nikomedia sınırlarının kuzeyde Karadeniz'e kadar uzandığına kesin gözüyle bakmaktadır (Ruge, 1936, s. 28).

Sakarya Nehri'nin doğusundaki Adapazarı Ovası ise Nikomedia toprakları dışında kalıyordu. Regio Tarsia olarak bildiğimiz bu bölge Nikomedia'dan Herakleia Pontika'ya giden yol üzerinde Adapazarı Ovası'nda bulunuyordu. Byzantion'dan gelip Küçük Asya'ya gitmek isteyen bir kişi mutlaka Nikomedia'dan geçmek zorundaydı (Doğancı, 2007, s. 118). Nikomedia, kara ve deniz yolları üzerindeki elverişli konumu ve limanının yanı sıra verimli arazisi ve ormanlarıyla gemi yapımına uygun ahşap kaynağına da sahipti. 16. ve 19. yüzyıllar arasında kenti ziyaret eden seyyahlar kentten söz ederlerken ormanlarından ve ahşabından mutlaka bahsederler. Nikomedialılar, bu zengin özkaynaklarını kullanarak Arrianos'un da aktardığı gibi büyük ticaret gemileri (*holka Nikomedis*) inşa etmişlerdir (Ruge, 1936, s. 19). Latince adı *naves onerariae* olan bu ticaret gemileri, yolcu taşımacılığına ek olarak, hayvan, ahşap, mermer, buğday, şarap gibi malların taşınması için de uygundu. Casson ise, *naves onerariae* gemi tipinin *ponto* ve *corbita* adlı iki farklı çeşidinden bahseder. Nikomedia sikkeleri üzerinde bu gemi tiplerinin herhangi bir betimine rastlanmasa da *corbita* ve *ponto* tiplerine benzer betimler görülmektedir. Bu gemiler olasılıkla Nikomedia'da yerel üretilen gemilerdi. Ayrıca Nikomedia'da darp edilen bir Kommodos sikkesinin arka yüzünde çekiçle gemi pruvası üzerinde çalışan

bir kişi gör÷lmektedir (şekil 2.2). Bu tip, Bosch tarafından gemi yapımına ilişkin bir kanıt olarak değeriendirilmektedir (Güney, 2014, s. 282).

şekil 2.2: Gemi pruvasında elinde çekikle çalışan insan betimli Kommodos sikkesi, (Waddington, PL XCII, 28).

Günümüze kalan durumıyla, kent İzmit ilinin geliştiğı modern yerleşmenin altında kalmıştır. Nikomedia forumunun görkemli görünüşünden geriye sadece tiyatronun bazı bölümleri ve Demeter Tapınağı'nın temelleri kalmıştır. Dağın eteğinden yamaca doğru yükselen şehir, imar faaliyetlerinde bulunabilmek için bu yamaçlarda teraslar oluşturmaya mecbur bırakmıştır (Bosch, 1937, s. 31). Zaten Nikomedia'nın yer aldığı Kocaeli Yarımadası, tektonik çöküntüler ve deniz seviyesindeki değişimlere bağılı olarak biçimlenmiş, şehrin kurulduğu alandan kıyı bölgelere doğru doğal teraslar oluşmuştur (Zeyrek, 2005, s. 14). Doğal teraslara ek olarak Nikomedialıların düzgün zemin elde etmek için oluşturduğu teraslar, güçlü payanda duvarları ile desteklendikleri için günümüze kadar ulaşabilen bölümleri mevcuttur. Nikomedia'nın görkemli olduğu Roma Dönemi'nde, doğrudan deniz kenarında bulunan en alt terasın payanda duvarında her 3 metrede bir duvar dayanağı yapılmıştır ve dayanaklar arasında su giderleri yer almaktadır. Bu kanallar bir insanın içinde eğilmeden yürüyebileceğı büyüklüktedir. Bu nedenle yağmur sularının kente zarar vermeden akıp denize boşalmasına imkan vermektedir. Bosch'a göre terasların altında böyle bir emniyet düzeneğı inşa edilmemiş olsaydı, yağmur suları kolaylıkla setlerin altını oyup delikler açabilirdi. Bu yapıların Nikomedia'nın en ihtişamlı olduğu ve Traian, Hadrianus, Antoninus Pius ve Markus Aurelius dönemine denk gelen MS 2. yüzyılda yapıldığı düşünülmektedir (Bosch, 1937, s.82).

Kentin Hellenistik Dönem'deki durumu arkeolojik verilerle desteklenememesi nedeniyle tam olarak bilinmemektedir. Ancak Hellenistik Dönem başkentleri göz önüne alındığında görkemli imar faaliyetlerinin yapıldığı varsayılmaktadır. Savaş

ortamında kentlerin güvenliğini sağlayan en önemli mimari unsur olan surlar Nikomedia’da da bulunuyor olmalıydı. Ancak kentin Hellenistik Dönem sur kalıntıları hakkındaki bilgiler yeterli değildir. Bir diğer önemli yapı olan tiyatro ise Hellenistik Dönem’de kentin manzaraya hâkim doğal yamacına inşa edilmiştir. Nikomedia kent surlarının kalıntılarını inceleyen Foss, Nikomedia tiyatrosunu Libanius’un aktardığı bilgiler ve bazı tespit edilen kalıntılar üzerinden incelemiştir (Güney, 2013, s. 1475). Ayşe Çalık Ross’un başkanlığındaki ekibin Nikomedia’da 2005 ve 2006 yıllarında gerçekleştirdiği “Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırmaları” sırasında Libanius’un bahsettiği tiyatroya ilişkin önemli kalıntılar tespit edilmiştir (Çalık Ross, 2007, s. 97).

2.2 Tarihsel Gelişim

Nikomedia kentinin dahil olduğu Bithynia Bölgesi’nin tarihi MÖ 12. yüzyıla kadar karanlıktır. Bu konuda antik dönem yazarları farklı ve çelişkili bilgiler aktarmaktadır. Strabon, Astakos’un kurucularının Megaralılar ve Atinalılar olduğunu belirtirken, Pausanias, Nikomedia’nın Bithynia’nın en büyük şehri olduğunu, önceleri Astakos olarak adlandırıldığını ve kurucusunun I. Zipoites olduğunu bildirmektedir (Tekin, 2011, s. 41). Bugüne kadar Nikomedia çevresinde ele geçen arkeolojik ve epigrafik verilerin değerlendirilmesi sonucu, Bithynia Bölgesi’ni oluşturan Bithynlerin MÖ 12. yüzyıldan itibaren Balkanlar’dan bölgeye göç ettikleri kabul edilmektedir (Boyana, 1997 s. 83). Bosch’a göre MÖ 712 yılında Megara’dan İzmit körfezine göçmenler gelip, bugünkü İzmit’in karşısına yerleşmiş ve Astakos kentini kurmuşlardır. Bu şehir Miletos, Megara ve Atina kentleri tarafından yürütülen Karadeniz ticaretine dahil olması nedeniyle kısa zamanda zenginleşmiş ve sikke darp etmeye başlamıştır. Sikke üzerinde ise kentin sembolü olarak bir istakos tasviri yer almaktadır (Bosch, 1937, s. 2-10). Öztüre’ye göre ise bir Phryg kolu olan Bebrisliiler ile Thrakia kökenli Bithynler aynı bölgede yaşama zorunluluğu nedeniyle zamanla kaynaşmış ve Bithynia halkını oluşturmuşlardır (Öztüre, 1969, s. 8).

1745 yılında İstanbul’dan İzmit ve İznik’e bir gezi düzenleyen Fransız gezgin *Charles de Peyssonel*’e göre Büyük İskender sonrası karışıklıkta Lysimakhos’un tahrip ettiği kenti, I. Zipoites tekrar imar etmiştir. Astakos’un gördüğü bu onarım Pausanias’a “kentin kurucusunun I. Zipoites olduğunu söyletmiş olmalıdır. *Peyssonel*, İzmit körfezinin kuzey sahilinde yer alan kentlerin Nikomedia ve Libyssa,

güney kıyıda yer alanların ise Astakos ile Olbia, ya da en azından Astakos olduğunu belirtmektedir (Peyssonel, 2005, s. 22-23). MÖ 360-330 arasında faaliyette bulunan coğrafyacı Skylaks ise aslında Astakos isminde bir kentin olmadığı, o mevkide bulunan şehrin isminin Olbia olduğunu aktarmaktadır. Bu durum Astakos ile Olbia adlarının, aynı şehrin farklı zamanlarda kullanılan isimleri olduğunu akla getirmektedir (Bosch, 1937, s. 11) Astakos-Olbia-Nikomedia meselesi (Şekil 2.3), uzun zamandır tartışılan ve henüz kesinlik kazanmayan bir konudur. Günümüzde kabul gören görüş ise, kardeşiyle girdiği taht mücadelesini kazanan I. Nikomedes'in MÖ 264 yılında Olbia isimindeki bir Megara kolonisi şehri restore ederek Astakos halkını buraya yerleştirdiği ve şehre Nikomedia adını verip, krallığın baş kenti ilan ettiği şeklindedir (Bengisun, 2010, s. 9). Astakos'tan Nikomedia'ya göç eden halka I. Nikomedes tarafından hemşeri hukuku verilmiştir (Bosch, 1937, s. 21-22). Bu nedenle Nikomedia ile Astakos'u halef ile selef gibi adlandırmak ve ikisini de bir şehir gibi düşünmek gerekmektedir.

Şekil 2.3: Nikomedia-Olbia ve Astakos'u birlikte gösteren atlas, (Foto: Claudius Ptolemaeus Geographia-Ancient Geography, Ancient History Works).

2.2.1 Hellenistik Bithynia Krallığı Dönemi

Tarihçi Herodotos Bithynia Krallığı'nı kuran Bithynlerin, kuzeyden gelen işgal kabileleri tarafından memleketleri tahrip edildikten sonra, Thrakia'da Strymon Vadisi'nden Anadolu'ya göç ettiklerini aktarmaktadır. Bu verimli vadileri, ormanları

ve dağları bulmak için Bosphoros'u geçip, doğuya ulaşmışlardı. Herodotos'un vahşi ve savaşçı olarak tanımladığı, savaş anında kafalarına tilki derisi takan ve kısa kılıçlar kullanan Bithynler, küçük çaplı yerel direnişe rağmen kalıcı olarak bölgeye yerleşmişlerdir (Davis ve Kraay, 1973, s. 257). Ayrıca Herodotos, MÖ 19. yüzyılın sonlarında, Lidya Krallığı'nın Batı ve Kuzey Anadolu'yu kontrol etmeye başladığı dönemde, Bithynia'nın Lidya Krallığı'na bağlı olduğunu aktarmaktadır. Anadolu'nun Pers egemenliğine girdiği MÖ 547 yından itibaren ise Ksenophon, Bithynia'da merkezi yerel bir yönetim olmadığını ve Bithynlerin gruplar ya da köyler hâlinde yaşadığını kaydeder. Bölge, Pers hakimiyetinde, Daskyleion Satraplığı'nın kontrolünde kalır. Bu bilgilerden Bithynler'in bölgede tek başlarına siyasi bir organizasyon kuramadıkları anlaşılır (Güney, 2013, s. 1474).

MÖ 5. yüzyılın ikinci yarısında Bithynia Bölgesi'nde Diodalses adlı bir yöneticinin, farklı yönetimler altında yaşayan Bithynialıları bir araya getirmeye ve birlik sağlamaya çalıştığı görülür. Memnon, Megaralılar'dan sonra Atinalılar'ın Astakos şehrine göç ettiğini, Diodalses'in başa geçmesiyle Atinalılar'ın yarattığı çatışma döneminin sona erdiğini aktarmaktadır. Atinalıların kolonizasyon döneminin MÖ. 435 yılları olduğunu varsayarsak, Diodalses'in egemenlik yılları da bu dönemlerde olmalıydı. Diodalses'ten sonra Botiras ve arkasından da Bas'ın ismi bölgenin yönetici ya da kralları arasında sayılmaktadır. Bas'tan sonra krallığın tahtına oturan oğlu I. Zipoites, Bithynia Krallığı'nın kral ünvanını alan ilk yöneticisidir. Bölge I. Zipoites ile birlikte Hellenize olmaya başlar. I. Zipoites'in, tahta geçtikten sonra bölgede birlik sağlamak ve iktidarı tek elde toplamak gibi girişimlerde bulunduğu görülür (Çalık Ross, 2007, s. 58-59). Bu girişimlerine diğer yerel Hellenistik hanedanlıklar gibi bağımsızlığını sağlamak ve hanedanlığını güçlendirmek için Hellenistik krallıklar ile akrabalık ilişkileri kurarak başlar. Ardından kendi adını taşıyan Zipoetium adında bir şehir kurar (Arslan, 2007, s. 56-57). MÖ 301 yılında Antigonos'un ölmesi üzerine Thrakia kralı Lysimakhos ordusunu Bithynia üzerine gönderir fakat I. Zipoites'in ordusuna karşı bir başarı elde edemezler. Bir dizi sonuçsuz çarpışmadan sonra Lysimakhos Bithynia'dan çekilmek zorunda kalır (Çalık Ross, 2007, s. 60). Yaklaşık MÖ. 280 civarında I. Zipoites ölür ve yerine büyük oğlu I. Nikomedes Bithynia Krallığı tahtına geçer (Şekil 2.4).

Şekil 2.4: Gümüş I. Nikomedes sikkesi, (BMC, Objects Referans No: 1972.1005.1).

Bunun üzerine I. Nikomedes'in kardeşi olan ve babasının ismini taşıyan II. Zipoites, Bithynia tahtında hak iddia ederek ayaklanmış ve sonunda Bithynia Krallığı'nda taht mücadelesi başlamıştır. Bu mücadele ve iç savaşı fırsat bilen Seleukos Kralı I. Antiokhos, II. Zipoites'i desteklemiştir. Ayrıca Herakleialılar da bu fırsattan yararlanmak istemişler ve Tieion (Filyos/ Hisarönü) ile Kieiros (Konuralp) kentlerini II. Zipoites'ten geri almışlardır. Fakat I. Nikomedes stratejik ve zamanında bir hamleyle, MÖ. 278/277 yılında, o sıralar Byzantion kentini kuşatan Galatlarla anlaşmaya varmış, Galat lideri Leonnorios komutasındaki 20.000 kişiyi gemileriyle Bosphoros üzerinden Küçük Asya'ya geçirerek kendi hizmetine almıştır. Galat ittifakı ve yaptığı anlaşmalar sayesinde II. Zipoites'i mağlup etmiş Bithynia Krallığı'nın tek hükümdarı olmuştur (Arslan, 2007, s. 56-57). I. Nikomedes Bithynia kralları arasında Yunanca bir isme sahip ilk kraldır. Dennis Glew, Bithynia Krallığı kurucusu I. Zipoites'in ilk oğlu I. Nikomedes'e Yunanca bir isim vermesini sorgulamaktadır. Glew'e göre bunun nedeni olasılıkla I. Zipoites'in MÖ 4. yüzyıl sonlarında Kuzey Ege'de Antigonos Monophtalmos yararına belirgin rol oynayan Kos'lu Aristander oğlu Nikomedes ile içinde bulunduğu karşılıklı dostluk ilişkileridir. MÖ 315 yılında Antigonos ile I. Zipoites arasında yaşanan bir anlaşmazlıkta, Dor kökenli Nikomedes'in I. Zipoites'e destek vermesi, Zipoites'in oğluna Nikomedes adını vererek onu onurlandırmasını sağlamıştır (Glew, 2005, s. 139).

Yeni hükümdar memleketi Nikomedia'da kendisi için bir saray inşa ettirmiş ve burasını krallığın başkenti yapmıştır. Yunan tarzında ama Bithynia'ya özgü ilk sikkeleri darp ettirir. Nikomedia'yı birçok kamusal yapılar, tapınaklar ve kurban sunakları ile donatmış, Yunan kültürünün bütün öğelerini barındıran bir kent

yaratmıştır ancak bu yapılardan çok azı günümüze koruna gelmiştir. Çünkü Nikomedes tarafından inşa ettirilen yapıları Nikomedes dönemine tarihleyecek hiç bir kanıt mevcut değildir. Sarayına Doidalses isimli ünlü bir heykeltıraş, Boethos ve oğulları Diodotos ile Menodotos'u davet ettiği bilinmektedir. Ayrıca bir vahşi köpek tarafından öldürülen karısı için baştan aşağı altın yaldızlı taş bir mezar yapısı inşa ettirdiği de bilinmektedir. Takvim aylarının, 12 tanrı ve tanrıçasının isimleriyle temsil edilmiş olduğu salnameyi de halkına hediye eden I. Nikomedes'tir. Onun zamanında Bithynialılar ve özellikle Nikomedialılar için olağanüstü bir imar ve gelişim dönemi yaşanmıştır (Bosch, 1937, s. 21-22). Nikomedes'in ölümü üzerine yerine Ermeni Krallığı'nın desteğini alan oğlu Ziaelas (MÖ. 250-230) geçmiştir. Bithynia adetleri gereğince tahta geçer geçmez bütün erkek kardeşlerini öldürmüştür. Sadece biri kaçıp hayatta kalmayı başarmıştır (Davis ve Kraay, 1973, s. 258). İlk Bithynia krallık sikkesinin babası I. Nikomedes tarafından basılmasına rağmen Ziaelas'ın kendi adına sikke basmamıştır.

Ziaelas'tan sonra tahta çıkan oğlu I. Prusias (MÖ. 230-182) (Şekil 2.5), Makedonya kralı V. Philippos ile Kartacalı komutan Hannibal'nın Roma'ya karşı kurduğu ittifakta Makedonya'nın yanında yer alır. MÖ 202 yılında I. Prusias ile Kios şehri arasında yaşanan anlaşmazlık sonucunda V. Philippos Kalkhedon, Kios ve Myrlas'ı işgal eder ve buraları müttefiki I. Prusias'a hediye eder (Çalık Ross, 2007, s. 63). Seleukos kralı I. Antiokhos'un Roma'ya karşı yürüttüğü mücadelede ise I. Prusias tarafsızlığını korumuştur (Arslan, 2007, s. 116). Ancak bu tarafsızlığı nedeniyle Apamea Antlaşması'ndan sonra Mysia ve Hellespontos Phrygiası, Roma tarafından Pergamon kralı II. Eumenes'e verilmiştir. Bunun üzerine Bithynia ve Pergamon krallıkları arasında anlaşmazlık başlamış. I. Prusias, karadan Galatların, denizden ise Kartacalı Hannibal'ın desteğini almasına rağmen başarıya ulaşamamış, Roma'nın da devreye girmesi ve II. Eumenes lehine davranmasıyla I. Prusias mücadele ettiği toprakları Pergamon'a bırakmak zorunda kalmıştır (Çalık Ross, 2007, s. 63).

Pirson'a göre MÖ 184/183 yıllarında Bithynialı I. Prusias ile Pergamonlu II. Eumenes'in arasında yaşanan çatışmalarda, Roma'nın II. Eumenes tarafında yer almasının nedeni, I. Prusias'ın yanında danışman olarak Roma'nın düşmanı Hannibal'ın bulunması ve Eumenes'in kardeşi Athenaios'un Roma'ya 15000 altın stater (ki bu 130 kg'dan fazla olmalıydı) bir şeref çelengi bağışlamasıdır (Pirson, 2014, s. 129-131).

I. Prusias'ın MÖ 182 yılında ölümünden sonra yerine oğlu II. Prusias (MÖ 182-149) geçmiştir (Şekil 2.5). II. Prusias, Bithynia Krallığı'nın en savaşçı ve sert mizaçlı kralıdır. Makedonya Kralı V. Philippos'un yardımları ile Bithynia sınırlarını Rhyndakos Irmağı (Manisa, Kocaçay) ile Olympos Dağı'na kadar genişletmiş, Herakleia Pontika ile aralarının açılmasına yol açan Kieros ve Tieion kentlerini ele geçirmiştir. Pergamon'a yönelik yürüttüğü işgal hareketinde somut bir başarı elde edememiş (Çalık Ross, 2007, s. 64), ancak MÖ 155'te Pergamon kentinin dışındaki diğer kutsal yerlerle birlikte Asklepiyon'u yakıp yıkmış, bütün tapınakları tahrip etmiş, heykel ve kült tasvirlerinin hepsini almıştır (Radt, 2002, s. 217-234). II. Attalos, MÖ 155 yılında, Romalıların herhangi bir müdahalesi olmamasına rağmen, Pergamon'a saldırıp çevresindeki kutsal mekânları tahrip eden ezeli düşmanı II. Prusias'a karşı Roma'nın iznini almadan, MÖ 149 yılında, savaş açmış, ordunun başında bizzat çarpışarak II. Prusias'ı malup etmiştir. Böylece iki hükümdarlık arasında eskiden beri süregelen çatışma hali sona ermiştir (Pirson, 2014, s 133- 122).

Şekil 2.5: I. Prusias ve oğlu II. Prusias gümüş sikkelerinin ön yüzü (BMC, Object Referans no: 1867,0506.7).

Diğer taraftan II. Prusias'ın yürüttüğü savaşçı ve yayılmacı politika Bithynia halkını bezdirmeye başlarken, Roma'da yaşayan oğlu II. Nikomedes ise hem Romalılar hem de Bithynialılar tarafından benimsenmeye başlanmıştır (Çalık Ross, 2007, s. 65).

II. Prusias'ın tahttan indirilmesi ve ölümü ise bizzat oğlu II. Nikomedes tarafından gerçekleştirilmiştir (Şekil 2.6). II. Nikomedes'in Roma'da elçi olarak görev yaptığı sırada, II. Prusias, diğer elçilere, kendisinin Pergamon üzerine yürüttüğü işgal hareketinin başarısız olması halinde oğlu II. Nikomedes'i öldürmeleri talimatını vermiştir. Bunun üzerine II. Nikomedes ordusuyla Bithynia'ya hareket ederek

babasını Nikomedia'daki Zeus Tapınağı'nda öldürmüş, MÖ 149'da Roma'nın onayını, Pergamon ve Bithynialıların desteğini alarak tahta oturmuştur. Kral ilan edilmesinden itibaren barışçı bir politika izleyen II. Nikomedes'e, Priene kenti ve İonia Koinon'u tarafından onurlandırılarak Epiphanes ünvanı verilmiştir (Doğancı, 2007, s. 9-10). Bu dönemde, her ne kadar ayrıntılı bilgiler kısıtla olsa da, Bithynialıların, Pergamonluların, Makedonyalıların, Seleukosların, Ptolemaiosların, Akhaialıların, Aitolialıların, Boiotialıların elçilerinin müzakereler için sürekli Roma İmparatorluk merkezine ziyaretlerde bulunduğu ve ilişkilerin sürekli taze tutulmaya çalışıldığı bilinmektedir. Bu şekilde oluşturulan bağlantılar sayesinde, Roma'nın inişli çıkışlı siyasetinden etkilenmeden kalıcı ve uzun ömürlü ilişkiler kurulabilirdi. Romalı senatörlerden açıkça destek alabilmek ve bazı haklar elde edebilmek için, dostları Romalılara kayıtsız şartsız uymak zorundaydı (Pirson, 2014 s. 129). Nitekim bu müzakereler sonucu Anadolu tarihinin en önemli gelişmelerinden biri yaşanmış, Pergamon kralı III. Attalos, krallığını Roma İmparatorluğu'na miras bırakmıştır. Böylece Roma İmparatorluğu Anadolu'daki ilk eyaletini elde etmiştir. Herşeye rağmen II. Nikomedes Pergamon ile Bithynia arasındaki düşmanlığı sona erdirmiş, babasının İonia ve batı kentleriyle olan iyi ilişkilerini devam ettirmiştir.

Şekil 2.6: II. Nikomedes sikkesi, (WW, RecGen 40-18).

MÖ 128'de II. Nikomedes'in ölmesi üzerine yerine oğlu III. Nikomedes Euergetes (MÖ 127-94) Bithynia Krallığı tahtına oturmuş (Şekil 2.7) ve babasının tesis ettiği barışçıl politika yerine yayılmacı bir politika izlemiştir. MÖ 109/108 yıllarında

Şekil 2.7: III. Nikomedes sikkesi (CA; 4650).

Pontos kralı Mithradates, VI Eupator ile ittifak yaparak Paphlagonia'yı işgal etmiştir. Mithradates'in kendilerine tehdit oluşturacak kadar güçlenmesinden rahatsızlık duyan Roma, her iki kraldan işgali sonlandırmalarını istemiştir. III. Nikomedes'in, kendilerini oyalamaya yönelik politik hamlelere girişmesi sonucu Romalılar, MÖ 102/101 yılında komutanlarından Markus Antonius'u Kilikia, Trakheia, Pamphylia ve Doğu Likya sahillerinde konuşlanan korsanlara karşı savaşmak üzere göndermiş ve Markus Antonius deniz ve kara savaşlarında korsanları yendikten sonra, Kilikia'yı bir Roma eyaleti haline getirmiştir (Arslan, 2007, s. 93).

2.2.2 Roma İmparatorluk Dönemi

Bithynia Krallığı ve başkent Nikomedia'nın kaderine yön veren olaylar Pergamon Krallığı'nın tarihsel süreçte rol aldığı olaylar ile yakından ilişkilidir. Eumenes'in Seleokos kralı Antiokhos Soter'e karşı elde ettiği zafer diğer Batı Anadolu kentleriyle birlikte Nikomedia'nın da bağımsızlığını ilan etmesinin yolunu açmıştır. MÖ 129 yılında Pergamon Krallığı topraklarının Roma İmparatorluğu'na vasiyet yoluyla bırakılması, Bithynia topraklarının da MÖ 74 yılında Roma'ya bırakılmasının yolunu açacak ve yeni bir dönem başlayacaktır.

Anadolu'da Asya eyaletine sahip olan Roma, III. Nikomedes'in doğal yollarla ölümü üzerine yerine oğlu IV. Nikomedes Philopator'u (Şekil 2.8) desteklemiş ve MÖ 94 yılında IV. Nikomedes Bithynia Krallığı tahtına oturmuştur (Arslan, 2007, s. 106). IV. Nikomedes MÖ 74 yılında da Bithynia Krallığı'nın yönetimini Roma'ya miras olarak bıraktığını vasiyet etmiştir (Çalık Ross, 2007, s. 67). Roma senatosu bu vasiyeti kabul etmiş, MÖ 74 yılının konsülü Markus Aurdus Cotta'yı, Bithynia

Bölgesi'ni Roma eyaleti, Nikomedia'yı da eyaletin başkenti yapması için görevlendirmiştir (Davis ve Kraay, 1973, s. 262).

Böylece Roma İmparatorluğu Asya eyaletinden sonra Batı Anadolu'da ikinci eyaletini elde etmiştir. IV. Nikomedes'in krallığını Roma'ya miras olarak bırakması ironik bir durum olarak görülse de Roma'nın daha sonraki dönemlerde izlediği yayılımcı politika ve işgal hareketleri, Nikomedes'in Nikomedia kenti ve tüm Bithynia halkının istikrarı ve güvencesi için en mantıklı yolu seçtiğini ve Nikomedes'in, Romalıların savaş yoluyla bunu zaten yapacaklarının da bilincinde olduğunu göstermektedir. Pergamon Krallığı'ndan sonra Bithynia Krallığı'nın da barışçıl yollarla Roma'ya bırakılması, Bithynialılara *neokoros* (tapınak muhafızlığı) ünvanı gibi bir takım avantajlar ve ayrıcalıklar sağlamıştır. Roma İmparatorluğu'na ise Batı Anadolu'da ikinci eyaleti kurma şansını vermiş ve Bithynia, Pontos Krallığı'nın batı kısımlarıyla birleştirilerek, MÖ 63 yılında, Bithynia-Pontos eyaleti kurulmuştur.

Şekil 2.8: IV. Nikomedes sikkesi, (CA, 351).

Augustus dönemine gelindiğinde, eyaletler, senato ve imparator arasında paylaşılıyordu. Bu paylaşımda Bithynia-Pontos eyaleti senato yönetimine verilmiştir. Bithynia-Pontos eyaleti Roma Cumhuriyeti Restorasyon Döneminden Hadrianus dönemine kadar yaklaşık 150 yıl prokonsüller tarafından yönetilmiştir (Çalık Ross, 2007, s. 67- 68).

İmparator Augustus'un (Şekil 2.9), MÖ 12 yılında devlet dininin lideri ünvanı (*pontifex maximus*), MÖ 2'de ise vatanın babası (*pater patriae*) ünvanı almasıyla birlikte Roma İmparatorluğu'nda *principatus* dönemi başlamıştır. *Principatus*; Roma'nın Octavian (Augustus) ile birlikte cumhuriyetten imparatorluğa geçmesiyle,

Cumhuriyet Dönemi kurum ve memurlarının aynı şekilde kalmalarına rağmen İmparator Augustus karşısında eski önemlerini ve yetkilerini kaybetmeleri anlamına gelmektedir. MÖ 27 de başlayıp Diocletianus'a kadar devam eden bu dönemde Bithynia Bölgesi'nde Nikaia-Nikomedia ve Prusia-Apameia gibi şehirler arasında devamlı rekabet yaşanmıştır. Önemli yapıların, *neokorosluk* gibi ünvanların, festivallerin ve davaların kendi şehirleri içinde görülmesi gibi konular, bu rekabetin başlıca nedenleri arasında sayılabilir (Doğancı, 2007, s. 14). Dion Chrysostomos “Nikaia halkı ile dirlik üzerine” adlı söylevlerinden birinde, Traianus döneminde, Nikaia ve Nikomedia arasındaki çekişmeden bahsetmekte ve rekabetin nedeninin Bithynia Birliği'nin bayramlarında ilk sırada yürüme çekişmesi olduğunu belirtmektedir (Çalık Ross, 2007, s. 68).

Şekil 2.9: Nikomedia’da darp edilen İmparator Augustus sikkesi (RPC I 2062.5).

Nikomedia Pompeius’un düzenlemelerinden sonra da Bithynia eyaletinin başkenti olma ayrıcalığını kazanmış, yaşanan rekabette rakiplerine karşı üstünlüğü ele geçirerek sikke basmaya başlamıştır. Ayrıca Pompeius döneminde Nikomedia şehir meclisi kalıcı hale gelmiş ve bir eyalet meclisi binası da inşa edilmiştir. MÖ 29 yılında Augustus tarafından verilen *neokoros* ünvanını kullanarak Asya eyaleti şehirlerine rakip konumuna gelmiş, Roma’nın dostu ve müttefiki olma ayrıcalığına kavuşmuştur. Bithynia Koinonu’nun merkezi olarak Claudius döneminden Hadrianus dönemine kadar kendi adına sikke darp etmiştir (Doğancı, 2007, s. 119-120).

Nikomedia olasılıkla metropollük ünvanını Tiberius’un evlatlığı Germanicus döneminde almış, Cladius döneminden itibaren kesintisiz olarak taşımıştır. Germanicus’un iki sikkesi üzerinde NEIKOMEDEON sözcüğünün önünde AM ve M kısaltmaları yer almaktadır. Bu bilgiye göre Bosch metropolis ünvanının Germanicus döneminde verildiğini kabul etmektedir (Şahin, 1978, s. 92.) MS 41’de imparator

Claudius ve eşi Agrippina'nın Bithynia'yı ziyaret ettikleri ve bu ziyarette Nikomedia'ya da uğradıkları bilinmektedir (Doğancı, 2007, s. 15).

İmparator Cladius'un Bithynialı eşi Agrippa döneminde Nikomedia'da yoğun imar faaliyetleri yaşanmıştır. Başkent Roma'dan Antiokheia'ya oradan da Aleksandreia'ya uzanan yolun onarımı sırasında, Nikomedia kavşakta yer aldığı için bu inşa faaliyetlerinden büyük fayda görmüştür. Yine Cladius döneminde kısmen sahil şeridini, kısmen dağlık arazi içindeki yolu izleyerek Kalkedon'a bağlanmış ve yeni limanlar inşa edilerek şehrin denizden güvenliği sağlanmıştır. İnşa edilen liman ve onarılan yollar kentin ticari aktivitesini arttırmış, sadece askeri bir üs olmaktan öte ticari bir merkez haline dönüşmesini sağlamıştır. Cladius döneminde Roma senatosu kararıyla Nikomedia'ya üzerinde Roma sancağı betimi bulunması koşuluyla yeniden sikke darp etme yetkisi verilmiş bu amaçla da bir darphane kurulmuştur (Öztüre, 1969, s. 32-34).

MS 111 yılında İmparator Trianus (Şekil 2.10), zengin bir eyalet olmasına rağmen yönetim bozukluğu ve halkın savurgan tutumu nedeniyle ekonomik kriz yaşayan Bithynia eyaletine mali konularda yetenekli Genç Plinius'u, vali olarak göndermiştir. 17 Ekimde görevine başlayan Plinius'un İmparator Traianus'a yazdığı mektuplar söz konusu dönem için Nikomedia hakkında bilgiler veren önemli kaynaklar arasındadır. Plinius'un Traianus'a yazdığı 33. mektupta Nikomedia'da çıkan bir yangından ve bu yangına müdahale edecek alt yapı eksikliğinden şikayet etmektedir. Ayrıca 150 kişilik bir itfaiye ekibi kurmayı da imparatora önermektedir. Ancak Traianus mektubunda örgütlenme endişesiyle bu fikre karşı çıkmış, kurulacak alt yapı aletlerinin halka öğretilmesinin daha uygun olacağını belirtmiştir (Çalık Ross, 2007, s. 69).

Şekil 2.10: Kurban sunağının betimlendiği Nikomedia darbı İmparator Traianus sikkesi (Foto: Yale Universty Art Gallery).

117 yılında, Traianus'tan sonra Roma hükümdarı olan Hadrianus, önceki Roma imparatorları ve özellikle de selefi Traianus'un aksine imparatorluk topraklarını baştanbaşa gezip görmüştür (Grunow, 2002, s. 121). Hadrian Antiokheia'dan ilk kez Anadolu topraklarına girip Roma'ya dönerken Nikomedia'ya uğramış ve kışı burada geçirmiştir (Magie, 1950, s. 612).

Hadrianus'un Nikomedia'yı ikinci kez ziyareti, ziyaret tarihi ve rotası günümüzde hala tartışmalı bir konudur. İmparator, Suriye'de Partların neden olduğu tehdidi müzakereler sonucu ortadan kaldırmış ve Hadrianus'un bu önemli dış politika başarısı, askeri bir zafer gibi kutlanmıştır (Radt, 2014, s. 184). Suriye dönüşü Küçük Asya'yı ziyaret eden Hadrianus'un, bu ziyaret sırasında Nikomedia'ya 123 yılında ikinci kez geldiği düşünülmektedir. Bu ikinci gelişinde, 120 yılında yaşanan depremde büyük zarar gören kentin onarımına ve imar faaliyetlerine katkıda bulunmuştur (Mitchell, 1987, s. 351).

Hadrianus imparatorluğu boyunca Anadolu'yu iki kez ziyaret etmiş, Stratonikea, Aphrodisias, Iasos, (Yılmaz, 2006, s. 104), Nikaia, Troas, Aizonai gibi (Çelikbaş, 2011, s. 51), gittiği şehir ya da eyalette restorasyona ihtiyacı olan yapılara yardımda bulunmuş ve Kyzikos'ta Hellenistik Dönem'de yapımına başlanan Zeus Tapınağı'nın bitirilmesine katkı sağlamıştır (Koçhan, 1991, s. 120).

Hadrianus'un Nikomedia'ya yaptığı yardımlarla ilgili belgelerde depremde zarar gören Bithynia'nın diğer önemli kenti Nikaia ile birlikte, şehir surlarını, pazarları ve caddelerini restore ettirdiği ya da yeniden yaptırdığına dair bilgilere ulaşılmaktadır. Ayrıca Nikomedia'da, nymphaion içinde ele geçen bir yüksek kabartma friz

bloğunda Hadrianus'un nominativ ismi okunmaktadır. Bu olasılıkla nymphaionun ilk defa inşa edilmesi ya da yeniden inşaasıyla alakalı olarak değerlendirilmektedir (Zeyrek, 2005, s. 23-25).

Hadrianus'un deprem sonrası Nikomedia'daki imar faaliyetlerini en azından desteklediği ve etkilediği düşünülürse, imparatorun, ziyarette bulunduğu bir diğer Küçük Asya metropolü Pergamon'daki gibi Suriye tipi alınlıklar ve adytonlu podyumlar inşa ettirip ettirmediği henüz netlik kazanmamıştır. Bu detayların yeni bir buluntu ya da bir yazılı kaynak olmadan, kesin olarak açıklığa kavuşturulması güçtür. Ancak Pergamon'dan yola çıkarak bu konuda önermelerde bulunmak mümkündür. Çünkü Nikomedia Batı Anadolu'da Pergamondan sonra Roma hakimiyetini kabul eden ikinci kenttir ve Nikomedia ile aynı tarihlerde neokorosluk ünvanını almıştır. Bulundukları eyaletin merkezi olan bu iki metropolün, Roma tarafından eş değer düzeyde ilgi gördüğü ve Roma'nın Anadolu üzerindeki hakimiyetini tesis için siyasi, dini ve politik merkez görevi yürütmüş olduğu düşünülmektedir (Radt, 2014, s. 184).

Libianus dik bir yamaca kurulu Nikomedia kentinin, akropol yamacına teraslar oluşturarak evlerin inşa edildiğini aktarmaktadır (Tülek, 2010, s. 79). Dik bir yamaca kurulu Pergamon kentine de tepenin üst kısmına ve güney yamacına teraslama yoluyla düz alanların açıldığı bilinmektedir (Radt, 2014, s. 184). Bu iki metropolden Pergamon'da Kızıl Avlu iç mekânı Suriye-Roma etkisinde yapı elemanları ile donatılmıştı. Cella'nın arkasında üzerine kült resimleri yerleştirilmiş podyumlar kullanılmış ve etrafı sütunlarla çevrelenmiştir. Kızıl Avlu'daki podyumların kenarlarındaki sütunlar herhangi bir alınlık taşıyorlardı ve podyumu her iki yandan çevreleyerek yaklaşık 20 metre genişliğindeki iç mekânın tavanına kadar ulaşıyorlardı. Bu mekânların üzeri tuğladan örülmüş çatıyla kapatılmıştı. İçinde podyumlar seviyesinde yürünebiliyordu ve aynı zamanda yukarıda sözü edilen geçit sistemiyle de bağlantılıydı. Adyton denilen bu tür mekânlar Suriye-Roma etkisinde tapınakların podyum seviyesinin altında bulunuyordu. Bu tip tapınaklara özgü olan ve Kızıl Avlu'da da görülen unsur, yapının arka köşelerinde çatıya kadar çıkan iki merdivenin bulunmasıdır. Nitekim yapının doğu kısmı bu nedenle semerdam şeklinde yapılmamıştır (Mania, 2014, s. 538).

Plinius İmparator Tranianus'a yazdığı mektuplarından birinde Nikomedia'daki İsis tapınağının bir yangın sonucu tahrip edildiğinden bahsetmektedir. Bu mektuptan,

Mısır tanrıçası İsis'e ait bir tapınağın Nikomedia'da inşa edildiğini öğreniyoruz. Mısır dinine ait bir tanrıçanın tapınağının burada inşa edilmesi, bu kültüre duyulan ilginin, Hadrianus'un MS 130/131 yıllarında Mısır'a yapmış olduğu ziyaretten önceye dayandığını düşündürmektedir. Ancak Pergamon örneğinde olduğu gibi, Anadolu üzerinden yaptığı seyahatten dönüşünde imparatorun kafilesinde bulunan sanatçı, mimar ve heykeltıraşları, yanında Nikomedia'ya getirmesi ve bu sanatçıların buradaki imar faaliyetlerine iştirak etmeleri mümkündür. Nikomedia tarihinde İmparator Hadrianus döneminde görülen bir diğer önemli gelişme ise MS. 134 yılında Bithynia eyaletinin imparator eyaleti yapılmasıdır (Çalık Ross, 2007, s. 71).

Nikomedia tarihini yakından ilgilendiren gelişmelerden bir tanesi de Kommodus'un vefatından sonra yaşanmıştır. 193 senesinde İliya'da Septimius Severus kendini imparator ilan etmiş, Suriye'de ise aynı zamanda Pessenius, Niger destekçileri tarafından imparator ilan edilmiştir. Septimius Severus'un Roma'yı işgal ettiği sıralarda Pessenius Niger de Nikaia dahil bütün Anadolu'yu ele geçirmiştir. Nikomedia kenti, Nikaia ile uzun yıllardır süregelen düşmanlık derecesindeki rekabetten dolayı Septimius Severus yanında saf tutmuştur. Nikomedia'nın savaşta saf tutması, sonucu etkileyecek kadar önemlidir çünkü Trakya sahilinde bulunan Perinthos kenti de Nikomedia ile olan yakın ilişkileri nedeniyle Severus'un yanında yer almış, böylece Severus'un ordusu Asya kıtasına geçmek için iki köprübaşı elde etmiştir. Nikaia ile dostane ilişkileri olan Byzantion kenti ise Niger'in yanında yer almış ve Severus askerlerinin İstanbul Boğazı'ndan geçişini zorlaştırmıştır. Bu nedenle askerler Nikomedia ve Kyzikos donanmalarının koruması ve refakatiyle Çanakkale Boğazı'ndan geçmeye mecbur kalıyorlardı. Nikomedia'nın asker, donanma ve rehberlik desteği ile Anadolu'ya sağ sağlam geçen Severus'un ordusunun, Niger'in ordusuyla yaptığı iki muharebede de galip gelmesi üzerine Nikaia kenti teslim olmuş ancak Septimius Severus tarafından cezalandırılmaktan ve onursal unvanlarının yazıtlardan çıkarılmasından kurtulamamıştır. Septimius Severus, Byzantion'u Perinthos'a bağlar, Antiokheia'yı ise tahrip eder. Kendi tarafında yer alan ve elde ettiği zaferde büyük payı olan Nikomedia ise sadık (*fides*) unvanı ile ödüllendirilir ve imparator tarafından defalarca ziyaret edilir (Bosch, 1937, s. 83-85 ve Güçlü, 2007 s. 19).

Septimius Severus döneminden bir yazıtta Nikomedia *He megiste metropolis kai prote Beithynias te kai Pontou* (ή μέγιστη μητρόπολις και πρώτη βειθυνίας τε και

Πόντου) “*Bithynia ve Pontus’un En büyük kenti*” ve başka bir yazıtta ise *He metropolis kai prote Beithynias Pontou Adriane neokoros Neikomedeia, hiera kai asylos, phile kai summakhos [a]n[o]then to demo to Romaion* “*Bithynia ve Pontus’un İlk ve Başlıca Anakenti, Hadrianus’un Tapınak Koruyucusu Nikomedia, kutsal ve dokunulmaz Roma Başkenti’nin dost ve Müttefik kenti*” olarak adlandırılmaktadır (Ruge, 1936, s. 8).

Severus’tan sonra imparatorluk tahtına oturan Caracalla ise Partlar’a karşı giriştiği mücadele sırasında sarayını Nikomedia’ya taşımıştır. Roma imparatorlarının Nikomedia’yı ziyaretinin onuruna, şenlikler, kutlamalar, atlı araba yarışları, gladyatör dövüşleri gibi etkinlikler düzenlenirdi. İmparator kültürünün bir parçası olan ve imparatorun kente gelişinin şerefine yapılan bu kutlamalar, geleneksel Hellenistik festivallerin devamı niteliğindedir (Culha, 2005, s. 31). Kentlerde düzenli bir biçimde kutlanan bu festivaller, Hellenistik Dönem’de genellikle diğer kentlerin bilgisine sunulur ve statüsünün tanınmasını sağlamak üzere elçiler gönderilirdi. Bir şenliğin statüsünün diğer kentlerce tanınması gereksinimi Roma’nın karar makamı olarak ortaya çıkışıyla sonuçlanmıştır. Örneğin Mytilene, Augustus onuruna oyunlar düzenlemeye karar verdiğini bütün Akdeniz havzasına ve Pergamon gibi büyük metropollere duyurmuştur (Price, 2004, s. 219). Nikomedia kentinin de kendisine ikinci *neokoros* ünvanının verilmesinden sonra çok sayıda kente elçi göndermesi ve davet çıkarması olasıdır.

Ruge, Nikomedia’da yaşayanlar kentlerini Domitian , Traianus ve Severus Alexander dönemlerinde Neikomedeis protoi (Pontou kai) Beithynias (*Νείκομηδείς πρότοι (Πόντου και) βειθήνιας*) yani “Pontus ve Bithynia’nın İlk Anakenti” olarak veya Elagabalus döneminde daha basitçe Nikomedeis Protoi (*Νίκομηδείς πρότοι*) “İlk Büyükkent Nikomedia” olarak adlandırdıklarını belirtmektedir (Ruge, 1936, s. 7-8).

Nikomedia’nın ikinci neokorosluk döneminde eriştiği büyüklük, zenginlik ve prestij, Caracalla’nın imparatorluğu ikiye bölerek Nikomedia’yı Doğu Roma’nın başkenti yapmayı düşünmesiyle daha iyi anlaşılabilir. Ancak bu düşünce Batı Roma’nın yönetimini bırakmayı düşündüğü kardeşi Geta’nın öldürülmesiyle hayata geçememiştir. Bu hayal 284 yılında imparator ilan edilen Diokletianus döneminde vücut bulacak ve Nikomedia imparatorluğun başkenti olacaktır.

Dalmaçya'nın Dioklea bölgesinde doğan Caius Aurelius Valerius Diokletianus (Şekil 2.11), imparator ilan edilmeden önce Roma ordusunda Probus, Aurelian ve İmparator Carus'un muhafız alayında görev yapmıştır ve adı Diokles'tir (Zander, 1959, s. 88). 283 yılında *consul* olarak atanmıştır. 20 Kasım 284 tarihinde Pers seferinden dönen Roma ordugahında, İmparator Numerianus'un katledilmesinden sonra katili yakalayıp cezalandırmasıyla ordu içinde ön plana çıkmıştır (Foss, 2002, s. 3). Bu olayın yaşandığı esnada Nikomedia yakınlarında konuşlanan Roma ordusu tarafından, Diokles imparator ilan edilmiştir. Taç giyme töreni 20 Kasım 284'te Nikomedia'nın 5 kilometre doğusunda Jupiter anısına dikilmiş bir sütunun bulunduğu tepede yapılmıştır. Törenden sonra Diokles, Diokletianus adını almış ve imparatorluğun yeni başkenti olarak Nikomedia'yı seçmiştir (Tülek, 2010, s. 69).

Şekil 2.11: Dioklatinaus Portresi, (İstanbul Arkeoloji Müzeleri).

Diokletianus'un Nikomedia'yı başkent seçmesinde, imparatorluğun kuzey ve doğu sınırlarına olan yakınlığı, deniz ve kara yolu ulaşımı ve korunaklı doğal bir limana sahip olması belirleyici rol oynamış olmalıdır (Öztüre, 1981 s. 33–34). Diokletianus döneminde Nikomedia gelişimini sürdürmüş ve Roma, Antiokheia, Alexandria ile birlikte dört büyük kentten birisi olmayı başarmıştır. Diokletianus'un Narh Kararnamesi'nden, Nikomedia ile Alexandria, Roma, Ephesos, Thessalonika, Akhaia, Salona ve Fenike arasında gemi seferleri yapıldığını öğreniyoruz. Bu da kentin Ege ve Akdeniz'deki deniz ticareti ve taşımacılığındaki önemine işaret

etmektedir. Narh Kararnamesi'ndeki liste eksik olduğu için Karadeniz hattının baslangıç noktası bilinmemektedir. Ancak Trapezus (Trabzon) ve Sinope (Sinop) üzerinden doğuya uzanan bu hattın batıdaki baslangıç limanı, Diokletianus döneminde Nikomedia olmalıdır (Güney, 2014, s. 282).

Diokletianus Nikomedia'yı başkent ilan ettikten yaklaşık 1 yıl sonra, 285 yılının sonlarına doğru Sarmatia'ya karşı sefere çıkarken, Tetrarkhia'ya (dörtlü yönetim) yönelik ilk adımı atar. Arkadaşı Maximianus'u Caesar ilan ederek imparatorluğun batısının yönetimini Maximianus'a bırakır. Diokletianus başkent olarak Nikomedia'yı, Maximianus ise Mediolanum'u (Milano) seçer. Bu Tetrarkhia'ya giden yoldaki ilk adımdır. 286 yılı ilkbaharına gelindiğinde ise Maximianus'u, Augustus ilan eder ve imparatorluğun batı bölgelerinin yönetimini ona bırakır. Böylece imparatorlukta iki yönetimli iktidar yani "*diarkhia*" meydana gelir ve 7 yıl boyunca imparatorluğu ortak yönetirler (Şekil. 2.12). 293 ilkbaharında ise Diokletianus ve Maximianus kendilerine yardımcı olarak caesar sıfatıyla Galerius ve Konstantius'u evlat edinirler (Çalık Ross, 2007, s. 73-74). İmparatorluk idaresinde, 2 augustus ve 2 caesar'dan oluşan bir "dörtlü imparatorlar collegiumu"nın kurulması ile *Dominatus* denilen yeni yönetim biçimi kurulmuş, bu yeni sistemde Diokletianus, yönetim, yasama ve yargı yetkilerini elinde toplamıştır (İplikçioğlu, 2007, s. 95-96). Nikomedia'da Diokletianus ile başlayan ve belli bir hanedanlığa dayanmayan bu dörtlü yönetim bir noktada amacına ulaşmış, kısa süreli de olsa imparatorluk huzur, barış ve *pax Romana* günlerindeki gibi refah ortamına kavuşmuştur.

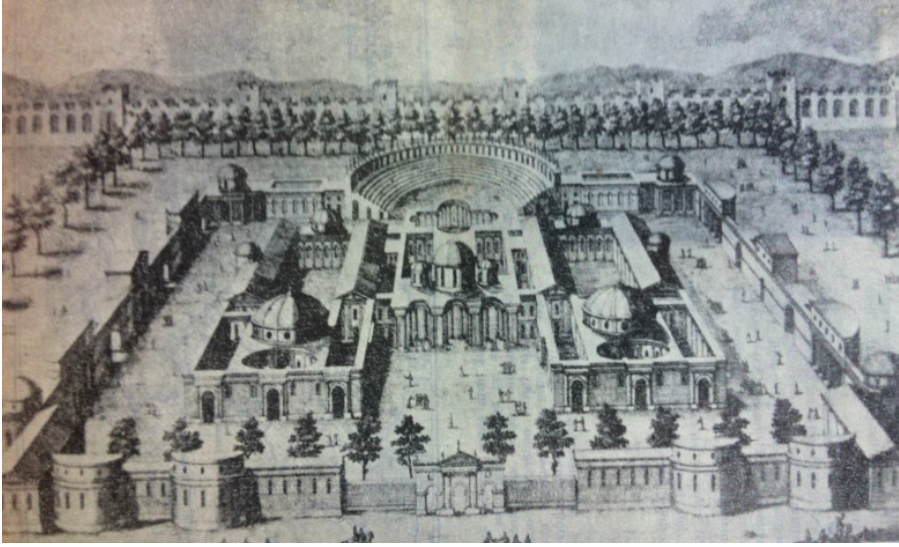
Şekil 2.12: Çukurbağ'da ele geçen Tetrarkhia Dönemi sanatını yansıtan iki imparator ya da generalin kucaklaşma sahnesi (foto: <http://antiquity.ac.uk/projgall/521>)

Diokletianus, imparatorluk sınırlarındaki yönetimin idari yapılanma, ordu ve mali işler olmak üzere tüm mekanizmalarını hakimiyet alanında geçerli olan tek tip bir merkezi sisteme bağlamıştır. Mevcut eyalet yönetimlerini küçük birimlere bölerek sayılarını neredeyse iki katına çıkarmış, vergi ve ürün toplanmasını yeniden düzenlemiştir. Eyalet yöneticilerinin yetkilerini azaltırken, eyaletleri 12 *dioecesis* altında toplamıştır. *Dioecesis*ler Erken İmparatorluk Dönemi'nde eyaletlerin küçük bir birimi iken, Diokletianus bu düzenlemesiyle bir *dioecesis* eyaletten daha geniş bir alanın yönetim birimi olur. Mali işlerden sorumlu yöneticilerin sayılarını arttırarak imparatorluk mallarının idaresi ve gelir giderin denetlenmesini kontrol altına alır. Böylece nakit olarak toplanan vergilerle askerin ve memurun maaşlarının ödenmesinin yolu açılır. Açtığı yeni darphaneleri devlet tekeline alır. Orduyu da baştan düzenleyen Diokletianus, dört büyük ordunun dışında kalan birliklerden sorumlu yeni yönetim kadrosu (*duces*) oluşturur. Nikomedia'da kurdurttuğu silahhanede, kalkan, ok, yay benzeri silahlar üretiyor, bu silahlarla ordunun gereksinimlerini karşılıyordu (Tülek, 2010, s.70). Ayrıca şehrin etrafını günümüzde dahi kalıntıları kısmen görülebilen bir sur duvarı ile çevirtmiştir (Bosch, 1937, s. 84-88). İmparator Diokletianus, başlattığı imar faaliyetleriyle Nikomedia kentinin büyük bir kısmını yıktırıp yeniden inşa ettirmiş, Laktantius'un aktardıklarına göre kendisi,

karısı ve kızı için saraylar, bir tersane, circus, darphane ve silah fabrikası yaptırmıştır (Çalık Ross, 2007, s. 75), (Şekil 2.13).

Kentin doğusunda bulunan sarnıcın üstünde yapılan incelemelerde bir takım kalıntılara ulaşılmış ancak incelenememiştir. Kalıntıların geniş bir alana yayılması, bu bölgede Diokletianus'un inşa ettirdiği sarayın bölümlerinden birinin bulunabileceğini düşündürmektedir (Fıratlı, 1959, s.11). Yarış oyunlarına meraklı olduğu bilinen Diokletianus'un inşa ettirdiği hipodromdan herhangi bir kalıntı günümüze ulaşmamıştır. Daha sonraları kentin diğer yapılarının inşasında devşirme malzeme olarak kullanılmış olmalıdır (Texier I, 1997, s. 104). Diokletianus tümüyle tahrip olan Antoninus hamamlarını ise restore ettirip halkın kullanımına sunmuştur (Çalık Ross, 2007, s.76).

Diokletianus sadece yürüttüğü imar faaliyetleri ile değil, kültürel faaliyetlerle de kentin kalkınması için uğraşmıştır. Yürüttüğü bu imar faaliyetlerinin yanı sıra, şehrin nüfusunu arttırmak, kültürünü geliştirmek amacıyla imparatorluk sınırları içindeki ünlü mimar, mühendis, heykeltıraş ve hatipleri Nikomedia'ya çağırarak, başka dinden ve ulustan olanlara anlayış göstererek Roma yurttaşlık hakkı tanımıştır (Öztüre, 1969 s, 53). Söylev ustası Lactantius ve Fabius Latince dersler vermek üzere Nikomedia'ya davet edilir. Diokletianus'un bu gayretleri sonucu Nikomedia, Roma, Antiokheia ve Aleksandreia ile birlikte dünyanın en önemli dört kentinden biri olur. Hatta Libanius, Nikomedia'yı Roma ile kıyaslar ve kentin Roma'dan daha güzel olduğunu vurgular (Libanius, Orationes LXI 7-10). Ayrıca Ammianus Marcellinus, kentten bahsederken, Nikomedia'nın görkemli kamu binalarıyla donatıldığını ve bu yüzden iyi hâkimlerin ona ebedi kentin merkezi gibi baktıklarını aktarır (Güney, 2013, s. 1484'te atıfta bulunduğu gibi).

Şekil 2.13: Diokletianus dönemi Nikomedia'yı gösteren gravür MS 290'lı yıllar, (Avni Öztüre Arşivi).

Son derece başarılı giden dördlü yönetimde, 1 Mayıs 305 yılında, Nikomedia ve Mediolanum'da yapılan törenlerle Diokletianus ve Maximianus, tahttan çekilme tasarılarını uygulamaya koyar ve emekliye ayrılırlar (Gibbon,1987, s. 407-408). Bu emekliye ayrılma töreni Diokletianus'un ordu tarafından imparator ilan edildiği Nikomedia'nın arkasındaki tepelerde gerçekleşir. Bunun üzerine genç *caesar*lar görevi devralıp *augustus* olurlar ve kendilerine Flavius Valerius Severus ve Gaius Galerius Valerius Maximinus'u *caesar* atarlar. Bu ikinci dördlü yönetim dönemi kısa ömürlü olur. 25 Temmuz 306'da Augustus Konstantius York şehrinde ölünce Caesar Severus'un *augustus* ilan edilmesi gerekirken ölen imparatorun emrindeki ordu yanında bulunan oğlu Konstantinus'u imparator olarak ilan eder (Tülek, 2010, s. 69).

İkinci tetrarkhia yönetiminde barış ve huzur ortamından gittikçe uzaklaşılırken, MS 4. yüzyılda, tetrarkhia yönetimiyle şehir meclis üyelerinin yaptığı işbirliği, pagan tapınaklarına karşı düzenlenen Hristiyan saldırılarını provoke etmiştir. Bu durum paganlar tarafından kiliselerin ve Nikomedia'da imparatorluk sarayının karşısında yer alan erken Hristiyanlık bazilikasının tahrip edilmesine neden olmuştur (Casiday ve Frederick, 2008, s. 190). Antik yazında 313 yılında Maximinus Daia'nın yerine geçen imparator Licinius dönemi olayları konu edilirken imparatorluk sarayıyla ilgili bazı detaylara da yer verilmiştir. Hristiyanlık inancı suçlamasıyla imparator tarafından yargılanmak için saraya getirilen Auxentios isimli bir Nikomedialı'dan söz edilirken, sarayın avlusunda bir Dionysos heykelinin, geniş asma bahçesinin ve mahkeme salonunun bulunduğu bahsedilmektedir. Hristiyan Arsacius'un

mucizesi anlatımında ise olayın geçtiği yer olarak agora gösterilmiştir. Bu anlatım Nikomedia agorasının Geç Roma Dönemi'ne kadar varlığını koruduğunu göstermektedir. Ancak bu anlatımlar imparatorluk sarayı ve kent agorasının kent planındaki konumları hakkında fikir elde etmek için yeterli bilgiyi sunmamaktadır (Zeyrek, 2005, s. 52).

Tetrarkhia zamanında oluşturulmuş olan birden fazla başkent uygulaması MS 324 yılında Konstantinopolis'in başkent ilan edilmesiyle sona ermiştir. Nikomedia, yaklaşık 40 yıl süren imparatorluk başkentliği ünvanını, yeni kurulan Konstantinopolis'e devretmiştir.

Konstantinus, imparator olarak yeni başkentine yerleştikten sonra Nikomedia, Antiokheia ve Aleksandreia gibi kentleri onurlandıran ziyaretler yapmış ve anısına *adventus* (geliş) sikkeleri bastırmıştır. İmparator yeni başkentini imar ederken Nikomedia'yı unutmamıştır ve Diokletianus zamanında tahrip edilmiş kilise yerine yeni bir kilise inşa ettirmiştir. Konstantinus'un bu dönemde Jerusalem ve Antiokheia'da inşa ettirdiği kiliselerin planlarına bakarak Nikomedia kilisesinin de sekizgen, merkezi planlı bir yapı olduğu düşünülebilir (Tülek, 2010, s. 73). Bizans kaynaklarında Nikomedia, başkent Konstantinopolis'in tahıl ambarı, Bithynia'nın ana kenti olarak geçer. Bizans Dönemi'nde güçlü kalesi ve surlarıyla imparatorun yaptığı doğu seferlerinde askerî bir üs olduğu düşünülmektedir (Güney, 2013, s. 1485). MS 330'da İmparator Konstantinus Nikomedia kent tepesine Helios Tapınağı, Ay Tanrıça Artemis Tapınağı ve Aphrodite Tapınağı olmak üzere üç tapınak yapılmasını emreder. Aynı zamanda Nikomedia yakınlarındaki Souga kentini imar eder ve annesinin adına HellenouPontos olarak yeniden isimlendirir. Bu dönemde Diokletianus'un açtığı darphanelerin birkaçının kapatılmış olmasına karşılık Nikomedia darphanesi aktif olarak sikke darp etmeye devam eder. Aynı şekilde Nikomedia Okulu tüm etkinliğini sürdürmektedir. Libanius ve Nikomedialı Eusebius'un yanı sıra Lactantius da sarayda ve okulda öğretmenlik yapmayı sürdürür (Tülek, 2010, s. 73).

Konstantinus'tan sonra tahta geçen Julianus eski pagan geleneklerine bağlı bir imparatordu. Augustus ünvanını almadan önce Konstantinus ile aralarında yaşanan sert yazışmalar sonucu Hristiyanlığı kabul etmediğini bizzat imparatora yazdığı bir mektupta belirtmişti (Gibbon, 1995, s. 230). Julianus'un bu kararı vermesiyle imparatorluktaki gerilemeyi önlemek amacıyla paganizmi geri getirmeye çalıştığı

görülür. Bu nedenle bazı kaynaklarda imparatorun Julianus Apostata (Dönme Julianus) olarak bahsedilir (Baynes, 1925, s. 251-254). Julian, Konstantinopolis'te Konstantinus'un üvey kardeşinin oğlu olarak 331 yılında dünyaya geldi. 338 yılında henüz 7 yaşındayken ailesi ve akrabaları katledildiği zaman başkent Konstantinopolis'te yaşıyordu. Katliamdan sonra piskopos olan akrabası Eusebius'un yanına Nikomedia'ya dönmüş ve manevi babası Mardonius tarafından korumaya alınmıştı. Piskopos Eusebius 339-340 yıllarında Nikomedia'dan Konstantinopolis'e giderken olasılıkla yanına Julian'ı da almıştı çünkü başkent Konstantinopolis'te manevi babası Mardonius hakkında her hangi bir anlatıya ya da ize rastlanmamaktadır (Baynes, 1925, s. 251-254).

Julianus'a Galyalılar ve ordusundaki askerler tarafında Augustus diye hitap ediliyordu. Konstantinus ile aralarındaki anlaşmazlığın nedenlerinden bir tanesi bu unvan konusuydu. Aslında Julianus, Konstantinus ile giriştiği iktidar mücadelesinde ılımlı olan taraftı. Diplomatik ilişkiler tamamen bozulmadan ve savaş düzenine geçmeden önce Konstantinus'a gönderdiği bir mektubunu *caesar* olarak imzalamış, mektubunda Konstantinus tarafından *augustus* unvanının onaylanmasını talep ediyor, buna karşın Konstantinus'a sadık kalacağına, kendisine her yıl İspanya'dan hediye olarak atlar göndereceğine söz veriyordu. Bunun dışında genç barbarlardan seçilmiş birliklerle her yıl ordusunu yenileyeceğini ve onun seçeceği bir *praefectus praetorionu* (yüksek rütbeli imparatorluk memuru) kabul edeceğini bildiriyordu. Bu yazışmalarda Julianus'un, öncelikli talebi; Galya, İspanya ve Britanya'da uzun süreden beri bağımlı *caesar* adıyla sürdürdüğü otoritesinin bağımsız *augustus* adı altında sürdürülmesi ve tanınmasıydı (Gibbon, 1995, s. 231-237). Bütün bu gelişmeler yaşanırken, Konstantinus MS. 337 yılında hasta bir vaziyette Nikomedia'ya gelir ve vaftiz edildikten sonra saltanatının yirmi dördüncü yılında ölür (Çalık Ross, 2007, s 78).

2.2.3 Bizans Dönemi

Tarihçilerin çoğu tarafından tanımlandığı kadarıyla Bizans İmparatorluğu'nun Konstantinopolis'in 324 yılında kuruluşuyla birlikte başladığı ve 1453 yılında Osmanlı Türklerinin eline geçmesiyle sonlandığı söylenir. Gerçekte Bizans İmparatorluğu adında bir devlet hiç var olmamıştı. Var olan Konstantinopolis'te kurulan yerleşik bir Roma Devleti idi (Mango, 2008, s. 9). Hristiyanlığın resmi devlet dini olarak tanınması ve uygulanması ise 4. yüzyıla, I. Theodosius dönemine

(379-395) denk gelmektedir (Tekin, 1999, s. 16). 4. yüzyılda Roma kentleri şehircilik açısından henüz fiziki özelliklerini yitirmemiştir. Erken Bizans Dönemi'nde kent dokuları, Roma kentinden devralınan dokudur. Bu doku halen varlığını sürdüren sokaklar ve caddeler, konutlar, sarnıçlar, su kemerleri, hamamlar ve tapınaklar gibi Roma Dönemi yapıları ile belirlenmiştir. Kentlerde yaşayan ve 4. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak Hristiyanlığı benimseyen ahali, bir süre daha Roma Dönemi yapılarını kullanmaya devam etmiştir. Ancak Hristiyanlar, daha 4. yüzyıldan başlayarak, kendi tapınım merkezleri olan kiliseleri yeni bir kamu yapısı olarak Roma kentlerine eklemişlerdir. Süreç içinde işlevi kalmayan pagan tapınakları ise ya farklı işlevler verilerek kullanılmış ya da Myra Artemis Tapınağı örneğinde olduğu gibi tamamen sökülerek yıkılmış, malzemeleri yeni yapılarda devşirme malzeme olarak kullanılmıştır (Akyürek, 2016, baskıda).

I.Theodosius'un ölümünden sonra ikiye ayrılan Roma İmparatorluğu'nun doğu bölgesi Arkadius'a (395-408) kalmıştır. Doğu Roma İmparatorluğu Erken Bizans döneminde beş genel valilikle yönetilmiş olmasına rağmen sonradan 16 bölgeye ayrılan idari yapılanmayla yönetilmiş, bu yapılanmada Nikomedia da bir eyalet merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. İdari yapılanmada ilk sırada yer alan Nikomedia 398 yılında vali Farnavuz'a karşı ayaklanmış ve kısa bir süreliğine bağımsızlığını elde etmiştir. Ancak Bizanslı komutan Verkila önderliğinde sayıca üstün bir Bizans ordusu tarafından işgal edilerek tekrar imparatorluğa dahil edilmiştir (Öztüre, 1969, s. 63).

Arkadius'tan sonra tahta geçen ve MS 408-450 yılları arasında imparatorluk yapan II. Theodosius, Nikomedia'da yeniden inşa ve imar faaliyetleri yürütmüştür. Ancak kent, yakınında bulunan başkent Konstantinopolis'in daima gölgesinde kalmıştır. Diğer taraftan da ezeli rakibi Nikaia sürekli büyümeye devam etmiştir. İmparator Justinianus döneminde inşa ettirilen kiliseler, su kemerleri ve hamamlarla biraz toparlanmış ancak yine Justinianus'un Kalkedon ve Nikomedia arasındaki ticaret yolunu Kios körfezi (Gemlik) ve Nikaia üzerinden geçirmesiyle Nikomedia Bizans'a bağlı bir kale konumuna düşmüştür (Bosch, 1937, s. 37-40).

II. Theodosius ölümünden sonra kız kardeşi Pulheriya ile evlenen Marsien (450-457) imparator ilan edilmiştir. Hristiyanlık dünyasında kilisenin elde ettiği ayrıcalıklara karşı bir duruş sergileyen Marsien, Kutsal Nikaia yolu üzerindeki Nikomedia'ya da ilgi gösterip Hagia Sophia kilisesinin temelini atmış, eşi ve kendisi için kentte bir

saray inşa ettirmiştir. Marsien'in ölümü ile Theodosius soyu son bulmuş ve 60 yıllık bir karışıklık döneminden sonra 518 yılında Justianus Bizans İmparatoru olmuştur. Marsien döneminde başlatılan Hagia Sophia kilisesinin inşaatı tamamlanmış, bataklık durumdaki Nikomedia ovasının kurutulma çalışmaları yürütülmüştür (Öztüre, 1969, s. 64).

9. yüzyıla gelindiği zaman, Arap coğrafyacı İbn Hurdadbih'in (820-912) Anadolu'da çok sayıda kalenin yanı sıra, yalnızca; Ephesos, Nikaia, Amorium, Ankyra ve Samala'nın olmak üzere beş kentinin ismini Nikomedia bu kentler arasında geçmemektedir. Bu ifadeden yola çıkarak başkent Konstantinopolis'e en yakın Asya kenti olarak Nikaia'nın önemini koruduğu söylenebilir (Mango, 2008, s. 81).

11. yüzyılın sonlarına doğru Nikomedia, Anadolu'ya hakimiyet kuran Selçuklu Türkleri tarafından ele geçirilmiştir. Bu tarihten sonra kent Nikaia ile beraber Türkler ve Haçlılar arasında sık sık el değiştirmiştir. Bizansın Latinler tarafından işgal edilmesiyle 1204 yılında Nikomedia da Latin işgali altında kalmış fakat 1207 yılında Selçuklular tarafından tekrar ele geçirilmiştir (Fıratlı, 1959, s. 13). Bölgenin kesin olarak Türk hâkimiyetine geçmesi Osmanlı Beyliği'nin Anadolu'nun kuzeybatısında yayılmaya başlaması sonucu 1337'de gerçekleşmişti (Polatel, 2012, s. 282).

Konstantinopolis'in 1453 yılında Türkler tarafından ele geçirilmesinden sonra, kent Roma Dönemi'ndeki misyonuna kısmen geri dönmüş, merkez Konstantinopolis'in erzak temini, kereste ve yakacak odun desteği gibi ihtiyaçlarını karşılamaya başlamıştır (Fıratlı, 1959, s. 13). Nikomedia Türkler'in eline geçtikten sonra *İznikmid*/*İznikümid*/*İzmid* olarak farklı şekillerde adlandırılmıştır. 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı resmi kayıtlarında genellikle *İznikmid* ve *İznikîmîd* olarak geçmektedir. Matrakçı Nasuh ise 1537 yılında tamamladığı "Beyan-ı Menazil-i Sefer-i Irakeyn" adlı eserinde *İznîkümîd* yazımını kullanılmıştır. Bölge sancak haline getirildikten sonra *Kocaili* diye tanımlanmış, Kocaili sancak ismini karşılarken *İzmid* sancak merkezi için kullanılmıştır (Polatel, 2012, s. 282-289).

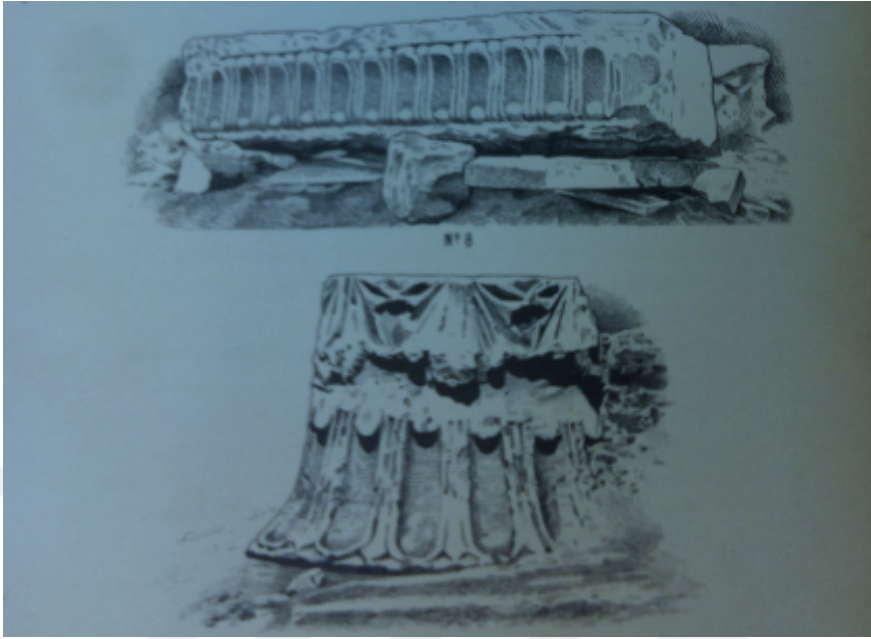
3. NİKOMEDİA ARAŞTIRMA TARİHİ

Nikomedia antik kenti hakkında en erken bilgileri 17. yüzyıldan itibaren başlayan Avrupalı gezginlerin notlarından öğrenebilmekteyiz. Özellikle 18. yüzyıl gezginlerinden R. Pococke (1743) ve 19. yüzyıl gezginlerinden F. Murhard (1807), Graf Stephan Széchenyi (1818-1819), Nikomedia üzerine kısa bilgiler vermiştir. Anadolu'nun erken yerleşimleri üzerine bilgiler aktaran gezginlerden bir diğeri Ch. Texier'dir. Texier (1862), Bithynia Bölgesi ve Nikomedia antik kentini, erken dönem yazarlarının anlattıkları bilgiler ile birleştirerek gözlemlerini ve bazı görülebilir kalıntıları aktarmıştır (Çalık Ross, 2007, s.48).

Daha sonra bölgeyi ziyaret eden ve incelemelerde bulunan gezginler mevcut kültür varlıklarını daha sistemli incelemeye ve değerlendirmeye çalışmışlardır. Örneğin 19. yüzyılda Nikomedia'yı ziyaret eden G. Perrot arkeolojik malzemeleri tasniflediği ilk çalışmaları başlatmıştır. G. Perrot, Nikomedia limanına ait kum ve çamur altında kalmış büyük taş bloklardan oluşan bir dalgakıran ve rıhtım kalıntılarından bahsetmektedir. Ayrıca akropol yamacında Genç Plinius'un mektuplarında bahsettiği su kemerinin kalıntılarına da değinmektedir. Şehrin körfeze bakan dağ yamacında kurulduğu dikkate alınırsa bu kanalizasyon sisteminin önemi daha iyi anlaşılmaktadır (Doğancı, 2007, s. 118).

1897'de P. D. Pogodin ve D. F. Wulff, Nikomedia bölgesini incelemiş, ulaştıkları bazı mimari kalıntıların restitüsyonunu yapmış ve kentin bir planını hazırlamaya çalışmışlardır (Şekil 3.1). W. Ruge (1896, 1936), sonraki yıllarda yapılacak birçok çalışmanın temelini oluşturan "Bithynia'da Şehir: Nikomedia" adlı çalışmasını yayımlamıştır. 1938 yılında SEKA kağıt fabrikasının inşaa edileceği alanda Alman Arkeoloji Enstitüsü ve İstanbul Alman Arkeoloji Müzeleri ortaklığında kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir (Asal ve Zeyrek, 2005, s. 1). Bu kazılar sonucunda bu alanın içinde büyük bir hamam barından bir mahalle olduğu belirlenmiştir. Nikomedia kentinin limanı ve agorası önemli malzemeler vererek, kentin erken dönemine ışık tutacak birçok kanıt sağlamıştır. Daha sonra yapılan kazılarda da

kentin dođu ve batı nekropollerı ve MS 2. yūzyılda yapılmış bir eřme açığa çıkarılmıştır.

řekil 3.1: Pogodin ve Wulff tarafından yapılan űst yapı elamanı restitűsyon denemesi (Pogodin, 1897, fig. 8 ve 9).

Ayrıca bu alanda sur kalıntıları da tespit edilmiştir. C. Foss'un (1996, 2002) kentin sur duvarları űzerine yaptığı çalışma bu alandaki çalışmalara űncű olmuştur. K. Bittel (1939), A.M. Schneider, F. K. Dűrner (1941, 1972), Seka arazisi kazı çalışmalarında çıkarılan buluntuları yayınlamışlardır. İlk alışmaları Dűrner tarafından yapılan epigrafik malzeme, Sencer şahin tarafından hazırlanan "Bithynia İncelemeleri" isimli doktora tezi ile bilim dűnyasına tanıtılmıştır. Kentin akropolűnde yapılan kazı ve araştırmalarda, bugűn İstanbul Arkeoloji Műzelerinde sergilenen çok sayıda sűtun, lahit, heykel, portre, Yunanca ve Latince yazıtlar, bronz satyr, atlet ve hayvan heykelcikleri, terrekotta kandil ve unguanteriumlar ve mimari parçalar bulunmuştur. Bu eserler 1947 yılında dűnemin İstanbul Arkeoloji Műzesi műdűr yardımcısı Rűstem Duyuran tarafından "İzmit'ten Yeni Getirilen Arkeolojik Eserler" başlığı altında yayımlanmıştır. Ardından N. Fıratlı, (1953, 1960, 1971) alışmaları ile Nikomedia ve Bithynia çalışmalarına genel bir bakış getirmiş, 2003 yılında Rahmi Asal ile ortak yaptığı yayında 1930'lu yıllarda yapılan kazılarda açığa çıkarılan konut ve duvar kalıntılarının bir değerlendirmesini yapmıştır. SEKA arazisi kurtarma kazısında ele geçen Nikomedia heykellerinin űnemli bir kısmı M.İ. Tunay (1971) tarafından, yine SEKA kazısında bulunan yaklaşık iki bin bronz sikkeden oluşan

Nikomedia Definesi ise İ. Ebcioğlu (1967) tarafından katologlanmış ve yayımlanmıştır. Katalog Nikomedia, Nikaia, Byzantion, Prusias ad Olymum, Prusias ad Hypium, Kalkhedon, Ankyra, Herakleia Pontika gibi kentlerinin sikkelerinden oluşmaktadır.

Rüstem Duyuran 1947 yılı Haziran ayı içerisinde İzmit şehir merkezinin 3 km kuzey doğusunda, Bekirdere Köprüsü mevkiinde kurtarma kazıları gerçekleştirmiş, 3 apsisi, dikdörtgen planlı 7,20x10 metre ölçülerinde bir kilise yapısı ve çok sayıda mimari üst yapı ve alt yapı elemanlarını açığa çıkarmıştır (Duyuran, 1947, s. 88-89).

Bithynia Bölgesi'nde Kocaeli Arkeoloji Müzesi tarafından 1990-1996 yılları arasında Kınalı- Sakarya yolu üzerindeki nekropol alanında ve Üçtepeler köyü mevkindeki Üçtepeler Tümülüsü'nde kurtarma kazıları gerçekleştirilmiştir. Bölgede 2005 yılına kadar Kocaeli Arkeoloji Müzesi'nin yaptığı ufak çapta birkaç kurtarma kazısı dışında herhangi bir bilimsel çalışma ve inceleme gerçekleştirilmemiştir.

2005 yılında Ayşe Çalık Ross başkanlığında bir ekip tarafından “Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması” başlatılmıştır. Araştırma kapsamında Nikomedia dini yapıları, su yolları ve kemerleri, antik yollar ve köprüler gibi birçok yapı ve arkeolojik doku belgelenmiştir. Bu yüzey araştırmaları sırasında Çalık Ross ve ekibi Hellenistik Dönem tiyatrolarının karakteristik özelliğinden yola çıkarak çalışmalarını akropol yamacında yoğunlaştırmıştır. 2005 yılında yapılan inceleme sonucunda yamaca dayalı Hellenistik tiyatro İzmit, Orhan Mahallesi'nde tespit edilmiştir. Çalık Ross ve ekibi tarafından 2005 yılı Aralık ayında yapılan çalışmada tiyatronun daha çok doğu tarafındaki duvarlarının ve tonozlarının ayakta kaldığı anlaşılmıştır. Günümüze ulaşan mimari kalıntıları, Roma İmparatorluk Dönemi'nde yapılan ilavelerle ve yükseltile kısımlarıyla, yapının Roma İmparatorluk tiyatrosu olduğuna işaret etmektedir. Tiyatronun duvarlarının kireçtaşı büyük bloklardan harç kullanılmadan örüldüğü anlaşılmıştır. Çalık Ross, Tiyatronun birisi batıda olmak üzere 7 adet tonozlu girişi olduğunu, oturma sıralarının ana kayaya oyularak inşa edildiğini ve sahne binasının ise olasılıkla 5-10 metre toprak altında kaldığını ileri sürmektedir (Çalık Ross, 2007, s. 892-894). Kocaeli Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen son dönem kurtarma kazılarında ise Çukurbağ mevkinde bir tapınağa ait olduğu düşünülen 17 basamaklı bir yapının kalıntıları açığa çıkarılmıştır (Şekil 3.2), (Yıldız, K, 2016).

Şekil 3.2: Çukurbağ mevkinde bulunan merdiven kalıntıları (foto: <http://aa.com.tr>).

4. NİKOMEDİA'DA SİKKE DARBI

Nikomedia kenti; Hellenistik Dönem, Roma Dönemi ve İmparator Diokletianus ile başlayan Geç Antik Dönem sonuna kadar, üç farklı periyotta sikke darp etmiştir. Hellenistik Dönem sikkeleri MÖ 264/260-74, Roma Dönemi sikkeleri MÖ 62-MS 268 ve Geç Roma Dönemi sikkeleri ise MS 294-630 yıllarında basılan sikkelerdir. Roma Dönemi'nde darp edilen sikkeler tipolojik açıdan zengindir ve Nikomedia'nın sosyal, ekonomik, dini ve siyasi hayatını yansıtmaktadır (Güney, 2008, s. 42). Anadolu MÖ 3. yüzyılda Hellenistik krallıklar tarafından yönetildiği için bu dönemde Anadolu genelinde ve Nikomedia'da Roma Cumhuriyeti'ne ait sikkeler görülmemektedir (Tekin, 2011, s. 44).

4.1 Hellenistik Dönem Sikkeleri

Sikke basan ilk Bithynia kralının Nikomedes olması ve bunun da Hellenistik Dönem'e denk gelmesi, Pergamon Krallığı ve Seleukoslar arasında geçen bir savaş ile ilişkili olmalıdır. MÖ 263 yılında Philetairos'un vefat etmesi üzerine yerine Pergamon tahtına geçen kardeşi Eumenes, Seleukos kralı Antiokhos Soter'in kendisinden istediği vergiyi ödemeyi reddeder ve bunun üzerine aralarında bir savaş başlar. Savaşı Eumenes kazanır ve Antiokhos MÖ 261 yılında hayatını kaybeder. Bu olay I. Eumenes yönetimindeki Pergamon Krallığı'nın hızla gelişip büyümesinin ve Hellenistik kültürün merkezine dönüşmesinin yolunu açar. Sikke darbi açısından bakıldığında ise elde edilen bu başarı Batı Anadolu'da yeni bir dönemin başlangıcını tetikler. Eumenes ön yüzünde Pergamon Krallığı'nın kurucusu Philetairos portresi, arka yüzünde ise oturan Athena betiminin bulunduğu ve Philetairou (φίλεταιρου) yazılı tetradrakhmileri (Şekil 4.1), darp ettirir (Callatay, 2012, s. 182). Pergamon'un ardından Pontos, Armenia, Parthia ve MÖ 260 civarında Bithynia gibi diğer bölgesel krallıklar bağımsızlıklarını ilan etmiş ve her biri krallıklarının ilk sikkelerini basmaya başlamışlardı (Çalık Ross, 2007, s. 62-63). Büyük İskender sonrası gelen Hellenistik krallık yöneticileri, iktidardaki kralın portresinin sikkenin ön yüz betimi için uygun görmüş olmalıdırlar. Bu uygulamanın kökeni MÖ 5. yüzyıl sonları ve 4. yüzyılda

Pers satrapları tarafından kullanılan portrelere dayanmaktadır (Carradice ve Price, 2001, s.143).

Şekil 4.1: Eumenes tetradrahmisi, (SNG France 1606–9; SNG von Aulock 1355; SNG Copenhagen 334).

Hellenistik portre geleneğine uygun olarak darp edilen Bithynia Krallığı sikkelerinin ön yüzünde kralın portresi, arka yüzünde ise Thrak tanrıçası Bendis, elinde tuttuğu iki mızrağı, kılıcı ve yanında kalkanıyla kayada oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Krallığın bu sikkeleri Attika ağırlık standardında gümüş, bronzdan drahmi ve tetradrahmi olarak basılmıştır (Tekin, 2011, s. 41). Thrakia’da yoğun olarak kültü bulunan savaş tanrıçası Artemis Bendis formunun I. Nikomedes tetradrahmilerinde karşımıza çıkması, bir Thrak kavmi olan Bithynlerin Thrakia bağlantılarını gösteren nümismatik bir kanıt olarak değerlendirilmektedir (Güney, 2008, s. 42). Sikkeler üzerinde kralın adı Basileos Nikomedoi (Βασίλειος Νικομήδοι) şeklinde yazmaktadır. I. Prusias’tan (MÖ 230-182) itibaren Bithynia Krallığı sikkeleri daha düzenli ve bir sistem içinde darp edilmeye başlamıştır. Prusias döneminde basılan gümüş sikkelerin darbu istikrarlı bir şekilde devam etmemiştir ancak buna karşın bronz sikkeler uzun bir dönemde ve yoğun bir biçimde darp edilmiştir. Bithynia Krallığı’nın bastığı ilk emisyon tetradrahmilerde sikkelerin ön yüzünde I. Prusias portresi görülmektedir (Callatay, 2012, s.185).

I. Prusias’ın sikkelerinin ön yüzünde kralın portresi, arka yüzde ise Tanrı Zeus ayakta tasvir edilmiştir. Baş Tanrı Zeus yukarı kaldırdığı çelenkli eli ile kralın adını taçlandırmaktadır. Bu tip, daha sonraki Bithynia krallarının sikkelerinde de kullanılmaya devam etmiştir. Kral II. Nikomedes’in (MÖ 149-127) sikkelerinde ilk kez Bithynia takvimine ilişkin tarih görülür ve bu uygulama krallığın sonuna kadar

devam ettirilmiştir. II. Prusias döneminde ise yoğun biçimde bronz sikke darp edilmiştir. Bu bronz sikkelerin bazılarının arka yüzünde kentauros Kheiron (Şekil 4.2) betimlenmiştir (Tekin,2011, s. 42).

Şekil 4.2: Arka yüzünde kentauros betimli II. Prusias sikkesi, (Foto: Nihat Tekdemir, YKSK, Env. 19340).

Darp edilen sikke sayısının fazlalığı nedeniyle I. ve II. Prusias sikkeleriyle ilgili bir tipoloji çalışması yapılamamıştır. Ancak araştırmacılar tarafından MÖ 128/127 ve 74/73 yıllarında kullanımda olan 450 kadar III. Nikomedes ve IV. Nikomedes tetradrakhmisinin ön yüz betimleri üzerine yapılan sekiz yıllık bir çalışma sonucu çeşitli bilgilere ulaşılmıştır. Üstelik söz konusu tetradrakhmiler MÖ 148/147 yıllarında yıllık olarak darp edildiği için bu sikkeler sayesinde, MÖ 94 yılına kadar stabil kalmış sikke basım düzenini de takip etmek mümkündür. Bithynia Bölgesi'nde sikke darbındaki en yoğun dönem olarak gösterilen MÖ 93/92 ve 89/88 yılları, III. Nikomedes'in ikinci oğlu Sokrates Khrestos'un Mithradates Eupator'un desteğini alarak Bithynia tahtına geçmesinin sonucunda yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlarla alakalı olmalıdır (Callatay, 2012, s. 186).

II. Nikomedes döneminde darp edilen Nikomedia sikkelerinin ön yüzünde selefi II. Prusias betimlerine yer verilmiştir. III. ve IV. Nikomedes sikkelerinde de II. Nikomedes sikkeleriyle aynı betimler yer almıştır ancak ilerleyen yıllarda sikkeler üzerinde II. Nikomedes ile aynı portre ve karakteri kullanmış olmaları ya da kendilerine uygun hale getirmemiş olmaları mümkün gözükmemektedir. Bu konuda Humphreys'in görüşü; II. Nikomedes, III. Nikomedes ve IV. Nikomedes döneminde Bithynia Krallığı'nda darp edilen bu tip sikkelerin anlamı, her kralın sikkeler üzerinde kullanılan portreleri kendiyle özdeşleştirdiği ve hükmünü sikkeler aracılığıyla duyurduğu yönündedir (Humphreys, 1853, s. 103-104). Nitekim Hellenistik Dönem Pergamon Krallığı'nda da buna benzer bir uygulama görülmekte,

Eumenes dönemi Pergamon sikkelerinde selefi Philetairos portresi yer almaktadır (Gehrke, 2014, s. 121).

4.2 Roma Dönemi Sikkeleri

Roma İmparatorluk sikkeleri, MÖ 30 yılında Augustus ile başlayan Roma İmparatorluk Dönemi'ni takip eden üç yüzyıl boyunca, imparatorluğun hüküm sürdüğü yaklaşık beş yüz şehir tarafından darp edilen sikkelerdir. Sikkeler üzerinde kentin ismiyle beraber imparator-imparatoriçe, tanrı-tanrıça portreleri, hayvan ve bitki motifleri, tapınak, liman, köprü, hamam gibi yapılar betimlenirdi. Bu tip sikkelerin darpları imparatorluğun batısında olasılıkla MS 1. yüzyılın ortalarında yavaşlamış ancak doğu eyaletlerinde var olan kökleşmiş sikke geleneği nedeniyle uzun yıllar devam etmiştir (Yalçın, 2008, s. 111).

İlk Roma sikkeleri, Cumhuriyet Dönemi'nde, MÖ 3. yüzyıl başlarından itibaren darp edilmeye başlanmıştır. MÖ 44 yılından MS 3. yüzyıl ortalarına doğru ise Roma İmparatorluğu'nda farklı kategorilerde sikkeler darp edilmiştir. Araştırmacılar bu materyalleri “Roma İmparatorluk Sikkeleri” ve “Roma Eyalet Sikkeleri” olmak üzere iki ana başlık altında incelemektedir. İmparatorluk sikkeleri altın, gümüş ve bronz gibi farklı metallerden darp edilmiştir. Roma'nın altın sikkeleri *aureus* 'tur ve Mısır hariç imparatorluğun hemen hemen her yerinde dolaşıma sokulmuştur. Gümüş sikkeleri ise *denarius* ve Caracalla'nın imparatorluğundan itibaren dolaşıma sokulan *antoninianus* 'tur. Roma'nın bronz sikkeleri ise *aes*, *dupondius*, *sestertius*, *semisses* ve *quadrantes* 'tir ve çoğunlukla imparatorluğun batı bölgelerinde tedavül edilmiştir (Howgego ve diğerleri, 2005, s. 29). Roma imparatorluk sikkelerinin tarihlendirilmesi ise üzerinde imparatorun portresinin bulunduğu örnekler ile analogi yapılarak, tasvirlerin düzen ve stillerinden yararlanılarak yapılabilmektedir. Genellikle MS 1. yüzyıla tarihlenen sikke pulları, MS 3. yüzyıla tarihlenenlerden iki kat daha kalın ve ağırdır. 1. yüzyıl basımı sikkeler daha iyi kondisyondadır ve olasılıkla darp esnasında metalin ısısına bağlı olarak 3. yüzyıl darpları gibi keskin hatlara sahip değildir. Ayrıca 1. yüzyılın sonunda darp edilen sikkelerin çapları, 1. yüzyıl başlarında darp edilenlerden daha geniştir ve Antoninus Pius döneminden itibaren neredeyse bir madalyon boyutunda örnekler görülmeye başlanmıştır. Pseudo-otonom (yalancı otonom) ya da diğer tüm eyalet sikkelerinde de kullanılabilecek bir tarihlendirme metodu da harf ve lejant formlarına bakılmasıdır.

Özellikle sigma, omega ve epsilon harflerinin formları genellikle en sık başvuru alan tarihlendirme unsurudur. MS 1. yüzyıl'da bu harfler sırasıyla Σ , Ω ve E şeklinde görülürken, 1. yüzyıl sonundan itibaren C, ω ve ε biçiminde görülmeye başlanmıştır (Yalçın, 2008, s. 11-12). *Antoninianus* adlı gümüş sikkeler MS 215 yılında imparator Caracalla tarafından, onun adına darp ettirilmiştir. Antoninianusların içindeki gümüş miktarı zamanla azaltılmış, bakırın üzeri gümüş ile kaplanmış ve bu sikkeler sonunda tamamen bronz sikkeye dönüşmüştür (Tekin, 2011, s.44).

Araştırmacılar tarafından Roma hakimiyeti altında darp edilen sikkelerin tümünü “Roma İmparatorluk Sikkeleri” ve “Roma Eyalet Sikkeleri” olarak iki ana gruba ayırmak, yaklaşık beş yüz farklı kent tarafından darp edilen Roma sikkelerini incelemede kolaylaştırıcı bir yöntem olmuştur. Roman Provincial Coinage, I ve II. ciltleriyle, A. Burnett, M. Amandry ve P.P. Ripollès Roma Eyalet Sikkeleri'ni pragmatik bir tanımlama yoluna gitmişler ve imparatorluk sikkelerini bu çalışmalarına dahil etmemişlerdir (Howgego ve diğerleri, 2005, s. 29). İlk cilt (RPC I) 1998 yılında yayınlanmıştır ve 1992 ile 1997 yılları arasında incelenen Julius-Claudian dönemi sikkelerini kapsamaktadır. 2006 yılında RPC I'in yeniden yayınlanması RPC II için de bir fırsat yaratmış ve aynı araştırmacılar, 1998-2005 yılları arasında inceledikleri Flavian sikkelerini Julius-Claudian sikkeleriyle birlikte yayınlamışlardır.

Aynı serinin III. cildi Michel Amandry ve Andrew Burnett tarafından çalışılmış ve Nerva ile Hadrianus (98-138) dönemleri kapsayan eyalet sikkeleri incelenmiştir. Antoninler (138-192) dönemini kapsayan RPC IV cildi ise C. Howgego ve V. Heuchert tarafından çalışılmıştır ve projenin bu serisine günümüzde online ulaşılabilir. Severuslar Hanedanı (193-218) dönemini kapsayan V. cilt, başta M. Amandry olmak üzere S. Kremydi, E. Papaefthymiou, F. Delrieux, L. Bricault, A. Hostein, J. Dalaison, B. Rémy, D. Calomino, S. Matthies gibi katılımcıların yer aldığı kalabalık bir grup tarafından çalışılmıştır. Serinin VI. cildi, D. Calomino, S. Matthies, A. Burnett tarafından incelenmiş ve çalışmada Elagabalus–Maximinus (218-238) dönemlerinde darp edilen Roma eyalet sikkelerine yer verilmiştir. RPC VII. cildi Asya eyaletlerinde darp edilen I. Gordianus ve III. Gordianus (238-244) sikkelerini kapsamaktadır ve 2005-2013 yılları arasında yürütülen çalışmanın sonuçlarını içermektedir (Amandry ve diğerleri, 2014, s. 3). Bu çalışma da Michel Amandry, Andrew Burnett, Ian Carradice, Pere Pau Ripollès, Marguerite Spoerri

Butcher tarafından 2014 yılında yayınlanmıştır. VIII. cilt I. Philip (244-249) dönemini kapsar ve K. Butcher, M. Spoerri ve E. Levante tarafından çalışılmıştır.

Bu çalışmaya göre Roma Eyalet Sikkelerini 4 alt başlık altında sınıflandırmak gerekmektedir.

1: Vassal Krallık Basımları

Bu tip sikkelere altın, gümüş ve bronz basımlar dahildir ve söz konusu krallığın sınırları içinde dolaşıma sokulmuşlardır. Örneğin MS 174 yılına tarihlenen Bosphoros Krallığı'nda, II. Kral Sauromates sikkelerinde Septimius Severus ve Caracalla portreleri karşılıklı betimlenmiştir (Şekil 4.3). Bu, bir krallık sikkesinde Romalı karakterin vurgulanması açısından yaygın olmayan bir uygulamadır (Heuchert, 2007, s. 30).

Şekil 4.3: II. Sauromates sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

2: Eyalet Basımları

Roma Eyalet Sikkeleri, Roma eyaletlerinde imparatorluğun kontrolü altında darp edilen ve söz konusu eyalet sınırları içerisinde kullanılan sikkeleri kapsamaktadır (Yalçın, 2008, s. 7-8). Sikke darbı devlet bağımsızlığının sembolü sayılmasına rağmen Roma İmparatorluğu, Küçük Asya'da hakimiyetinin başladığı MÖ 133'ten itibaren Anadolu'daki yerel krallıkların ve şehir devletlerinin çoğu kez kendi sikkelerini basma hakkını tanımıştı. MÖ 29 yılından Augustus'tan itibaren imparatorluğun uzak eyaletlerinde imparatorluğun denetiminde darp edilen eyalet sikkelerinin geçerliliği darp edildiği eyaletle sınırlı olması nedeniyle yerel karakterler ve betimler taşıyordu (Franke, 2007, s. 11).

MÖ 129 yılında Roma'ya vasiyet edilen Pergamon Krallığı'nın, Roma Provincia Asia eyaletine dönüşmesiyle Batı Anadolu'da nadir de olsa Roma sikkeleri görülmeye başlanmıştır. Ancak Pergamon'dan sonra sırasıyla, Kilikia (MÖ 101), Bithynia (MÖ 74), Bithynia - Pontus (MÖ 63) ve Galatia (MÖ 25) eyaletlerinin kurulması ve Anadolu'nun tamamen Roma egemenliğine girmesiyle, Roma eyalet sikkelerinin darp ve görülme sıklığı önceki yıllara göre yoğunlaşmıştır (Tekin, 2011, s. 44). Eyalet sikkelerinin en belirgin özelliği ön yüzünde genellikle adı ile birlikte imparator portresi ve arka yüzünde ait olduğu kent hakkında bilgi veren lejant ve betimlerin yer almasıdır (Yalçın, 2008, s. 7-8).

Bu tip sikkelere ait en önemli örnekler Kappadokia Kaesarea, Orontes Antiokheia ve Mısır'daki Alexandria'dır. Bu yerler genellikle bronz sikkelere ek olarak gümüş *drahmi*, *didrahmi* ya da *tetradrahmi* darp etmişler ve hakimiyet bölgelerinde dolaşıma sokmuşlardır. Eyalet sikkelerinin yaygın bir özelliği betimlerde görülen ırksal ayrımların yokluğudur. Olasılıkla bu basımlar Roma valilerinin ya da bizzat imparatorluğun kontrolü altında yapılmaktaydı. Bazı durumlarda eyalet sikkeleri başkent Roma'da darp ediliyor ve ilgili eyalete gönderiliyordu. Çeşitli kentlerin sikkelerinin ortak olarak bir kentte, olasılıkla eyalet başkentinde darp edildiği anlaşılmıştır. Çünkü çoğu zaman imparatorun portresinin bulunduğu ön yüz kalıbına birbirinden çok uzak farklı kentlerin sikkelerinde rastlanmaktadır. Kentler arka yüz için ise kendi yerel kalıplarını hazırlamaktaydı. Belli oranda bağımsızlığa sahip otonom kentler de kendi sikkelerini darp etmek için Roma imparatorundan ya da mevcut makamlardan izin almak zorundaydı (Franke, 2007, s. 11). Roma İmparatorluğu'na bağlı uzak eyaletlerde Roma prensiplerine uygun sikke basımının başladığı dönemden itibaren, sikkelerin ön yüzünde sadece imparatorun değil aile üyelerinin de portreleri kullanılmıştır. Gallianus'un eşi Salonia örneğinde olduğu gibi bu üyeler rütbe sırasına göre imparatorluk kadınlarından oluşmakta idi (Heucher, 2007, s. 45).

Eyalet basımlarının öneminin arkasında bu sikkelerin büyük miktarda üretilmesi ve Roma İmparatorluğu'nun doğu yarısına yetecek kadar gümüş ve bronz sikke darp edilmesi gerçeği yatmaktadır. Bazı durumlarda araştırmacılar askeri kampanyalarla eyalet gümüş basımları arasında bağlantı kurmaktadır. Buna göre bazen askerlere imparatorluk denariusu yerine bölgesel para birimi ile ödeme yapılırdı (Heuchert, 2007, s. 30).

Eyalet sikkelerinin darp edilmesinin altında, eyalette yaşayan Roma vatandaşlarının üzerinde kentlerinin adı yazılı olan sikkeleri kullanabilme hakkına sahip olması ve darp edilen sikkeler üzerinden kentlerin gelir elde etmeleri gibi nedenler yatmaktadır (Yalçın, 2008, s. 113).

Eyalet sikkelerini basımı, Diokletianus'un imparatorluğunda, olasılıkla MS 296'da, Mısır'daki İskenderiye darphanesinin değeri düşük gümüş *tetradrahmi* üretimini durdurduğu ve bunun yerine Roma İmparatorluk sikkelerini darp etmeye başladığı dönemde, tamamen sona ermiştir. Bu süreçten sonra Roma İmparatorluğu, imparatorluğun sikke basım ağı tarafından desteklenen bütünlük bir para sistemine sahip olmuştur (Heuchert, 2007, s. 33).

Roma eyalet sikkelerinde kişiselleştirilmiş portreler diğer bir grubu oluşturmaktadır. En yaygını "kent" in sur taçlı bir kadın biçiminde resmedildiği tiptir (Şekil 4.4). Kent kurumları da sıklıkla kişileştirilerek resmedilmiştir. Örneğin; Demos genellikle sakallı bir erkek, senato ise genç bir erkek, bazen de dökümlü elbiseli genç bir kadın şeklinde betimlenmiştir. Senato'nun genç bir kadın biçiminde betimlenmesi özellikle Asia Eyaleti'nde oldukça yaygındı (Yalçın, 2008, s. 11).

Şekil 4.4: Markus Aurelius dönemi Nikomedia sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Julius-Claudian dönemindeki eyalet sikkelerinde bir dizi Romalı yöneticinin portresi gözlenmiştir. Bu örneklerin çoğu Augustus'un hükümdarlığının ilk yarısında geçerli olmuş ve bu deneme döneminden sonra nadir olarak gözlenmiştir. Son bir örnek olarak Galatian elçisi Annius Afrinus'u tasvir eden bir Iconium sikkesi gösterilebilir.

Bu örnekte – ve diğer çoğu örnekte de- yönetici portreleri sadece küçük küpürler halinde basılmış ve daha büyük olanlar imparatora ve ailesine ayrılmıştır. Flavian döneminden itibaren ise Romalı yöneticilere ilişkin referans, sadece eyalet sikkeleri üzerindeki yazıtlarda yapılmış ve sikkeler üzerinde sadece imparator ve ailesi tasvir edilmiştir (Heuchert, 2007, s. 46).

3: Koinon Sikkeleri

Üçüncü kategoriyi, imparatorluğun doğu eyaletleri veya bölgesel birlikler tarafından düzensiz olarak basılan ve özünde imparator kültürüyle yakından ilişkili olan Koinon denen birlik sikkeleri oluşturmaktadır (Yalçın, 2008, s. 8). Koinon sikkeleri imparatorluğun doğusunda Koinon yani şehirler arasında kurulan eyalet ya da bölgesel federasyonların isimleriyle basılırdı. Roma Dönemi'nde imparator tapınımı Koinonun merkezinde yapıldı ve basılan sikkelerde imparator kültürüyle ilgili tapınaklar betimlenirdi. Bu açıdan bakıldığında zaman şehir sikkeleriyle benzerlik göstermektedir (Heuchert, 2007, s. 30). Aslında Koinon sözcüğü en basit anlamıyla üye kentlerin delegelerinden oluşan bir kurumsal yapı anlamına gelmektedir. Roma Dönemi Bithynia-Pontus eyaletinin, “eyalet meclisi” ve burada görevli memurları hakkında bilgilerimiz sınırlıdır. Kentlerin eyalet Koinonuna gönderdikleri temsilcilere *koinoboulos* denilmekteydi ve *koinoboulos*lar kentlerdeki *bouleler* (kent meclisi) tarafından kendi üyeleri arasından seçilmekteydi. Bu isme Prusias ad Hypium ve Nikomedia'da yapılan araştırmalar sonucu ele geçen bazı yazıtlarda rastlanmıştır. Bu konudaki verilerin yetersizliğine rağmen eyalet meclisinin yılda en az bir kez Nikomedia kentinde toplandığı fikri akla yatkın gelmektedir (Doğancı, 2007, s. 93). Zira koinonların düzenli olarak metropolis adı verilen başkentlerde toplandıkları bilinmektedir. Bithynia Koinon meclisine, *sebastofantes* (imparator kültü başrahibi), *arkhon* veya *Bithyniarkhos* unvanlı yöneticiler başkanlık ediyordu. Başkanların hem *Bithyniarkhos* *Pontiarkhos* adını taşıdıkları hem de eyaletin başrahipleri olarak tanımlandıkları Prusias ad Hypium'da ele geçen bir yazıttan öğrenilmektedir (Özdizbay, 2011, s. 264). Bithynia Koinonu'nun hangi kentte toplandığı sorusu üzerine yürütülen bir takım tartışmalar, sikkeler üzerinde yapılan incelemeler sonucunda, Koinon merkezinin Nikomedia olduğu görüşü üzerine netlik kazanmaktadır (Doğancı, 2007, s. 95). Burnet ve diğerlerine göre Bithynia Koinon sikkeleri Claudius ve Hadrianus dönemlerinde olasılıkla Nikomedia'da darp edilmişti (Burnett ve diğerleri, 1999, s. 96). Ayrıca yapılan araştırmalar ışığında,

Nikomedia’da MS 3. yüzyılın başlarına kadar imparatorluk kültürünün devam ettiği ve buna bağlı olarak kutlanan festivaller çerçevesinde birtakım oyunların düzenlendiği anlaşılmıştır. Eyalet Meclisinin yönetim, devlet idaresi ve zorunlu belgelerin saklanması için bir arşive ihtiyaç duyması, söz konusu merkezin Nikomedia olması gerektiğini düşündürmektedir. Augustus tarafından kurulan Bithynia Koinonu’nun dinsel ve politik görevlerini yürüten *sebastophantes* ve *arkhon* memuriyeti hakkındaki bilgilerimiz ise yeterli düzeyde değildir. *Arkhon* idari bir görev yürüten Koinonun başkanı olmalıydı. Üçüncü bir unvan olan *Bithyniarkh* ise olasılıkla *Pontarkh* ve *Asiarkh*’ın karşılığı konumundaydı (Doğancı, 2007, s. 93). Bithynia-Pontus eyaletinde şehirler, kendilerine prestij kazandıran resmi unvanlar elde etmek için düşmanlık boyutuna ulaşan büyük mücadeleler yürütmüşlerdir. Eyaletin en önemli iki kenti Nikaia ve Nikomedia’nın Proteia unvanı için yürüttükleri mücadele bunlardan bir tanesidir (Wilson, 1961, s. 94). Neokorosluk terimi, söz konusu kente şöhret, itibar ve imparatorla iyi ilişkiler kurma fırsatı getirdiği için Küçük Asya’daki kentler tarafından takdirle karşılanmıştır. Ayrıca Dokukellis tarafından yapılan son araştırmalar, Hadrian’nın başlattığı Panhellenion organizasyonunun, Yunan şehirleri arasında, imparatorluğun doğu eyaletlerini de kapsayan bir imparatorluk networku sağladığını göstermektedir. Böylece Koinon gibi eyalet birliklerine, çok amaçlı bir iletişim ağını oluşturan bir enstitü gibi network sistemini yerlerinde gidip inceleme ve uygunluğunu denetleme fırsatı veriyordu (Doukellis, 2009, 285-297).

Koinon festivallerinin dinsel karakterleri, katılımcılara yönelik tüketim pazarı yarattığı için eyalet ekonomisine katkı sağlıyordu. Özellikle Bithynia eyaletine farklı şehirlerden gelen tüccarlar açısından önemliydi. Örneğin 1. yüzyıla tarihlenen ve Kyzikos’ta ele geçen bir yazıt Kyzikos dışındaki tüccarlarla, *panegyris* şenliklerinde (dinsel görünümlü ekonomik bir festival) yapılan bir anlaşmayı göstermektedir (Güney, 2015, s. 84).

Roma İmparatorluğu tarafından Tiberius’un evlatlığı Germanicus döneminde Nikomedia’ya metropolislik unvanı verilmesinin ardından, Nikaialıların bu dönemde bastıkları sikkeler üzerinde *Bithynia et Pontos Eyaletinin Metropolis* lejantına yer verdikleri görülmektedir. Burada Nikaia, kent unvanına dayanarak eyalet koinonundaki en yüksek rütbeye sahip olduğunu iddia etmiştir. Bu tür girişimler Nikomedia’nın eyalet içindeki üstün konumunu sarsmaya yönelik hamleler olmalıydı. Ancak bu girişimlerden etkilenmeyen Nikomedialılar, Koinon içindeki

konumlarını daha da güçlendirmiş ve sahip oldukları kent unvanını *Provincia Bithynia et Pontus* seviyesine yükseltmiştir. Traianus veya Hadrianus döneminde ise Nikaia kentine metropolis unvanı verilmiş ve Nikaia bu unvan sayesinde Nikomedia kenti ile aynı konuma yükselmeyi başarmıştır. Nikaia'nın bu politik başarısından sonra Herakleia Pontika da darp ettiği sikkeler üzerine metropolis unvanını koyarak Nikomedia ve Nikaia kentleriyle rekabete girişmiştir (Doğancı, 2007, s. 94). Nikomedia'da Germanicus'dan Diadumenian'a kadar darp edilen çok sayıda sikke üzerinde metropolis ünvanı görmek mümkündür. Bu unvanın daha etkinleştirilmiş biçimi olarak *Metropolis kai prote B(e)ithninas kai Pontou* yani "Bithynia ve Pontos'un İlk ve Büyük Kenti" yazısı Antonius Pius, Markus Aurelius, Domitian ve Traianus dönemi sikkelerinde görülür. Kommodos dönemine ait bir sikke üzerinde, *Prote Asias* yani "Küçük Asya'nın İlk Kenti" olarak geçmektedir (Ruge, 1936, s. 7-8).

Bithynia kentlerine ait sikkelerde, sikkeyi darp eden kentin ismine her zaman rastlamak mümkündür. Böyle bir ismin olmadığı sikkeler Koinon ile ilişkili olmalıdır. Bu sikkelerin ortaya çıkışları ise imparator Claudius dönemine denk gelmektedir (Doğancı, 2007, s. 95).

Claudius, 24 Ocak M.S. 41'de imparatorluk tahtına geçmiş ve aynı yıl, Roma darphanesinin imparatorluk portresini taşıyan ve arkasında yazılarla çevrili büyük bir meşe çelengi resmedilen gösterişli *sestertius*ları yürürlüğe girmiştir. Bu nedenle Claudius'un ilk yıllarında Roma prototipinin taklidi olarak, Nikaia ve Nikomedia büyük sikkelerinde resmedilen Bithynia proconsulu L. Mindius Balbus Pollio göreve atanmış olmalıdır. Sözü geçen ilk sikke basımına üç farklı tipte on bir örnek, ikinci sikke basımına ise beş farklı tipte on örnek listelenmiştir. Beş çeşit ve yedi örnek Commune Bithynia adına basılmış; bu nedenle Bithynia proconsulu L. Mindius Balbus Pollio adına Nikomedia ve Nikaia'da darp edildiği anlaşılan 28 farklı sikke tipi kayıtlara geçmiştir (Seltman, 1928, s. 101). Bithynia Koinonu, resmi adıyla Claudius döneminden Hadrianus döneminin sonuna kadar eyalet sikkeleri darbetmiştir. Tüm eyalette geçerli olan ve olasılıkla Nikomedia'da basılan bu sikkeler üzerinde Hadrianus dönemine kadar sadece Romalı yöneticilerin adı vardır (Özdizbay, 2011, s. 265). Cladius döneminde proconsul Cadius Rufus'un adı geçen 19 farklı tip sikkeye rastlanmıştır. Bunlardan ikisi Nikomedia'da 16'sı Nikaia'da darp edilmiş ikisi de Commune Bithynia sikkeleridir (Seltman, 1928, s. 100-101).

Koinon ile ilişkili ilk gümüş sikkeler üzerinde Commune Bithyniae'nin kısaltması olan COM BIT lejantlı görülür. Bu gümüş sikkeler Koinon/Commune'nin inisiyatifiyle değil imparatoru temsil eden eyalet yöneticileri tarafından basılmışlardır. Hadrianus dönemi bronz sikkeler üzerinde KOINON BEIΘYNIAC (Özdizbay, 2011, s. 265), altın sikkeler üzerinde KOINON BEIΘYNIAS lejantına yer verilmişti. Claudius döneminin başlarında Bithynia'da basılan sikke tipleri ile ilişkili belirli bir şablon oluşturmak oldukça güçtür. MÖ 63'ten sonra sekiz Bithynia kenti birbirlerinden bağımsız olarak sikke basmıştır. Augustus'un MÖ 29 yılında Bithynia Koinon'unu yeniden kurmasından sonra, eyalet valisi Thorius Flakkus'un ismine Nikaia ve Nikomedia sikkelerinde rastlanmaktadır. Sikkelerin arka yüzündeki *Epi Authupatou Thriou Phlakkau* lejantı, bu sikkelerin Thorius Flakkus'un Bithynia valiliği anısına basıldıklarına işaret etmektedir ve Bithynia'da birden fazla kente en az bir defa sikke basmaları için yetki verdiği anlaşılmaktadır (Doğancı, 2007, s. 162). Genellikle numismatik kanıtların azlığından dolayı Koinon sikkelerinin şehir sikkelerine göre dolaşımının yoğun olduğunu kesin olarak söylemek zordur. Koinon sikkeleri eyalet içinde kullanılıyordu fakat bu sikkelerin dolaşım ağının yoğunluğu henüz netlik kazanmamıştır (Güney, 2015, s. 85).

Severuslar döneminde (MS 193-222), sikke basan kent ve Koinon sayısı en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Ancak ne bu döneme ne de sonraki dönemlere ilişkin benzer liste ya da haritalar sağlamak mümkün olmamıştır. Severuslar sonrasında darphaneler azalmış ve MS 255 ve 276 yılları arasında kent ve Koinon sikke basımı; öncelikle Valerianus'un hükümdarlığının sonuna doğru (MS 260) Avrupa'da ve Suriye'de; sonrasında Gallienus devrinin sonuna doğru da (MS 268) Küçük Asya'nın birçok bölümünde sona ermiştir (Heuchert, 2007, s. 33). Frank'e göre Kıta Yunanistan'da Koinonların olmasına rağmen neokorosluk ünvanına sahip hiçbir kent adı bilinmemektedir. Koinon sikkeleri üzerinde Roma valilerinin, birlik memurlarının, rahiplerin ve başrahiplerin isim ve ünvanlarına ve Pontus için Neokaisareia, Phrygia için Apameia, Kilikia için Tarsos, Bithynia Koinonu için ise Nikomedia gibi eyalet meclisinin bulunduğu birlik adına sikke darp eden kentin ismine rastlanmaktadır (Franke, 2007, s. 14).

4: Şehir Sikkeleri

Roma şehir sikkeleri yönetim merkezi başkent Roma'da bulunan imparatorluğun, İtalya dışında kalan ve Roma'ya bağlı Yunan şehirleri tarafından darp edilen

sikkelerdir. Bu tip sikkeler ağırlıklı olarak MÖ 1. yüzyıl ve MS 3. yüzyıl arasında basılmıştır. Bahsi geçen şehirler Yunan kenti olduğu için sikke üzerinde görülen lejantlar Yunancadır ve Roma İmparatorluğu tarafından bu kentlere kendi sikkelerini darp etme ayrıcalığı tanınmıştır. Ancak sikkenin ön yüzünde Roma'ya bağlılığın bir sembolü olarak imparatorun portresi, arka yüzünde ise sikkeyi darp eden kentin adı ve kenti çağrıştıran semboller yer alırdı. Şehir sikkelerinin darp edildiği kentlerin çoğu Anadolu coğrafyasındadır ve sıklıkla kullanılan malzeme bronzdur. Anadolu dışında da Roma'nın bütün hakimiyet alanında yaklaşık beş yüz kent tarafından şehir sikkeleri darp edilmiştir. Iulius Claudiuslar döneminde batıda İspanya, Gallia, İtalya, Sardinia, Sicilya ve Afrika'da da şehir sikkeleri darp edilmiştir (Heuchert, 2007, s. 30).

Nikomedia'nın Hellenistik Dönem sikkelerinde olduğu gibi Roma Dönemi'nde şehir sikkelerinin de bir tipoloji çalışması henüz yapılmamıştır. Bu nedenle Roma döneminde basılan sikke sayısı bilinmemektedir. Nikomedia şehir sikkelerinden günümüze kadar ulaşan toplam sikke sayısına bakıldığında zaman Güney'e göre en fazla sikkenin doğu seferlerinin yoğunlaştığı Antoninus Pius, Markus Aurelius, Kommodos, Septimius Severus, Caracalla, Severus Alexander, Maximinus Thrax ve III. Gordianus gibi imparatorlar döneminden darp edildiği görülmektedir (Güney, 2014, s. 287).

Roma sikkeleri hemen hemen bütün Akdeniz coğrafyasına hakim olan imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yer alan yaklaşık 40 darphanede basılmıştır. Sikkelerin basıldığı asıl darphane MÖ 3. yüzyıldan itibaren sikke darp eden başkent Roma'daydı. Bir kısmı Anadolu'nun güneyinde ve Marmara Denizi'nin kuzeyinde kurulan bu darphaneler, sikke basma faaliyetlerine MS 3. yüzyıldan itibaren başlamışlardı. Marmara Denizi'nin kuzeyinde Hereklea ve Konstantinopolis, Marmara Denizi'nin güneyinde Nikomedia ve Kyzikos, Akdeniz'de ise Antiokheia olmak üzere toplam 5 Roma darphanesi vardı (Tekin, 2011, s. 45).

Yunan şehirleri ya da Roma koloni kentleri az miktarda gümüş örneklerin dışında, genellikle bölgesel dolaşım amaçlı ve ticarete yaygın kullanımı olan bronz birimler darp etmeyi tercih etmişlerdir. Şehir sikkeleri içinde sayıca en fazla darp edilen bronz sikkeler temsil ettikleri kentlerin adını ya da kente aidiyetini temsil eden başka bir işareti taşımaktadır. MÖ 27-MS 54 yılları arasında şehir sikkeleri özellikle de bronz sikkeler, imparatorluğun batı eyaletlerinde de darp edilirken Antoninus

Hanedanı'ndan itibaren bu yalnızca doğu kentlerine özgü bir uygulama haline gelmiştir (Yalçın, 2008, s. 8).

Roma İmparatorluk dönemi şehir sikkelerinin birbirine komşu kentler arasındaki ticarete düşük bedelli ödemeler için kullanıldığı ve dolayısıyla sınırlı bir dolaşıma sahip olduğu kabul edilmektedir. Buna göre şehir sikkeleri genellikle darp edildiği kentten en fazla 100 ya da 200 kilometrelik bir alanda dolaşımda bulunuyordu. Ancak Nikomedia şehir sikkeleri çok daha uzak mesafelerde tespit edilmiştir. Şehir sikkelerinin bu şekilde uzak bölgelerarası dolaşımı çok sık rastlanan bir durum değildir. Böyle bir dolaşım sadece ticari faaliyetler, askeri harekâtlar ya da seyahat eden insanlarla ilgilidir. Bu durum aynı zamanda şehir sikkelerinin darp edildikleri kentten uzak mesafedeki bölgelerdeki ticaret ve günlük alışverişlerde kabul görüp görmediği sorusunu da akla getirmektedir (Güney, 2014, s. 281).

MS 3. yüzyılın ilk yarısında, başkent Roma'da imparatorluk sikkeleri, Mısır'da eyalet sikkeleri kesintisiz ve aktif bir biçimde darp edilirken, şehir sikkelerinin darbu kesik kesik yapıyordu. Ephesos, Pergamon ya da Nikomedia gibi büyük kentlerin isimlerinin yazılı olduğu sikkeler, birkaç yıldan on yıllara kadar süren değişik evrelerde hiç bir şekilde darp edilmiyordu. Bu durumda mevcut manzaranın diğer tarafından bakıldığı zaman, metropollerin ekonomik faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için kendilerine bağlı küçük kentler üzerine sikke darp etmiş olmaları mümkündür (Heuchert, 2007, s. 30). MS 2. yüzyıl Bithynia sikkeleri ile Asia Eyaleti basımları birbirinden etkilenmiş olmalıdır. Asia Eyaleti kentlerine Bithynia'nın uzun sahili ve ünlü liman temasından esinlendikleri, diğer taraftan Bithynialıların Asia kentlerinden Roma hakimiyetinden de önce kullanılan sur tacı ve asa betimi personifikasyonlarını aldığı görülmektedir (Houghtalin, 1993, s. 136). 2. yüzyıldan itibaren birçok kentte yeni darphaneler kurulmuş, Septimius Severus Dönemi'nde aktif darphane sayısı artmıştı (Yalçın, 2008, s. 20).

Buna karşın Severus döneminden sonra Koinon sikkeleriyle beraber Şehir sikkelerinin de sayısında azalma olmuştur (Heuchert, 2007, s. 30). Ayrıca darphane sayısındaki artış sikke darbını doğrudan etkilememiş ve darp edilen sikke sayısında kayda değer bir artış görülmemiştir. Bu durumun altında Antiokheia ve Aleksandreia darphanelerinin duraklama dönemine girmeleri yatabilir. 3. yüzyıl basımı sikkelere, 2. yüzyılda basılanlara nazaran daha sık rastlanmıştır. Belki de bunun nedeni, yeni sikkelerin basılabilmesi için eski sürümlerin hammadde elde

etmek için eritilmesidir (Yalçın, 2008 s. 20). En son şehir sikkesi Küçük Asya'daki Pisidia ve Pamphylia'da, Aurelian'ın (MS 275) ve Tacitus'un (MS 275) hükümdarlığı döneminde basılmıştır (Heuchert, 2007, s. 33).

Roma Dönemi Nikomedia sikkelerinin arka yüzlerinde genel olarak tasvir edilen tanrı ve tanrıçalar; Demeter, Tykhe, Zeus Aphrodite, Apollon, Ares, Artemis, Asklepios-Hygieia, Hygieia, İsis, Serapis, Herakles, Hermes, , Kybele, Nike ve Poseidon'dur (Güney, 2012, s. 224). Tanrıça Tykhe, MÖ 47-46 yıllarından itibaren sikkeler üzerine kent tanrıçası olarak portre veya büst biçiminde betimlenmiştir. İlke Hadrianus döneminde gövdesiyle bir bütün olarak görülür. Burada Nikomedia'yı simgeleyen Tykhe, İmparator Hadrianus'un önünde diz çökmüş vaziyette tasvir edilmektedir (Zeyrek, 2005, s. 58). At, domuz, hippokampos, kartal, oğlak, ton balığı ve yılan ise sikkeler üzerinde tasvir edilen hayvan türleridir. Eirene, Demos-Boule, Roma, Stolos ve Homonoia gibi personifikasyonların yanı sıra kent mimarisi hakkında bilgiler sunan kemer, Latince *lectum sternere*'den gelen lectisternium (tanrının ağırlandığı divan), sunak, tapınak, burç, sur duvarı tasvirleri bulunmaktadır. Gemi pruvası, kadirga, meşale ve çelenkler yer alan diğer tiplerdir. 1. ve 2. yüzyıllarda Nikomedia sikkeleri ağırlıklı olarak bronzdan darp edilmiştir ve bronz içindeki bakır oranında artış söz konusudur. III. Gordianus döneminde sikke kalitelerinde bir azalma söz konusudur ve değerini gösteren işaretler sikke üzerine betimlenmeye başlanmıştır (Güney, 2012, s. 224).

Roma döneminde Nikomedia'da darp edilen sikkeler üzerinde çeşitli efsane ve olayları da görmek mümkündür. Bunlardan bir tanesi kentin kuruluş efsanesiyle ilgili olmaktadır. Efsaneye göre, Astakos'ta yeni kentin nerede kurulacağı konusunda tanrılara danışılarak kurban sunulur ve tam kurban sunakta yakılırken bir kartal aniden ortaya çıkarak kurban edilen hayvanın başını ateşten kapar ve aynı zamanda yerden bir yılan süzülerek ilerlemeye başlar. İzmit körfezini geçerler ve bugünkü İzmit'in olduğu yamaca varırlar. Bu olayı kahinler, tanrıların kentin buraya kurulmasını istedikleri şeklinde yorumlarlar. Bu efsane Roma İmparatoru Maximinus Thrax (MS. 235-238) ve III. Gordianus (MS.238-244) döneminde kentin 500. kuruluş yıl dönümünde darp edilen sikkelerde betimlenmiştir (Şekil 4.5), (Bosch, 1937, s. 19).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Şekil 4.5: III. Gordianus sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Sikke betiminin sol tarafında, sağ elini kalçasına dayamış, sol elindeki kurban çanağını aşağıya doğru tutmuş olan sakalsız bir adam görünmektedir. Saçlarında kralların taşımış olduğu bir bağ vardır. Önünde etrafına bir yılan sarılmış ve yanmak üzere olan bir kurban sunağı durmaktadır. Bunun üstünde de aşağı doğru uçan bir kartal yer amaktadır. Sikkenin sağ tarafında, sağ kolunda ucu eğri bir asa tutan ve sol elini yukarı kaldıran sakallı bir erkek durmaktadır (Boyana, 1997, s. 88). Bir diğer tasvir örneği ise kentin jeopolitik açıdan dezavantajlı olan depremler ile ilgilidir. Nikomedia III. ve IV. Zaman gibi genç jeolojik oluşumların yaşandığı bir dönemde olduğu için birinci derecede deprem bölgesidir. Bu yüzden antik çağlardan günümüze pek çok büyük ölçekli depreme maruz kalır. Bunlardan birisi MS 120 yılında İmparator Hadrianus döneminde yaşanır. Depremden harap olan kent İmparator Hadrianus tarafından 123 yılında restore edilir (Boyana, 1997, s. 89). Bu olay kentte darp edilen sikkeler üzerinde imparatorun önünde diz çökmüş vaziyette tasvir edilen kent tanrıçası ve onu elinden tutup ayağa kaldıran İmparator Hadrianus şeklinde betimlenmiştir (Şekil 4.6). Bu sikkelerden birinin üzerinde Hadrianus'a itafen “Restitutor Nikomediae” yani “Kenti Onaran/İnşaa Eden/Restore Eden lejantıyla” karşımıza çıkmaktadır (Bosch, 1937, s. 33-34, Güney, 2008, s. 45).

Şekil 4.6: Nikomedia'yı elinden tutup ayağa kaldıran Hadrianus betimli sikke, (RIC, 947).

Oğuz Tekin'e göre Hadrianus'un bazı sikke emisyonlarının arka yüzünde, ayakta imparator ile önünde diz çökmüş bir kadın betimi sikke üzerinde yazan eyaleti simgelemekte olup, imparatorluğun kendisine bağlı eyaletlere hoşgörülü yaklaşımını ima etmektedir (Tekin, 2009, s. 22). Bu tasvir, Roma imparatorlarının sikkeleri etkin bir propaganda aracı olarak kullandıklarını göstermektedir ve diğer eyaletlere sikkeler aracılığıyla sadakat ve hoş görü mesajı verdikleri anlaşılmaktadır. İmparator Hadrianus'un "Restitutor" serili sikkeleri genellikle bölgeler ve eyaletler hakkında isimler içerirken doğrudan şehir ismi olarak sadece iki şehrin adı sikkeler üzerinde geçmektedir. Bunlar *Restitutor Nikomediae* yazan Nikomedia ve *Restitutor Alexandriæ* yazan Aleksandreia kentleridir (Gülbay, 2009, s. 26). Ayrıca Hadrianus döneminde Bithynia tipi sikkelerde büyük çeşitlilik görülmektedir. İmparatorluk baskısı *adventuslar* ve *Restitutor Nikomediae* yazan tipler sadece merkez Roma'da değil imparatorlardan alınan izinle Bithynia Bölgesi'nde de görülmektedir. Öte yandan Bithynia Koinon'u tarafından Nikomedia'da darp edilen bu tiplerin izinsiz çoğaltılması ya da kopya edilmesi yasaklanmıştı (Houghtalin, 1993, s.136).

Nikomedia kent sikkeleri üzerinde betimlenen Poseidon tipinin görülmesi kentin sıklıkla maruz kaldığı deprem felaketleriyle ilişkili olmalıdır. Tanrı Poseidon, Nikomedia sikkelerinde Antoninus Pius, Markus Aurelius, Kommodos ve Severus Alexander sikkelerinde yer alır (Güney, 2008, s. 45).

Nikomedia'yı tahrip eden şiddetli diğer bir deprem de imparator Kommodos (180-192) zamanında yaşanmıştır. Bu olayın hemen ardından Romalıların Romulus ve Remus isimli kurucu ikizleri ve onları emziren kurdun betimini içeren Nikomedia

sikkesi darp edilmiştir (Şekil 4.7). Bu olaydan sonra Roma yeni kurduğu koloni kentlerinde bu sikkeyi basmıştır. Bu durum Bosch’a depremden sonra kentin imparator tarafından yeniden inşa edildiğine işaret etmektedir (Bosch, 1937, s. 33-34).

Şekil 4.7: Romulus ve Remus adlı ikizleri emziren kurt betimli Kommodos sikkesi, (The Bibliothèque nationale de France koleksiyonu, RPC 6112).

Caracalla döneminde darp edilen bronz bir sikke 2. yüzyılda bölgenin dinsel yaşamı hakkında bilgi sunmaktadır. Sikkenin ön yüzünde Caracalla portresi, arka yüzde ise insan başlı yılan gövdesi görülmektedir. Bu betim MS 2. yüzyılda Aleksandros isimli bir hekim tarafından memleketi Abonouteikhos'ta (İnebolu) kurulan Glykon kültüne ait bir betimdir. Lukianos tarafından sahte peygamber (ψευδόμαντις) olarak anılan Aleksandros bazı özellikleriyle insan başlı bir yılan tasarlamış ve onu yeniden doğan Asklepios (Νέος Ἀσκληπιός) olarak tanıtmıştı. Yarattığı yeni Asklepios'a bir süre sonra Glykon ismini vererek, tanrıyla insanlar arasındaki yegâne peygamberlik görevini kendisi üstlenmiştir. Bu yeni din kısa sürede kabul görmüş önce çevre kentlere sonra Bithynia, Galatia ve Thrakia bölgelerine ve sonunda imparatorluğun merkezi Roma'ya kadar ulaşmıştır. Bazı kentlerde insan başlı Glykon heykelleri yapılırken Nikomedia gibi bazı kentlerde de Glykon tasvirli sikkeler darp etmişlerdir (Şekil 4.8).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Şekil 4.8: Caracalla dönemi Glykon tasvirli Nikomedia sikkesi, (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Nikomedia isminin sikkeler üzerinde okunan değişik yazımları, Waddington tarafından yaklaşık 450 Nikomedia sikkesinin derlenmesiyle anlaşılmıştır. Kent isminin biçimlenmesindeki en belirgin farklılıklar, kelime kökünün birinci hecesine *ı* veya *ei* konmasından kaynaklanmaktadır. Sikkeler üzerinde en nadir görülen yazım tipi Antoninus Pius'dan Kommodos'a kadar olan dönemde kullanılan *Νεικομηδία* (Neikomedia) şeklindeki yazımdır (Polatel, 2012, s. 281). Diğer yazım biçimlerinde kelime kökünün ilk hecedeki *Nı* ve şehir isminin sondan bir önceki hecesindeki *ei* sıklıkla karşımıza çıkar. Kent adının darp edilen sikkeler üzerinde aynı dönemde farklı biçimlerde yazımı Severus Alexander'ın imparatorluğundan itibaren başlamış, İmparator Gallienus ve karısı Salonina'ya kadar bu sikke serisi devam etmiştir. Aynı tablo ele geçen yazıtlarda da geçerlidir. Kelime kökünün dişil biçimi *N(ε)ίκομηδισσα* (Neikomedissa) Yunanca yazıtlarda görülür. Okunan 85 yazıttan 49 tanesi *Νει* ve yalnızca 36'sı *Nı* biçimindedir ancak antik yazarlar tarafından *Nı* biçimi yoğunlukla kullanılmış ve hakim biçimdir (Ruge, 1936, s.3-4).

Ruge sikkeler üzerinde kent adının *Νικομηδεα* (Nikomedea) ve *Νικομηδία* (Nikomedia) şeklinde yazımı en çok kullanılan tip olduğunu ve *Νηκομηδεύς* (Nekomedeus) ve *Νεικομηδία* (Neikomedia) biçimlerini yazıtlarda yalnızca bir defa gördüğünü belirtirken, Polatel, Nikomedia ve Nikomedeus isimlerinin sikkeler üzerinde en sık kullanılan tip olduğunu belirtmektedir (Ruge, 1936, s.3-4, Polatel, 2012, s. 281). Ayrıca Nikomedia kent adına sikkeler üzerinde ND, N, NIC, NIK,

NICO kısaltmalarıyla rastlamak da mümkündür (Zander, 1959, s. 59 ve Gneecchi, 1903, s. 179).

Nikomedia sikkeleri üzerine yapılan araştırmalarda, Bithynia çevresinin dışında kalan başka yerleşimlerde de Nikomedia'nın Roma dönemine ait sikkeler ele geçirilmiştir. Bunlar; Fransa'daki Thoiry (Yvellines) definesinde 1 adet Nikomedia sikkesi ve yine Fransa'da Mas d'Agenais'ta (Aquitaine) ele geçen Antoninus Pius döneminde basılmış bir Nikomedia sikkesidir. Ele geçen bu sikkeler Gallia, Germania ve Dalmatia'da Nikomedialıların ekonomik faaliyetleriyle ilişkili olmalıdır. Nitekim Burdigalae'da (Bordeaux) bulunan ve olasılıkla Nikomedialı bir tüccara ait olan mezar yazıtı da bu ekonomik faaliyetler düşüncesini destekler niteliktedir (Güney, 2014, s. 290). Ayrıca MÖ 62-59 yıllarında, Bithynia-Pontus Eyaleti'nin ilk Proconsullu Gaius Papirius Carbo'nun (Özdizbay, 2011, s. 72), Nikomedia'da bastığı 2 adet sikkeye Sardeis ve Olympia kazıları'nda, İmparator Macrinus'a ait 1 adet Nikomedia sikkesine Curium'daki Apollo Hylates Tapınağı'nda ve son olarak I. Valerianus döneminde basılan 1 adet Nikomedia sikkesine Andriake kazılarında rastlanmıştır (Güney, 2014, s. 290).

Balkanlar'da yapılan araştırmalarda dokuz farklı definde Nikomedia'da darp edilmiş sikkeler görülmüştür. Definelere göre Nikomedia sikkelerinin dağılımı; Elisenia 1 adet, Tatarevo 1 adet, Todorican 2 adet, Edinakovci 3 adet, Visoka Mogila 2 adet, Archar 5 adet, Malinovo 14 adet, Studenitza 1 adet ve Arnavutluk'ta 2 adettir. Definelerdeki Nikomedia sikkeleri, doğu seferleri sırasında Nikomedia'ya uğrayan Septimius Severus, Caracalla ve Severus Alexander dönemlerine aittir. (Güney, 2014, s. 284). Güneye göre Balkanlar'da ele geçen Nikomedia sikkeleri kente uğramış olan tüccarlar, seyyahlarla ve Poetovio ile Nikomedia arasındaki kara yolunu kullanan ve Tuna Nehri boyunca konuşlanmış olan lejyon birlikleriyle ilgilidir.

İmparator Valens Dönemi'nde (MS 375-8) altın, gümüş ve bronz olmak üzere bol miktarda sikke basılırdı ve bütün Pontos'un sikke ihtiyacını karşılayacak kapasitedeydi (Çalık Ross, 2007, s. 76). Diokletianus döneminde Nikomedia Darphanesi, üstünde tanrının imparatoru koruduğunu belirten *Jupiter conservator augusti* yazılı sikkeler basar (Tülek, 2010, s. 69). Diokletianus, MS 3. yüzyılın sonuna doğru imparatorluk ve düzenli sikke basımı için reform yapmış ve yeni bir düzen meydana getirmiştir. Bu reform hareketi daha çok imparatorluğun 10 yıllık bir

dönemini kapsayan bir dizi yenilikten ibaretti. Bu reform hareketinin en önemlisi Nero dönemi *denarius*ları ile aynı özelliklere sahip olan *argenteus*lar ve gümüş suyuna batırılmış *follis*lerdi (Yılmaz, 2006, s. 10). *Argenteus*lar ya da *follis*ler, ortalama 10 gr ağırlığında, 25-26 mm çapındadırlar. İkinci baskı serisi ise sadece 22 mm çapındadır. Altın kullanılarak basılmış olan örnekler ise 1/60 oranında basılmıştır (Eyans ve diğerleri. 1903, s. 212).

Roma imparatorunu mimari bir arka plana karşı ya da önünde betimeleyen sikke tasvirlerine 291 yılında Diokletianus tarafından tetrarkhia dönemi başlatılana kadar pek rastlanmaz. Bu dönemde hanedanlık içindeki uyum ve düzeni ima eden tapınak kurban sahneleri tetrarkhianın bütünlüğünü simgeleyen betimlere yer verilmişti. Tetrarkhiayı mimari arka planda tasvir eden sınırlı sayıda kanıt eyalet başkentlerinden gelmektedir. Thessaloniki'deki Galerius Kemerî mimari tasvirlerle dönük bir çok sahne sunmaktadır (Grunow, 2002, s. 146-148).

Tetrarkhia; sikkeler üzerinde AUG, AUGG, CAES, CAESS şeklinde gösterilmiştir. AUG bir Augustus, CAES bir Caesar, AUGG iki Augustus, CAESS iki Caesar şeklinde sikkeler üzerinde yer alıyordu. Diokletianus öncesinde sikke basımına ara verilen Nikomedia darphanesinin tetrarkhia döneminde yeniden faaliyete geçmesiyle Nikomedia'da yaklaşık 300 yıl daha aktif olarak sikke darp edilmiştir. 498 yılındaki Anastasius reformundan Heraklius reformuna kadar sikke basımı yoğundur. Darphane 619 yılına kadar bronz sikke basmayı sürdürür. Bu tarihten 626 yılına kadar sikke basımında duraklama yaşanır. Bu tarihler arası yaşanan bir iç karışıklık buna engel olmuş olmalıdır. Heraklius reformları sonucunda hazine merkezileştirilir ve taşra darphaneleri kapatılır. Bu nedenle Nikomedia darphanesinde 630 yılı civarında sikke basımı sona erer (Güney, 2008, s. 44).

4.2.1 Romanizasyon ve Roma propaganda aracı olarak sikke

Günümüzde sikke tiplerinin ve betimlerinin fonksiyonlarına yönelik tartışmalar propaganda teriminin etrafında dönmektedir. İmparatorluk sikkelerinin özellikle arka yüzlerinde yer alan betimler bizzat imparatorun kendi düşüncesine açılan bir pencere gibidir. Sikkeler üzerinde betimler sayesinde imparator doğrudan halkına hitap etmektedir ve söylediği herşeyin sorgusuz bir biçimde doğruluğuna inanılır. İmparatorun kişisel düşünceleri sikke tiplerinin seçilmesinde ve tercih edilmesinde önemli rol oynamaktadır ancak bu düşüncelerin tespiti zordur (Hadrill, 1986, s. 67).

İmparator Augustus'un hükümdarlığı döneminde imparatorluk imgesini *Ara Pads Augustae*'da tapınak ve kurban sahneleri içeren panolar, Sorrento'da kabartmalı kaideler, Palermo'da kabartmalı pano ve Boscoreale kupasının prototipi rölyef gibi mimari betimlerle, imparatorluk ideolojisini yaymak ve propagandasını yapmak etkili bir yöntemdi (Grunow, 2002, s. 3). İmparatorluk propagandasını yapmanın etkili diğer bir yolu da darp edildiği ilk yıllardan itibaren antikçağ toplumları arasında dolaşımı en fazla olan meteryaller olan sikkeleri kullanmaktı. İmparatorlar sikke önyüzlerine kendi portrelerini resmettirerek uzak eyaletlerdeki halka daha kolay ulaştıklarını ve kendilerini tanıttıklarını düşünüyor olmalıydı. Bu özellikle 3. yüzyılda imparatorların sık değişmesi ve başka propaganda araçlarının kısıtlı olması nedeniyle tercih edilen bir uygulamaydı. İmparatorlar güç, nüfuz ve politikasının amaçlarına uygun arka yüz betimleriyle yüceltilebiliyordu. Ayrıca eyaletler imparatorların gönlünü kazanmak için uğraşıyorlardı çünkü bu ayrıcalıklar ekonomik, politik ve sosyal kazanımlar sağlıyordu. İmparator; ziyaret, bir olayın yıldönümü, ölüm ya da büyük bayram şenlikleri dolayısıyla nominallerin büyüklüğü, betimlerin sanat kaliteleri ile kendini gösteren özel emisyonlar çıkarılabiliyordu. Örneğin Nikomedia MS 130 yılında Hadrian'ın gözdesi Antinoos'un Nil'de kaza sonucu ölmesi üzerine darp ettiği sikke üzerine Antinoos betimine yer vermiştir (Şekil 6.8). Sikkenin ön yüzünde sağ profilden Antinoos portresi, arka yüzde ise kanatlı ayakkağılarıyla Hermes gibi betimlenerek tanrılaştırılmıştır. Nikomedia'dan sonra Kalkhedon, Kyzikos, Ephesos, Smyrne, Sardeis, Kıta Yunanistan'da; Arkadia ve Akhaia, Mısır'da Alexandria sikkelerinde bu betime yer vermiştir (Franke, 2007, s. 13).

Şekil 4.9: Nikomedia darbı Antinoos sikkesi (Franke, 2007, s. 168).

Sikke üzerinde Romalı yöneticilerin resmedilmesini Yunan kent yöneticileri ve yönetim aristokrasisinin Roma ile yeni ilişkiler kurma ve bu ilişkileri kuvvetlendirme çabalarının bir göstergesi olarak düşünülebilir. Başarılı yöneticilerin varlığı yerel betimlerden ziyade Romalıların resmedildiği tiplerin basımının kentler arasında yaygınlaşmasına olanak vermiştir. Roma ise kendi siyasi ideolojisi doğrultusunda, fethettiği bölgelerdeki şehirlere kendilerine ait sikkeleri darp etme izni vererek, özgür olduklarını hissettiren bir yol izlemiştir (Yalçın, 2008, s. 16). Augustus'tan Nero'ya, İmparatorluğun erken dönem sikkeleri üzerindeki mimari tasvirler, hatıra amaçlı değil, çeşitli emperyalist politikalara hizmet etmek amacıyla kullanılmıştır. Sikke üzerindeki betimler, Augustus'un kendi evinde Tanrılara olan sadakatini (*pietas*) ya da tapınakların restorasyonunu göstermekte, imparatorun zaferlerini, imparatorluğun gelişimi için yaptığı işleri ve onun onuruna dikilen anıtları kayıt altına almaktadır. Benzer şekilde Julius-Claudian imparatorluk sikkelerinde de imparatorların başarılı programlarını ve gelişmelerini gösteren yapıtlar gösterilmektedir (Toynbee, 1971, s. 122).

Araştırmacılar tarafından, Roma hakimiyeti altındaki toprakların hem batısında hem doğusunda Roma eliyle yapılan dönüşüme “Romanizasyon” denilmektedir. Küçük Asya Roma İmparatorluğu egemenliği altına girdiği MÖ 2. yüzyıl ile MS 4. yüzyıllar arasındaki süreçte, siyasî, kültürel ve sosyolojik değişimlere uğramıştır. Bununla birlikte, Roma egemenliği altındaki topraklarda yaşanan dönüşümü ifade etmek üzere eskiçağ tarihçileri tarafından uzun zamandır kullanılmakta olan ‘Romanizasyon’ teriminin, Aytaçlar’ın da değindiği Küçük Asya için kullanımının ne derece yerinde olduğu, günümüzde hala tartışılan bir konudur (Aytaçlar, 2009, s. 286). Bu durumda öncelikle, Küçük Asya’nın Roma hakimiyetine girmeden önce yüzyıllardır maruz kaldığı “Hellenizasyon”u ve bu kavramın Küçük Asya kentleri üzerinde ifade ettiklerini tanımlamak gerekmektedir. Hellenistik kültürden gelen Küçük Asya kentleri Roma İmparatorluğu himayesine girdikten sonra imparatorluğun doğusu ve batısı arasında farklı kültür seviyeleri meydana gelmiş olmalıdır. En küçük yerleşim birimleri olan köylerden büyük metropollere kadar çoğu Hellenize olmuş Anadolu’da şehirleşme olgusu Roma hakimiyetinden önce ve çok daha köklü bir geçmişe sahip olduğundan, buralarda mevcut şehirleşmiş toplumun Roma yönetimine ve kültürüne uyumu “Romalılaştırma” amaçlanmaktadır. Henüz şehirleşme kavramıyla tam olarak tanışmamış

imparatorluğun batısındaki kentlerde ise öncelikli amaç halkları şehir kültürüne kavuşturmak anlamına gelen “Romalılaşma” olmuştur (Üreten, 2012, s. 272). Dolayısıyla bu iki farklı Romalılaştırma girişimi bakımından Küçük Asya’daki Romanizasyon’un ilk basamağının eyaletleştirme olduğu sonucuna varılmalıdır. Merkez Roma tarafından yürütülen bu dönüşüm operasyonunda sikkeler önemli bir algı ve propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Üzerinde yer alan ön ve arka yüz betimlerinin her ikisi de mevcut merkezi otoritenin imajını yansıtmaktadır. Ön yüzde yer alan imparator portresi imparatorluktaki merkezi gücün sembolüdür. Arka yüzde ise imparatorun nitelikleri, elde ettiği başarılar, aldığı onurları, kısacası imparatorun otoritesini çağrıştıran betimler yer alır. Bu nedenle Nike (Zafer) yoğunlukla imparatorluğun bütün dönemlerinde arka yüz teması olarak Roma sikkelerinde güç ve otoritenin sembolü olarak betimlenmiştir. İmparatorluğun doğusunda batısını, Akdeniz ve Ege dünyasında yüzlerce şehir ağırlıklı olarak bronz sikkeler üzerinde imparatorun otoritesinin sembolü olarak ön yüze portre arka yüze ise yine imparatoru onurlandıran veya başarılarına atıfta bulunan sikkeler darp etmişlerdir. Hadrill’in de belirttiği gibi imparator portresi sadece yerel darplar üzerinde değil Roma İmparatorluğu’nun hüküm sürdüğü bütün coğrafyada darp edilen sikkelerin ön yüzünde karizmatik, güçlü, heybetli ve büyük saygı duyulan bir hükümdar imajıyla yer almaktaydı (Hadrill, 1986, s. 73).

Roma İmparatorluğu’nun yukarıda değinilen sosyal ve kültürel dönüşümü gerçekleştirebilmesindeki en büyük başarısı, dini bir propaganda aracı olarak kullanmasından kaynaklanmaktaydı. İmparatorluk merkezi otoritesi çağlar boyu siyasi düşüncelerini halka kabul ettirmek, imparatoru halkın gözünde prestij sahibi yapmak, kahramanlık ve kutsallık mertebesine yükseltmek ve halkı imparatora sadık kullar haline dönüştürmek için din politikasını çok iyi belirlemiş ve uygulamıştır. Küçük Asya’da Roma kentinde gördüğümüz Sebasteion tipi yapılar, bu politikanın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Küçük Asya’daki pek çok Sebasteion yapısı imparator kültürünün bir ürünüdür (Sevgi, 2006, s. 14). Örneğin günümüze en iyi korunagelen Aphrodisias Sebasteion’u Anadolu’nun diğer şehirlerinde olduğu gibi imparatorların gücüne saygı ve Roma İmparatorluğu ile var olan bağ, imparatorlara yapılan tapınma ile ifade edilmiştir. Aphrodisias Sebasteion’un yapımına İmparator Tiberius döneminde (MS 14-37) başlanmış MS 60’lı yıllarda Nero döneminde tamamlanmıştır (Smith ve Lenaghan, 2008, s. 41). Aphrodisias Sebasteionu’nu

başlatan İmparator Tiberius, imparatorluk propagandasını en etkin biçimde gerçekleştiren ve yaptığı icraatları geniş kitlelere ulaştırmayı başarabilen bir imparatordu. MS 17 yılında Küçük Asya’da meydana gelen ve merkez üssü Lidya bölgesi olmasına rağmen yıkıcı etkileri İonia ve Aiolis bölgelerine kadar ulaşan bir deprem sonucu Tiberius zarar gören kentleri belli bir süre vergiden muaf tutmuş ve kentlere parasal yardımda bulunmuştur. MÖ 10 yılından itibaren bir senato darphanesi olarak faaliyet gösteren Roma darphanesinde basılan *sestertius*ların bir emisyonundaki sikkelerin ön yüzünde ASIA KENTLERİ ONARILDI (CIVITATIBVS ASIAE RESTIIVTIS) lejantı ile arkalıksız bir sandalyede oturan bir figür betimlenmiştir (Tekin, 2002, s. 23). Sikkenin tasviri ve yazısı imparator Tiberius’un Asya kentlerinin yeniden imarı için cömertçe yaptığı yardımın bir ilanı şeklindedir. İmparatorun yaptığı hayırlı bir işi halka duyurarak sempati toplamak istemesi ve imparatorluğun 775. yılında kendi propagandasını yapmak istemesiyle ilişkili olmalıdır.

Sikkeler aracılığıyla yapılan imparatorluk propagandasına dair başka bir örnek ise MÖ 86 yılına tarihlenen bir Cinna *denarius*un üzerinde görülmektedir. Sikkenin ön yüzünde Bereket Tanrıçası Ceres’in büstü yer alırken, arka yüzde iki *aediles* (devlet memuru), *subsellium*’da (sandalye) oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Sağ boşlukta buğday başağı ve darphane memurunun adı yer almaktadır. Bu sikke , Cinna’nın halka buğday dağıtımını gerçekleştirdiğini ve propaganda amacıyla bu olayın sikkeler yoluyla geniş kitlelere ulaştırıldığını göstermektedir (Tekin, 2009, s. 20).

Sikke tipleri ve sikkenin ön yüz ve arka yüz arasında öncelikli ve ikincil öneme sahip betimleri konusunda bir ayrım yapmak mümkündür. Crawford Cumhuriyet dönemi sikkelerinin bir tasnif çalışması yapmıştır. Bu çalışmaya göre sikke üzerinde yer alan lejant ve semboller sikkeyi darp ettirenin otoritesini göstermek ve bu otoritenin mesajlarını sikke aracılığıyla iletmek gibi iki farklı amaç için kullanılmaktaydı. Diğer yandan sikkenin arka yüzündeki betimler bilgilendirme ya da en azından hatırlatma amaçlı kullanılabilirdi ve Sutherland, imparatorların emriyle darp edilen sikkeler üzerinde yer alan betimlerin ekonomik amaçlı olmasını kesin bir dille ikinci planda görmektedir. Aslında önyüz/arka yüz, portre/tasarım, ekonomik/ekonomik olmayan, öncelikli/ikincil gibi zıt anlamlı veya iki terimli seriler otorite ve mesaj ekseninde ele alınmalıdır (Hadrill, 1986, s. 69).

5. ROMA İMPARATORLUĞUNDA MİMARİ BETİMLİ SİKKE DARBI

Sikkeler ticari kullanımlarının yanı sıra bir kentin önemli kült yapıları, Roma döneminden önce var olan ve sonradan imparator kültüne dönüştürülen tapınakları, yapıların cephe ve genel mimari tasarımlarını tanımlama ve incelenen dönemin yaygın mimari düzeni hakkında eldeki mevcut verileri destekleyici bilgiler sunan nümismatik enstrümanlardan biridir (Gülbay ve Kılıç, 2013, s. 257).

Roma sikkelerinde mimari betim görünümüne başlangıçta seyrek rastlanılmasına rağmen, seçimlerde gizli oy kullanmaya yarayan erken örnekler MÖ 139 yılına tarihlenen Gabinia Kanunu'ndan (Lex Gabinia) sonra darp edilmiştir. Mimari tasarımların tasvir edilmesi sikkeyi darp ettiren kişinin aile ve atalarının prestijine dikkat çekmek amacıyla sikkeleri bir aracı olarak kullandığı düşünülebilir. Ancak Lex Gabinia tek başına Roma sikkeleri üzerindeki mimari betimlerin ilk görünüşünü açıklamamaktadır (Elkins, 2015, s. 324). Roma sikkelerinde mimari betimlerin yoğun bir şekilde yer alması esasen MS 1. yüzyıdaki eğilimlerin değişmesine bağlıydı. Bu değişimlerin doğasında realizmin ve anıtsallaşmanın önemli ölçüde artış göstermesi ve serbest duran mimari heykeltıraşlık eserleri ve mimari destek heykelleri arasındaki standartlaşma geleneği yer alıyordu (Beckmann, 2015, s. 1).

Sikkelerin arka yüz betimlerine uzun yıllar sürecekt kalıcı bir değişim getiren bu gelenek, modern araştırmacılara, günümüze koruna gelmeyen yapılar hakkında tamamlayıcı bilgi edinme şansı tanımaktadır. Örneğin Nysa'daki kütüphane yapısının açığa çıkarılan kalıntılarında sadece zemin kata ait duvarlar tespit edilebilmişti. Üst katlar ve cephe hakkında bilgiler ise eksik kalmıştı. Nysa sikkeleri üzerinde tasvir edildiği düşünülen kütüphane yapısının sikkeler sayesinde iki katlı olduğu anlaşılmıştır (Anadolu, 1952, s. 69). Diğer bir örnek ise; Volker Kästner, Septimius Severus zamanında basılmış bir Roma Dönemi bronz Pergamon sikkesinin arka yüz betiminden yola çıkarak, Pergamon Sunağı'nın batıdaki risalitlerin cephesinde bir çift tanrı heykelinin bulunduğu sonucuna varmıştır (Kästner, 2014, s. 467).

Markus Aurelius zamanında darp edilen Nikaia sikkesinden Asklepios Tapınağı'nın, yine Markus Aurelius ve Lucius Verus zamanında basılan bir Nikomedia sikkesinden

(EK C.2), Homonoia tapınağının olasılıkla Aurelius ve Verus dönemlerinde inşa edildiğinin anlaşılması ise sikkelerin tarihlendirme konusundaki katkısını ifade etmektedir (Anadolu, 1952, s. 286-287).

Donaldson'un bu konudaki görüşü; sikkeler üzerinde betimlenen yapılar ilk inşa edildikleri dönemden itibaren yangında tahrip olma, politik kargaşalarda zarar görme, zamana bağlı bozulma gibi durumlarda restore edildikleri için zaman zaman bazı değişikliklere uğramaktadırlar. Bu nedenle sikkeler üzerinde yer alan betimlerin orijinal yapıya çok benzer resmedilmesi, eğer perspektif gibi herhangi bir farklılık yoksa, eksikler ya da atlanan kısımların dikkatli bir gözlemciden kaçmayacağı yönündedir (Donaldson, 1859, s. XXIV).

Ancak günümüze korunagelmeyen yapıların tanımlanmasında mimari tasvirli sikkelerin nümismatik kanıt olarak kullanılmasında en büyük problem, bu sikkelerin mevcut yapı hakkında kesin bilgileri vermemesidir. Sikke üzerinde yaygın genelleşel tasvirler çizilmiş olabileceği gibi belli bir sanatçı tarafından lejantlar kısaltılmış ve tasvir değiştirilerek bireyselleştirilmiş de olabilir. Bu durumda bazen sikke üzerinde tasvir edilen aynı yapı iki meslekdaşın çiziminde farklı görülebilmektedir (Biers, 1980, s. 262).

Anadolu'da darp edilen sikkeler incelendiğinde, mimari betimli sikkeler iki farklı dönemde karşımıza çıkmaktadır.

1: MÖ 4. yüzyılın ikinci çeyreğinden MÖ 4. yüzyılın sonları

2: MÖ 1. yüzyılın ortalarından MS 3. yüzyılın ortaları

İlk dönem olan MÖ 4. yüzyılda, Anadolu'da siyasi durumun biraz karışık olması nedeniyle savunma öncelikli geliyordu. Bu durum askeri mimariye ağırlık verilmesine neden olmuş ve bu dönemde sikkeler üzerinde savunma sistemleri görülmeye başlamıştır. Anadolu'da en erken mimari tasvirli sikkeler MÖ 4. yüzyılda Pers hakimiyetinde olan Tarsos kentinde darp edilmiştir. Datamos (MÖ.378-374) ve Mazaios (MÖ 361-333)'un adına basılan bu sikkelerde (Şekil 5.1), aslan ve boğa mücadelesinin altında şehri çevreleyen sur duvarları dörter burçlu olarak betimlenmiştir (Özcan, 2008, s. 40-64).

Günter Fuchs "Architekturdarstellungen auf römischen Münzen der Republik und der früher Kaiserzeit" adlı çalışmasının, Yunan sikkelerindeki mimari tasvirlerle ilişkin olan birinci bölümünde, Yunan sanatçıların Pers satraplar için resmettiği MÖ

4. yüzyıldan kalma bazı örnekler hariç, yapıların sikkelerde hiçbir zaman ana motif olarak kullanılmadığına işaret etmiştir. Yapılar genellikle küçük boyutta, insan ve hayvan şekillerine göre ikincil planda tasvir edilmiştir (Toynbee, 1971, s. 122’de atıfta bulunduğu gibi).

Şekil 5.1: Şehri çevreleyen sur duvarlarını gösteren Satrap Mazaios sikkesi, Gümüş Stater (SNG France 359; SNG Levante 113; SNG von Aulock).

Klasik ve Hellenistik dönemler ile Roma Dönemi arasında, yani, MÖ 4. yüzyıl ile MÖ 1. yüzyıllar arasını kapsayan ara dönemde Anadolu’da mimari betimli sikke darbında bir kesinti yaşanmıştır. İskender’in, ardılarının ve Hellenistik Dönem krallarının sikkelerinde mimari tasvirlerle yer verilmemiştir (Anadolu, 1952, s. 288).

İkinci dönem Roma Devletini kapsamaktadır ve bu dönemi de iki alt gruba ayırmak gerekmektedir.

1: Roma Cumhuriyet Dönemi: Bu dönem, Anadolu için MÖ geç 2. yüzyıl ve 1. yüzyılı kapsamaktadır ve Küçük Asya şehirlerinin Roma hakimiyetine girmeye başladıkları dönemdir (Toynbee, 1971, s. 122). MÖ geç 2. yüzyıl ve erken 1. yüzyıl sikkeleri üzerinde tasvir edilen anıtlar ve duvar resimlerinde betimlenen yapıların görülme sıklığı, başkent Roma’daki nüfus artışı ve buna bağlı artış gösteren inşaat faaliyetleriyle örtüşmektedir. Roma nüfusu MÖ 2. yüzyılın sonlarına kadar artış göstermiş ve artan nüfusun su ihtiyacını karşılamak için 2 yeni sukmeri inşa edilmiştir. MÖ geç 2. yüzyıl ve erken 1. yüzyılda inşaat faaliyetlerinin artması, anıtsallaşma ve Hellenizasyon, MÖ 1. yüzyılda tonozlu yapılar gibi teknolojik yeniliklerin uygulanmasına olanak sağlamıştı. Bu dönemde bu yeni tonozlu yapılar sikkeler üzerinde görülmezken olasılıkla mimari çeşitlilikteki artış Roma mimari kültüründeki anıtsallaşma ve kentleşmenin etkisiyle MÖ 70’lerden itibaren merkez

Roma'da kısmen görülmeye başlar ve bu eğilim Roma İkinci Resim Stili'nde uygulanmaya başlar (Elkins, 2015, s. 331).

MÖ 2. yüzyıl ortalarında, içerik açısından Roma Cumhuriyetinin sikke ressamaları, Yunan öncülerinden tamamen bağımsız hareket etmişlerdir. Bu dönemde Fuchs'un 2. bölümde açıkladığı gibi ressamlar, para basanların aile geçmişindeki olaylara atıfta bulunan mimari örnekleri üretmek ve sonraki politik ittifaklar ve faaliyetlerde propaganda aracı olarak kullanılmak üzere Cumhuriyet'in ve Erken İmparatorluk'un Roma sikkelerinde mimari tasvirler yapmaya başlamışlardır (Toynbee, 1971, s. 122'de atıfta bulunduğu gibi). Erken Roma Dönemi mimari tasvirli sikke tipleri geç Cumhuriyet ve İmparatorluk evresi sikkeleri gibi politik anlam yüklüdür. Fakat MÖ 80'li yıllardan sonra, Roma sikkeleri üzerindeki mimari arka yüz tasarımları çeşitli mimari sikke tasarım repertuarıyla daha yaygın kullanılan bir öğeye dönüşmüştür (Elkins, 2015, s.323-324). Toynbee sikkeler üzerinde tasvir edilen bu tür anıtsal mimari motiflerin, her ne kadar sanatçıları Yunan kökenli ve Hellenistik eğitimden geçmiş olsalar dahi aslında tamamen Roma buluşu olduğu görüşündedir (Toynbee, 1971, s. 122). Mimari bir yapının betimlendiği ilk Roma sikkesi Hellenistik Dönem'de Minucius Augurinus'a ait bir *denariust*tu. MÖ 135-134 yıllarına tarihlenen bu *denariusta* Columna Minucia resmedilmişti (Şekil 5.2). Sikke üzerindeki betimler, sikkeyi darp ettiren kişinin atasını onurlandırıyor olmalıydı.

Şekil 5.2: Columna Minucia tasvirli Minucius Augurinus'a ait bir denarius (Elkins, 2015, fig. 1).

Minucius Augurinus'a ait bir *denariustan* yaklaşık 20 yıl sonra, MÖ 114/113 yıllarına tarihlenen Aemilius Lepidus'a ait bir denariusun arka yüzünde, 3 kemerli bir yapı üzerinde duran atlı insan figürü betimlenmiştir (Şekil 5.3). Bu sikkede

olasılıkla 140 yılında inşası bitirilen Aqua Marcia betimlenmişti ve Roma'daki nüfus artışının bir sonucu olarak inşa edilmişti (Elkins, 2015, s.321-323).

Şekil 5.3: Aqua Marcia betimli Aemilius Lepidus sikkesi (Elkins, 2015, fig. 3).

2: Roma İmparatorluk Dönemi: Bu dönem, MÖ 30-MS 275/276 yıllarını kapsamakta ve Augustus ile başlayıp Tacitus'a kadar devam etmektedir. MS 2. yüzyılın ikinci yarısı ve MS 3. yüzyıllar Pax Romana (Roma Barışı) dönemi olarak bilinmektedir. Bu dönemde Roma hakimiyetinde yaşayan şehirler savaşa ve savunma sistemlerine harcaacakları para ve enerjiyi imar faaliyetlerine ayırmış, askeri yapıların yerine kamusal ve dini yapılar inşa etmiş olmalıydılar. Şehirlerine inşa ettikleri yeni yapılarıyla iftihar eden ve komşu kentlere duyurmak isteyen kent yöneticileri olasılıkla bu yapıları sikkeler üzerinde göstermek istemişlerdir.

Bu nedenledir ki MÖ 30-MS 275/276 yılları arasında görülen mimari betimli sikke sayısı Cumhuriyet dönemine göre çok daha fazladır. İmparatorluk döneminin başından itibaren MS 4. yüzyılın başlarına kadar mimari betimlerde kademeli olarak sayıca artış görülür. MS 2. yüzyılın ikinci yarısı ve MS 3. yüzyılın başları mimari tasvirli sikkelerin en yoğun basıldığı dönemdir. Ayrıca MS 1. ve 2. yüzyıllarda, sikkeler üzerinde tapınak ve sunak gibi dini mimari betimleri ağırlık kazanmıştır. Bu nedenle MS 1. yüzyılın ikinci yarısında ve MS 2. yüzyılda sivil mimari yapı öğelerini betimleyen sikke tipleri yoğun değildir. MS 3. yüzyıla gelindiğinde ise repertuar birden bire çeşitlenmekte, liman, deniz feneri, köprü, zafer takı, kapı, circus, forum, stadion, su kemerleri gibi sivil mimari öğeleri sikkeler üzerinde görülmektedir (Anadolu, 1952, s. 265-266). Mükerrerem Usman Anadolu'ya göre bilinen son mimari tasvirli sikke İmparator Tacitus (MS. 275/276) zamanında basılmıştır. Ancak

Anadolu'nun mimari tasvirden kastettiği, tapınak betimli sikkeler olmalıdır çünkü MS 324-330 yıllarına tarihlenen Nikomedia sikkeleri üzerinde karargah kapısı tasvirleri görülebilmektedir (Şekil 5.4). Price'ın imparatorluk kültürünün MS 3. yüzyılın ortasına kadar sürdüğünü belirtmesi, Valerianus (253-260) ve Gallienus (253-268) onuruna düzenlenen şenliklerle, 275-276 yıllarında Tacitus onuruna düzenlenen şenlikleri imparator kültü kapsamında uygulanan son şenlikler olarak adlandırması Anadolu'nun bu görüşünde tapınak betimlerini kastettiğini göstermekte ve Anadolu'nun tezini desteklemektedir (Price, 2004, s. 117).

Şekil 5.4: Arka yüzünde karargah kapısı betimli I. Konstantius sikkesi (Classical Numismatic Group, Object no: 839628).

MS 3. yüzyıl ortalarından itibaren yaşanan ekonomik kriz nedeniyle, bu dönem imar faaliyetlerinde 2. yüzyıla göre azalma gözlemlenmektedir (Anadolu, 1952, s. 27). Yine de 3. yüzyılda sikkeler üzerindeki mimari tasvirlerin fazla oluşu yalnızca Pax Romana ve imar faaliyetlerinin fazla oluşuyla açıklanamaz. Ekonomik krize bağlı olarak paranın değerinin düşürülmesi, ekonomiyi dengelemek için piyasaya yeni emisyonlar sürülmesini gerektiriyordu. Bu nedenle şehirler sık sık yeni sikke darp etmiş olmalıydılar. Bu yüzyılda mimari tasvirli sikkelerde diğer yüzyıllara göre artış görülmesi, yoğun imar faaliyetinden ziyade yoğun sikke darbıyla açıklanabilir.

Sikkeler üzerinde tasvir edilen mimari betimler, sikke darp edilmeden önce inşa edilen ve önemini koruyan yapılar, sikkenin darp edildiği sırada inşa edilmiş yapılar, herhangi bir tahribata bağlı olarak restorasyon görmüş yapılar, dinsel törenler, şenlikler veya oyunlarla ilişkili olan yapılar ve siyasal olayları vurgulayan betimler olarak çeşitlendirilebilir. Sikke darp edilmeden önce var olan ve darp edildiği sırada inşa edilen yapı tasvirleri diğerlerine göre sayıca daha fazladır (Anadolu, 1952, s.

265-267). Toynbee'ye göre sikkeler üzerinde betimlenen mimari betimler aslında semboliktir. Ve efsanelerin yardımı ile karakterize edilen bir dizi yaygın formdan, sikke darp edenlerin isimlerinden ve özellikle heykeller, rozetler gibi detay aksesuarlardan oluşmaktadır. Bazen yapıların kimliğini açığa çıkaran da bu tür detayların toplamı olmaktadır. Roma halkının sıradan üyelerinin tarihlerindeki geçmiş olaylara, bütün dini sembollere ve diğer simgelere, yazıtlardaki kısaltmalara, temel metropol tapınaklarının ve kamusal yapıların süslemelerine ve sütunlarına ilişkin önemli bir kültürel bilgi birikimine sahip olduğu kabul edilmektedir. Ve bu örneklerin gerçek görüntüleri ile Roma halkının hayal gücünü desteklemesi beklenmektedir (Toynbee, 1971, s. 122). Andrew Meadows ve Jonathan Williams sikkeler üzerindeki tasarımların değişmesindeki itici gücü politik olaylara nazaran Roma kültür ve sosyal yaşamındaki gelişim arayışlarındaki değişikliğe bağlamaktadırlar. Meadows ve Williams araştırmalarında MÖ geç 2. yüzyılda anıtsallığın hem mimaride hem de edebiyatta dönemsel trend olması nedeniyle Roma kültürünün bir belirtisi olarak sikke tasarımlarının daha çok hatıraya dönük ve anıtsal betimler içerdiğine işaret etmektedirler. Meadows ve Williams MÖ 130 yıllarına tarihlenen Roma Cumhuriyet sikkelerinde hatıra paralarına ağırlık verdikleri için sikkeler üzerindeki mimari betimlerin açıklanmasına çok fazla odaklanmamışlardır. Fakat onların resmetme çalışmalarını açıklamaya yönelik kültürel geçmiş hakkındaki tespitleri, sikkeler üzerindeki mimari betimler araştırmalarıyla kısmi ayrılıklar göstermektedir (Elkins, 2015, s. 329).

Roma İmparatorluk Dönemi bazı eyalet sikke tasarımları, tapınak ya da kutsal mekanların bütün olarak panoramik ve topografik görüntüsünü de sunmaktadır. Biblus Aphrodit Tapınağı, Atina Akropolü, Korinth düzeninde 4 sütun cepheli tasvir edilen ve tapınak merkezindeki sütun açıklığında oturur vaziyette tanrı betimli Zeugma Tapınağı (Donaldson, 1859, s. 129), Argaios Dağı önünde tasvir edilen dört sütunlu imparator tapınağın betimlendiği Kaisaria sikkesi (Şekil 5.5) buna örnek olarak gösterilebilir.

Fuchs kuşbakışı topografik planlı sikke örnekleri üzerindeki Roma ve Hellenistik arazi haritacılığının etkisine ilişkin bazı veriler sunmaktadır. Buna örnek olarak her ikisi de kendi dairesel duvarları ile çevrelenmiş Tusculum (L. Servius Sulpicius Rufus) görüntülü ve Venüs Tapınağı ile taçlandırılmış Eryx Dağı betimli sikkeleri göstermiştir (Şekil 5.10). Fuchs, bu örneklerle benzer şehir görüntülerini ve daha

sonra resmedilen Virgil elyazmalarındaki minyatürlerde ortaya çıkan diğer mekanları kıyaslamıştır (Toynbee, 1971, s. 122’de atıfta bulunduğu gibi).

Şekil 5.5: Macrinus ve Diadumenian dönemine ait *neokoros* sikkesi (Yapı Kredi sikke koleksiyonu).

Ayrıca tüm şehrin ya da limanlarının tam panoramik görüntüleri de vardır. İkincisine örnek olarak Korinth , Patras ve Pompeiopolis sikkeleri bulunmuştur. Bu tür tasvirler yaygın olmamalarına rağmen muhteşem olabilmekte ve genellikle eyalet sikkelerinde ortaya çıkmaktadır. Her iki yorum tapınak olmayan yapı tasvirleri için de geçerlidir. Bunlara örnek olarak Pagae ve İskenderiye sikkelerindeki zafer kemerleri, Buthrotum, Antioch-ad-Maeandrum ve Mopsus’taki köprüler, Panormus, Korinth ve Laodikea-ad-Mare’daki deniz fenerleri ve anıtsal şehir kapıları gösterilebilir (Heuchert, 2007, s. 50).

5.1 İmparator Kültünün Sikkeler Üzerindeki Temsiliyeti

Genellikle Roma sikkelerinin arka yüzüne tasvir edilen ve çoğu Roma imparator kültürüyle ilişkili olan tapınak modelleri söz konusu kentin aldığı neokorosluk (tapınak muhafızlığı) unvanının göstergesidir. Nikomedia sikkeleri üzerinde görülen imparator tapınak betimlerini irdeleyebilmek için öncelikle imparatorluk kültürüne (neokorosluk) yakından bakmak, kelimeyi etimolojik olarak incelemek gerekmektedir. Buechner, 1888 yılında, döneminin son araştırmaları ve epigrafik keşifleriyle desteklenen tezinde *neokoros* sözcüğünün geçtiği kaynakları bir araya toplamıştır. Buna göre “neokoros” kelimesi Yunanca “tapınakların kutsal mekanı” anlamına gelen “naos” kelimesiyle “muhafaza etmek, korumak, anlamlarına gelen “koros” kelimelerinin birleşiminden gelmektedir (Burrell, 2004, s. 4). Böylece “neokoros” (νεοκόρος) “tapınak koruyucusu” anlamına gelen antikçağda imparator

ya da tanrı ve tanrıça tapınaklarının görevlisine ya da Nikomedia, Ephesos, Pergamon gibi kentlere gönderme yapmak için de kullanılan önemli bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır (Üreten, 2012, s. 277). Batılı araştırmacılar tarafından neokorosluk, Eski Yunancadan kusurlu bir tercüme ile alınmış, kelime anlamı olarak tapınakları koruyan ve temizleyen kişileri simgeleyen bir unvan olarak düşünülmüştür. Fakat mimari açıdan değerlendirildiğinde, neokorosluk unvanı; kentler, eyalet birlikleri ve topluluklar tarafından uğruna tapınaklar inşa edilen, bağışlar toplanan bu nedenle detaylı ele alınması gereken bir konudur. Bu onursal unvan ve kutsal mabetlerin koruyuculuğu, tapınaklarda muhafaza edilen hazineler, seremoniler, festivaller, oyunlar, rahip okulları, diğer kentlerle prestijli bağlantılar ve en önemlisi de büyük güç, kutsallık ve onuru beraberinde getiriyordu (Donaldson, 1859, s. 133). Aslında Yunancada *neokoros* diğer bir deyişle *neokoroi* kelimesi diğer birçok kültle ilgisi bulunan memurun unvanıdır ve bünyesinde bir birinden farklı iki misyonu barındırır. Birincisi, söz konusu tapınakla ilgili bütün sorumlulukları yerine getiren bir memurun görev tanımı, ikincisi ise kentlerde imparator kültüne ait bir tapınağın bulunduğunu ve bu sayede kentin sahip olduğu bazı ayrıcalıkları ifade etmek için kullanılan bir ünvandı. Bir ünvan olarak *neokoros* terimi Anadolu’da ilk olarak MÖ 38 yılında Kyzikos’da, son olarak ise MS 5. yüzyılda Sardeis’te karşımıza çıkmaktadır (Baz, 1998, s. 92-93). Yani, sözü edilen bu unvan daha önce bir tapınak görevlisi için kullanılırken sonradan imparatorluk kültürüyle ya da tanrı veya tanrıça kültürüyle bağlantılı kentler için kullanılmaya başlanmıştır (Üreten, 2012, s. 277).

Bir kentte imparator tapınağının ve kültürünün var olup olmadığı, sikkeler üzerindeki *neokoros* lejantından ya da üzerinde imparator adının bulunduğu tapınak betiminden anlaşılır. Roma İmparatorluk Dönemi’nde “neokoros” sıfatı eğer bir kente verilmiş ise, bunun anlamı o kente her türlü bakım ve giderleri kentliler tarafından karşılanan, şerefine dini törenler, bayramlar düzenlenen bir imparator kültürünün yer aldığı anlamına gelirdi (Anadolu, 1949, s. 258).

Resmi olarak insanları tanrılaştırma ve ölümsüzler katına çıkarma geleneginin en erken örnekleri Hellen ve Roma uygarlıklarından daha önce, Mısır ve Mezopotamya uygarlıklarında “tanrı-kral” anlayışıyla karşımıza çıkmaktadır. Mısırdaki krallar tanrı Re’nin oğlu ünvanına sahiptiler ve dolayısıyla onlar da birer tanrıydılar. Eskidoğu’da gördüğümüz bu “tanrı-kral” anlayışının öncelikle doğuya genişleyen Hellenistik

dünyaya, daha sonra da Hellenistik uygarlık üzerine inşa edilen Roma dünyasına nüfuz ettiği kabul edilmektedir (Baz, 1998, s. 2).

Hellenistik krallığın kurucusu Büyük İskender'in tanrılaştırılmasıyla ilgili ilk somut adım Siva'daki Amon rahiplerini ziyaret edişiyle atılmaktadır. Amon rahipleri İskender'i tanrının oğlu sıfatıyla selamlamışlardı. İskender'in yaşadığı süre içinde tanrılaştırıldığına dair araştırmacıların elinde somut herhangi bir kanıt yoktur. Ancak ölümünden sonra krallığın çeşitli bölgelerinde Dionysos ile özdeşleştirildiği ve Dionysos onuruna tertip edilen tören alaylarında seyahat eder vaziyette tasvir edildiği bilinmektedir. Ayrıca İskenderiye adıyla kurduğu kentlerde kurucu kültüne de sahip olmalıydı (Baz, 1998, s.2-6).

Sikkeler üzerindeki tasvirlerde ise yarı tanrı Herakles ile özdeşleştirilmektedir. Herakles gibi aslan postu giymiş İskender portresi Hellenistik Dönem'de sikkelerin ön yüzüne sıklıkla darp edilmistir. Sikkelerin arka yüzünde ise tanrı Zeus'un oğlu sıfatına vurgu yapılmak istencesine, arkalıksız tahtta oturmuş Zeus, elinde asas ve kartal ile birlikte tasvir edilmiştir (Şekil 5.6).

Şekil 5.6: Aleksandros III dönemine ait Amphipolis sikkesi (YKSK, Env. No: 19214).

İskender'in ölümünden sonra generalleri arasında hakimiyet mücadelesi başlamış ve İskender'in ardılları tarafından yönetilen bir çok Hellenistik krallık kurulmuştu. Bu kaos ve savaş ortamında Anadolu şehr devletleri de yaşamlarını devam ettirebilmek için en güçlü Hellenistik krala yakınlaşmış ve onların adına hükümdar kültleri oluşturmuşlardı. Örneğin Lysimakhos için Priene'de, Antigonos için ise Çanakkale civarındaki Skepsis kentinde birer hükümdar kültü kurulmuştu (Green, 1990, s. 403). Bu dönemde kurulan hükümdar kültüründe, kralı tanrıyla özdeşleştirmenin yanı sıra tanrılaştırılan hükümdara bir de tapınak inşa edilirdi.

Hükümdara tapınak tahsis etmenin diğer bir yolu inşaatın getireceği maddi yükten kurtulmak ve zamandan tasarruf etmek için, zaten var olan herhangi bir tanrı ya da tanrıçaya ait tapınağı, söz konusu tanrı-krala adayarak mevcut kulte hükümdarı da dahil etmektir. Hükümdar kültüne yönelik bir başka aşamaysa şehirde düzenlenen festivallere, herhangi bir güne veya aya hükümdarın adının verilerek onurlandırma aşamasıdır. Hükümdarlara kurtarıcı (*soter*), tanrı (*theos*) gibi verilen ünvanlarda onurlandırma aşamasının bir parçasıdır. Hellenistik Dönem’de Kommagene kralı Antiokhos gibi kendini tanrı olarak gören ve *theos* ünvanını kullanan hükümdarlar bilinmesine rağmen bütün Hellenistik kralların bu ünvanı kullanıp kullanmadığı şimdilik karanlıkta kalan bir konudur (Baz, 1998, s. 10-11). Ancak Seleukos ve Ptolemaios kralları sık sık sikkeler ve yazıtlar üzerinde *theoi* (tanrı) olarak yazılıyordu. Bu durum Roma’nın imparator kültürünü Asya eyaletleri üzerinde nasıl bu kadar kolay yayabildiğini açıklamaktadır (Donaldson, 1859, s. 135) Zanker’e göre Batı’daki kentlerden farklı olarak doğu kentlerinin yeniden keşfedilmiş bir imparatorluk sembolüne ihtiyaçları yoktu çünkü zaten Hellenistik Dönem’den gelen hükümdar kültürü uygulamasına adapte edilmesi yeterliydi. Küçük Asya kentleri kendi içinde geleneklere ve geçmişten gelen Hellenistik kültüre sahipti. Bu nedenle Roma’dan sonra oluşan yeni politik düzene farklı tepkiler verebilirlerdi. Fakat hem batıda hem de doğuda Augustus’un mevcut imajına katkı sağlayacak ve propagandasını geliştirecek imparator kültüne, Hellenistik krallıklardan aşına olan kentler olumlu tepki verdi ve hızla yayılmaya başladı. Eski hükümdar kültürü zaman zaman tek bir kentte ya da birkaç farklı kentte kuruluyordu. Roma’nın yeni imparator kültürü doğaçlama bir şekilde bağımsız kentlerde, eyaletlerin yönetim merkezlerinde ve kent statüsünde olmayan yerleşim birimleri de dahil her yerde yayılmaya başlamıştı (Zanker, 2003, s. 297).

D. Fishwick bu durumu; “İmparator kültürünün kesin kaynağı Yunanlardır; ancak imparator kültürü Küçük Asya’daki doğu krallıklarının ve Mısır Firavunluklarının yapısında da vardır” (Yurtsever, 2012, s. 62), sözleriyle açıklamıştır. Yaygın görüş, Küçük Asya da dahil olmak üzere Roma dünyasında imparatorlara tapınımın Augustus’la başladığı ve onuruna *neokoros* tapınağı yapılan ilk imparatorun da Augustus olduğu yönündedir (Burrell, 2003 s. 31-50).

Roma Dönemi’nde *neokoros* ünvanını Augustus’tan Nikomedia ile birlikte ilk alan Pergamon kentinde yapılan araştırmalarda, II. Attalos’tan sonra tahta çıkan III.

Attalos'un da kısa hükümdarlık döneminde bile çok yaygın bir şekilde kutsandığını görmekteyiz. Pergamon limanı Elaia'da bulunan bir yazıt, kralın halk tarafından nasıl büyük bir coşkuyla tapınım gördüğünü bildirmektedir. Bu tapınım kralın heykellerinin dikilmesi, onuruna kurban törenleri ve merasimlerin düzenlenmesi şeklinde olmalıydı. Böylece III. Attalos döneminde kral kültürünün bambaşka boyutlara taşınarak popüler bir hale geldiğini anlıyoruz. Buna rağmen bu kral da ancak ölümünden sonra *theos* ünvanını almış ve tanrılaştırılmıştır. Pergamon'da Büyük Gymnasion'un yukarı terasında yer alan 'Orta H Salonu'ndaki Attalosların MÖ 2. yüzyıldan itibaren heykellerinin sergilendiği atalar galerisinin Roma Dönemi'nde de korunmuş olması Hükümdar kültürünün, Pergamon ve Nikomedia gibi metropollerde önemini kaybetmeden insanları kendisine çekmeye devam ettiğinin göstergesidir (Pirson, 2014, s. 412). Nikomedia'da Pergamon'dakine benzer bir atalar galerisinin varlığı henüz bilinmemektedir.

Roma imparator kültürü düşüncesinin temelleri, Caesar'ın öldürülmesinden sonra Roma'da, Caesar'ın adoptif oğlu Octavianus (Augustus) ile Antoninus arasında başlayan hakimiyet mücadelesinde atılmıştır. Babası Caesar'ın tanrısallığının tanınmasının, tanrının oğlu sıfatıyla kendisine avantaj sağlayacağını ve iktidar yolunu açacağını düşünen Octavianus, Antoninus ile giriştiği iktidar mücadelesinde kendi lehine stratejik bir hamle yapmıştır. Babası tanrı olan bir insanın kendisi de tanrı vasıflarını bünyesinde barındırıyor olmalıydı ve bu vasıflar halk nezdindeki itibarını güçlendirecekti. Octavianus, Antonius'un bütün engellemelerine rağmen babasının tanrılaştırılmasını hızlandıracak stratejik hamlelerde bulunuyordu. Örneğin Caesar onuruna yapılması düşünülen sunağın tamamlanmaması üzerine babasının tanrısallığını arttırmak için senatodan bir karar çıkartarak 8 gün sürecek Ludi Ceriales'i (Ceres Oyunları) düzenletmiştir (Baz, 1998, s. 34). Pompeius'un da dahil olduğu taht mücadelesinde, rakipler Caesar dahil çoğu komutanın yaptığı gibi kendilerini çeşitli tanrılarla özdeşleştiriyorlardı. Bazı yazılı kaynaklarda Octavianus'un Apollo, Antonius'un Bacchus, Pompeius'un ise kendini Neptunus ile özdeşleştirdiği yazılıdır. Bu durum Taylor'a göre doğudaki halklara ve doğululaşan Romalılar'a yönelik propaganda amaçlı bir girişimdi (Taylor, 1931, s.102-103).

Ksanthos'ta MÖ 30 yılına tarihlenen ve İmparator Caesar için inşa edilmiş bir tapınak bulunması ise (Öztürk 2009, s. 282), Caesar'ın veliahtı Octavianus tarafından iktidar mücadelesinde, tanrının oğlu sıfatı ile rakiplerine karşı avantaj

elde etmek için yaptırıldığını düşündürmektedir. Nitekim, MÖ 29 yılında Küçük Asya eyaletleri Tanrının oğlu Augustus için bir taç sunmaya karar vererek onun da tanrısallığını vurgulamak istemişlerdi. Sunulan tacın amacını ise savaşlara son veren ve refahı sağlayan Augustus’a Küçük Asya kentleri şükranlarını sunmak ve onun adına birtakım kutlamalar yapmak olarak açıklamışlardı (Price, 2004, s. 108-110). MÖ 27’de Senato ve diğer halk meclisleriyle yapılan toplantılar sonucunda “imparator” unvanıyla birlikte “augustus” (kutsal) unvanını da alan Octavianus’a MÖ. 23’te *tribunus*luk yetkisi ve ayrıca veto hakkı (*tribunicia potestas*) ile birlikte Senato eyaletlerinin idaresine müdahale edebilme yetkisi (*imperium maius proconsulare*) de verildi. Daha sonraki yıllarda ise sırasıyla MÖ 12’de “Pontifex Maximus” (Devlet Dininin Lideri), MÖ 2’de ise “Pater Patriae” (Vatanın Babası) unvanları verildi. Böylece Roma’nın en büyük ve tek lideri olarak kabul edilip onurlandırılan Augustus artık “primus inter pares” yani “eşitler arasında birinci” olmuştu (Üreten, 2012, s. 275). Kökenini tanrılara dayandırmak için Roma’nın kuruluş efsanesini yaratmış ve soyunu Troia’dan kaçan Aphrodite’nin oğlu Aineias’a dolayısıyla Aphrodite’ye bağlamıştır (Culha, 2005, s. 26). Augustus’un bu başarıları, onun Romalılar’ın gözünde kurtuluş simgesi olarak siyasi bir lider olmanın yanı sıra, dinsel liderliği de içinde barındıran bir kişi rütbesine terfi ettiriyordu. Augustus daha yaşarken hem Roma’da hem de imparatorluğun çeşitli bölgelerinde bir tanrı gibi ibadet görmüşü. Diğer eyaletlerde olduğu gibi Asya Eyaleti de İmparator Augustus’u tanrısai bir mertebeye yüceltmışü. Bundan dolayı “bir kurtarıcı” ve “tanrısai bir güç” olarak sayğı görmesi ile birlikte, İmparator Augustus, kendi adına birçok tapınak ve sunak inşa edilmesine izin vermiştir. Özellikle eyaletteki kentler Tanrı Augustus adına tapınak inşa etmek için adeta yarış içine girmişlerdir (Price 2004, s. 403- 448).

Augustus’tan yaşarken “Theos Sebastos” (Tanrı Augustus) olarak söz edilmesi imparatorların ölmeden önce de tanrılaştırılabildiğinin göstergesidir (Gülbay, 2009, s. 65). Bu gösterge; imparator Augustus ile tanrı Augustus arasındaki otorite ve kutsallık ilişkisini aynı zemine oturtmuş, böylece imparatorluk ideolojisi siyasallıktan dinselliğe evrilen yeni bir konsept kazanmıştır (Culha, 2005, s. 31).

Roma hakimiyeti altında barış, huzur ve refah içinde yaşayan ve gelişen Küçük Asya’daki Hellen kentleri için en prestijli olay imparator adına bir tapınak inşa etme izni alabilmek olmuştur. Başka bir deyişle “neokoros” unvanına sahip kentler komşu

kentlerle giriştikleri rekabette bir adım öne geçme fırsatı yakalamışlardı (Üreten, 2012, s. 276).

Roma İmparator kültürünün olgunlaşmasındaki önemli bir faktör imparatorun imajıdır. Roma’da kültürlerin nesnelleştirilmesi için her türlü propaganda kanalı kullanılmıştır. İmparatorunun standarta dökülmüş portre, büst gibi görsel betimlerin yayılma biçimi biraz karmaşıktır. Başkent Roma’dan resmi tiplerin olasılıkla kalıp ya da alçı döküm numuneleri gelir, mermer veya bronz asıl heykel ya da portre büstler eyaletlerde yontulur veya dökülürdü. Bu uygulamada Hellenistik Dönem prototipler örnek alınsa da, imparatorluk imajı, Roma’nın bir ürünüdür (Price, 2004, 287).

Söz konusu prototipler olasılıkla imparatorun kontrolünde ve genellikle bir örnekten çoğaltılarak üretilmiştir. Örneğin Augustus’un farklı eyaletlerdeki büst ve portreleri birbirlerine benzerdir ve dolayısıyla merkezi otorite tarafından yapılmak istenen propaganda bu sayede her eyalette aynı etkiyi bırakacaktır. Eyalet merkezlerinde düzenlenen festivaller sırasında, geçit törenlerinde ve diğer önemli günlerde taşınan imparatorluğu simgeleyen imajlar, küçük boyutta bronz ya da mermer büstlerden oluşmaktadır (Culha, 2005, s. 33).

İmparator kültürünün Roma Dönemi Anadolu’da benimsenmesi ve yoğun uygulanmasının nedenleri hizmet ettiği yerel siyasi kazanımlardır. Augustus’a kült sunması için imparatorluk rahibini elçi olarak gönderen bir şehir, imparatorun himayesini kazanmayı, bu sayede şehirleri için bizzat imparatorlardan imtiyaz ve kendileri için prestij sağlamayı ummaktadır. Kült süreci, imparatorluk kültürünün imparator tarafından kabul edilmesine bağlıdır. Augustus’un hiç bir zaman Sardeisliler ve Mytilenelilerin kült sunma konusundaki hevesini kırmaması can alıcı bir öneme sahiptir. Yunanların kült önerileri karşısında imparatorluğun agresif bir tavır sergilemesi kült kurumunu sona erdirebilirdi. Bunun yerine özenli müzakerelerden ve denetimden oluşan karmaşık prosedürler söz konusuydu. Augustus’tan başlayarak önerilen imparator kültürlerinin reddedilmesinde standart bir imparatorluk stratejisi de mevcuttu. Senato bu gibi durumlarda imparatoru karar zahmetinden kurtarır ve hassas noktada sürece müdahil olurdu (Price, 2004, 134-136). Kentler politik kazanımlar için kült kurmaya karar vermişler ise senatonun sürece müdahil olmasına karşılık, kült kurmanın yolunu doğrudan imparatorla kurdukları diplomatik bağlantılarda aramışlardır. Bunun sonucu kentler arası rekabet artmış, imparatorluk tapınağı inşa etme ve festivallere ev sahipliği yapmak için

birbirleriyle yarışmışlardır. İmparatorluk tarafından resmi statü verilen kültler vali tarafından organize edilmekteydi ve imparatorluk başrahibi tarafından uygulanmaktaydı (Culha, 2005, s. 31). Merkez Roma'dan atanan valiler aracılığıyla kentlerde, düzenin korunması, Roma hukukunun uygulanması ve vergi toplanması gibi görevler de yürütülüyordu. İmparatorluk kültürünü organize eden ve hatta bazen önyak olan Roma valisinin oynadığı rol, kültürü oluşturan dizgenin karmaşıklığını göstermektedir (Price, 2004, 134-136).

İmparator tapınakları, imparator ve senato kararıyla alınan özel izinle kentlerde imparator adına kurulabilmekteydi. *Neokoros* tapınağında çalışan görevliler: “Tanrı İmparator’un Baş Rahibi” (Gelecek Biliciliği yapan kişi) Tanrıyla konuşanlar (Theologoi), Tapınak korusu şarkıcıları (Hymnodoi) ve yaşlılar kuruluna bağlı koro şarkıcıları (Gerousia) idi. Bu kültürün işlenişi kesin olmamakla birlikte Tanrı Apollon biliciliğindeki kültürün işlenişiyle benzerlik taşımaktadır (Gülbay, 2009, s. 65). Hymnodoi ve Theologosların *neokoros* tapınaklarındaki varlıkları kesin olarak bilinmese de, Hadrianus döneminde Smyrna ve Nikomedia’daki kültür tapınımlarında bunların varlıkları kesin olarak yazıtlar aracılığıyla kanıtlanmıştır (Burrell, 2003 s. 349).

Ayrıca eyaletlerde imparator kültürünün yöneticiliğini Asiarkhesler yapmaktadır. Bu yüksek rütbeli rahipler MS 2. ve 3. yüzyılda kentlerde özellikle belediyecek işleriyle alakalı olsalar da, bu işlerin yanında diğer bir görevleri de imparator kültürünün yönetiminden sorumlu olmalarıdır. Bu tamamen gönüllülük üzerine kurulu bir sistemdi (Frisen, 1993, s.113).

Roma imparator kültürü, Küçük Asya eyaletlerinin imparatorluğa sadakatlerinin sağlanması ve kayda değer oranda politik değer taşıması açısından önemlidir. Bu kültür Yahudilik, Hristiyanlık ve birkaç tek tanrılı din hariç tüm çeşitli inanç ve uygulamalardan daha etkili olmuştur. Bu dinsel, politik ve sosyolojik karışım farklı etnik yapılardan oluşan Roma İmparatorluğu’nun bölgeler üstü birleştirici gücü olmuştur (Boatwright vd., 2004, s. 351).

Bir çok araştırmacı imparatorluk kültürünün sadece görünürde dini bir görüntü olduğu görüşünde birleşir. Kült aslında dünyevi bir kurumdur ve dinden ziyade aktif siyasete ilişkin bir husustur. Bu durumda yaygın görüş olarak kültürün politik bir sadakat

ifasinden ibaret, bir tapınma değil, biat olduğunu söylemek mümkündür (Price, 2004, s. 53).

Halk üzerindeki etkisine değindiğimiz neokorosluğun, Roma'nın Küçük Asya üzerindeki egemenliğini korumasında, askeri lejyonlardan ya da Roma hukukundan çok daha etkili bir araç olduğu söylenebilir (Aytaçlar, 2009, 295-296). Augustus sonrasında imparatorluk adına kültün devamını sağlayan kişi Tiberius olmuştur. Traian döneminde (MS 98 – 117) halk ve Senato tarafından sevilen imparator, kültü önem vermiş ve kendisine Senato tarafından pek çok unvan bahşedilmiştir. İmparator öldükten sonra hemen tanrılaştırılmıştır. İmparator Hadrianus döneminde ise (MS 117 – 138) imparator kültü büyük ivme kazanmıştır. Hadrianus yayılcı politika yerine var olan sınırları koruma politikası gütmüş (Yurtsever, 2012, s. 60-62), eyaletsel birlik içerisindeki birden fazla kentte kendi kültü için tapınak yapılmasına izin veren ilk imparator olmuştur (Burrell, 2003, s. 31).

Hadrianus kendi döneminden önce yapımına başlanılan bazı tapınakların inşasını devam ettirmiştir ya da Nikomedia örneğinde olduğu gibi deprem gibi doğal afetlerden zarar gören tapınakların restorasyonunu üstlenmiştir. İmparatorun yeniden inşa etme yerine, var olanları tamamlama düşüncesi, yerel geçmiş kültürlere duyduğu saygının bir göstergesidir. Onun bu özelliği yasalara da yansımış, eski yapıların yıkılmayıp koruma altına alınmaları, kanun ve hükümlerle onun zamanında yasal yasallaşmıştır (Gülbay, 2009, s. 68).

Şimdiye kadar Anadolu'da yapılan araştırmalarda Hadrianus ile bağlantılı yaklaşık yirmidokuz tapınağın altısına, imparator tarafından *neokoros* unvanının verildiği anlaşılmaktadır (Price, 2004, s. 403-448). Gülbay'a göre Küçük Asya kentleri dışında İmparator Hadrianus dönemine ait *neokoros* unvanı verilen başka bir tapınak bilinmemektedir. Bu da Hadrianus adına tapınak yapma ve kültünü yönetme anlayışının, Anadolu'ya ait bir özellik olduğunu düşündürmektedir (Gülbay, 2009, s.69). Pergamon kent tepesine inşa edilen Traianeum'da Roma imparatorları Traian ile Hadrianus'un yanı sıra Zeus Philios'un tapınım görmesini örnek olarak gösterilebilir. Permanon gibi büyük kentlerde tapınaklar uzak mesafelerden görülebilecek çarpıcı yerlere inşa edilebiliyordu (Şekil 5.7). Traianus ve Zeus Philius Tapınağı, akropolis'in en yüksek noktasına yerleştirilmiş ve bunun için kilometrelerce uzaktan görülebilen özel altyapı inşa edilmişti (Price, 2004, s. 32).

Şekil 5.7: Pergamon akropolisinde inşa edilen altyapıyı gösteren fotoğraf (Pirson, 2014).

Anadolu'ya göre Küçük Asya kentleri aldıkları neokorosluk ünvanlarının sayısını bastıkları sikkeler üzerindeki tapınak sayısı ile göstermektedir. Bu sikkeler darp edildiği kentlerin hangi imparator zamanında, kaç kez *neokoros* ünvanı aldığı gibi tarihsel bilgeleri sunmaktadır (Anadolu, 1952, s. 268). Trell ise Ephesos'un Hadrianus ve Kommodos sikkelerinde taç giymiş Artemis'in tek tapınakla gösterildiğini fakat bu imparatorların hüküm sürdüğü dönemde Ephesos'un biri Vespasian diğeri Hadrian'ın kendi döneminde olmak üzere iki neokorosluğu olduğunu belirtmektedir. Daha geç dönemde Antonius Pius, Kommodos, Caracalla, ve Gordian dönemlerinde basılan sikkelerde 3 tapınağa bölünmüş tasarım görülmektedir ancak bu imparatorların ilk ikisinin hüküm sürdüğü dönemde Ephesos hala iki neokorosluğa sahiptir. Ayrıca Tanrıça Artemis heykeline ait bir taçta beş tapınak cephesinin betimlendiği görülmekte ancak Ephesos kentin aldığı neokorosluk ünvanının dörtten fazla olmadığı bilinmektedir. Bu durumda Ephesos sikkelerinde olduğu gibi diğer kent sikkelerinde de yer alan tapınak sayısının her zaman söz konusu kentin aldığı neokorosluk sayısını vermediği sonucuna varılabilir (Drew Bear, 1974, s.61-62). Nikomedia'da darp edilen Septimius Severus sikkesi üzerinde ise sikkenin ön yüzünde sağ profilden imparator portresi, arka yüzde kentin ikinci neokorosluğuna işaret eden *disneokoros* lejantıyla birlikte bir gemi betimi yer almaktadır. Ancak tapınak betimine yer verilmemiştir (Şekil 5.8). Ayrıca yine Septimius Severus döneminde darp edilen ve sikkelerin arka yüzünde 8 sütunlu bir

tapınak tasvir edilmesine rağmen ikinci neokorosluğu simgeleyen *disneokoros* lajandına sahip örnekler de mevcuttur (Sekil F1- F2-F3-F4-F5-F6).

Şekil 5.8: Septimius Severus sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Roma imparatorluk Dönemi'nde, imparatorluk kültürünün oluşması ve gelişmesiyle birlikte kent planlamacılığı ve mimari alanda imparator tapınaklarının şehrin en gözde ve prestijli mekanlarına inşa edilmesi gibi bir takım değişikliklere gidilmiş, uygulanan kült mimarisi nedeniyle kentin mekân düzeni değişmiştir. Şehir dokusunun bu yeni ideolojiye uyum sağlaması istendiğinden kentlerdeki yapıların konumlarında değişiklikler olmuştur. Mekânın düzenlenmesi hem toplumsal fikirlerin temsili hem de gerçekliğin oluşturulmasının parçası olarak görülebilir. Siyasal ve toplumsal değişimler bir ölçüde mekanın yeniden düzenlenmesini de kapsamaktadır (Price, 2004, 232). İmparatorluk döneminde aldıkları neokorosluk ünvanı sayesinde büyüyen şehirler, Roma'ya olan bağlılıklarını göstermek için bu yapıları Pergamon Akropolisi'nin en yüksek noktasına inşaa edilen Traianus ve Zeus Philius Tapınağı örneğinde olduğu gibi çoğunlukla kentin en önemli noktasına yerleştirmişlerdir (Şekil 5.7). Eski bir geleneğe dayanan akropolise tapınak inşa etme alışkanlığına, MÖ 5. yüzyıldan itibaren uygulanan hippodamos planlamasıyla kent içine tapınak inşa etme geleneği eşlik etmiştir (Culha, 2005, s. 34). Roma imparatoru Augustus ile birlikte başlayan, şekillenen ve resmiyet kazanan bu İmparator kültü MS 3. yüzyılın başlarından itibaren etkisini yitirmeye başlamış ve hem imparatorluğun güç kaybetmesi hem de Hristiyanlığın etkisi ile zamanla yok olmuştur .

5.2 Küçük Asya Roma Sikkelerinde Tapınak Betimleri

Yunan mimarlığına oranla daha kalıcı yapılar ortaya koyan Roma mimarlığı, tapınaklara önem vermiştir. Roma Dönemi tapınaklarını simgeleyen betimler çoğunlukla sikkelerin arka yüzüne kazınmıştır ve genellikle Roma imparator kültürüyle doğrudan ilişkilidirler (Gülbay ve Kılıç, 2013, s. 256). Yunan tapınakları Etrüks geleneğinden gelen Roma tapınaklarına göre daha hacimli ve anıtsal yapılardır. Yunan tapınakları 3 basamaklı bir platform üzerinde yükselirken Roma tapınaklarında ise podyum yüksekliği 7 basamağa kadar (ki bu da 2.3 metreye denk gelmektedir) çıkabilmektedir. Aradaki bu fark ziyaretçiye Yunan tapınağına her taraftan girme şansı verirken Roma tapınağına sadece cepheden giriş izni vermektedir (Tuck, 2015, s. 7).

Roma İmparatorluk Dönemi tapınak mimarlığında, Cumhuriyet dönemi mimarlığının tersine geleneksel bir çizgi ağır basmaktadır. Geniş ve ferah kutsal alan imar faaliyetleriyle karakterize olan Geç Cumhuriyet Dönemi'nin aksine, İmparatorluk Dönemi'nde kullanılacak alan daha kısıtlıdır (Tereman, 2007, s. 99).

Vitruvius, MÖ 1. yüzyılın sonunda bir tapınak yapısının genel görünümünün dayandığı temel biçimleri tanımlarken, önce *in-antis* veya Yunanca'da bilindiği üzere *naos en parastasin* tapınakları, sonra *prostylos*, *amphiprostylos*, *peripteros*, *pseudodipteros*, *dipteros* ve üstü açık tapınakları saymaktadır (Vitruvius, III, II).

Ayrıca Vitruvius tapınak düzenlerini anlatırken İonların Dor düzenindeki tapınaklarda orantı, direnç ve görselliğini insan şekillerinden esinlendiklerini söylemektedir. Donaldson aynı hislerle hareket ederek İonların Artemis Tapınağı'nı inşa ettiklerini belirtmektedir ancak bu defa İon düzeninde inşa edilen tapınakta yeni orantı arayışıyla yumuşak hatlara sahip kadın figüründen esinlenmişlerdir (Donaldson, 1859, s. 25-26).

Yunan tapınaklarından farklı olarak genellikle yüksek bir platform üzerine inşa edilen Roma tapınakları, imparatora ve kentin koruyucu tanrı ya da tanrıçasına ithaf edildiğine dair yazıtlar içermektedirler. Tapınakların *cella*, *naos* gibi iç mekân düzenlemeleri farklılık gösterse de genelde imparatorun ya doğal boyutta ya da anıtsal heykeli tanrı ve tanrıça heykellerinin yanında yer almaktadır. Kendilerine tapınakta bir yer bulan imparatorların tanrılarla eşdeğer tapınım görmeleri sağlanmıştır. Başkent Roma'da tasarlanan ve üretilmeleri için eyaletlere birer

numune gönderilen portre ve büstler, Roma hakimiyeti altında yaşayan kent devletlerinde kolektif bir kurgunun doğmasının yolunu açmıştır (Culha, 2005, s. 69).

Batı Anadolu'da Roma Dönemi'nde darp edilen sikkeler incelendiğinde, sikkeler üzerine üçgen alınlık, Suriye alınlığı ve kemerli alınlık olmak üzere üç farklı alınlık tipinin resmedildiği gözlemlenmektedir. Geleneksel üçgen alınlık kapsamının dışında gelişen ana tip alınlığın Suriye alınlığı olduğu görülmektedir (Gülbay ve Kılıç, 2013, s. 262). Üçgen alınlıklı tapınak cephesinden görülemeyecek olan kült heykelinin, Suriye alınlıklı tapınağa sığması ve alınlık merkezinindeki kemerden heykelin görülmesi sağlanmıştır (Drew Bear, 1974, 43-45).

Benzer şekilde, kemerli alınlık tipinin temeli, kült heykelinin daha net görülebilmesini sağlamak ve tapınağa sığmasını kolaylaştırmak amacına dayanmaktadır. Bu farklı alınlık tipinin üçgen alınlıktan türetildiği düşünülmektedir (Gülbay ve Kılıç, 2013, s. 262). Sikkeler üzerinde betimlenen kemerli alınlıklara yönelik mevcut arkeolojik kanıtlar karmaşıktır. Trell incelediği 38 tapınak betimli sikkeden sadece dokuz tanesinin kemerli alınlık gösterdiğini belirtmektedir. Aslında Roma İmparatorluğu'na bağlı sikke darp eden 60 civarı Doğu Yunan kenti, tapınaklarını kemerli alınlıkla tasvir etmişlerdir. Küçük Asya'da bu tip sikke basan kentlerin büyük çoğunluğu Galatia, Kappadokia, Paphlagonia ve Bithynia gibi Küçük Asya eyaletlerine bağlı ancak merkezden uzak şehirlerdi. Bu kentlerde darp edilen sikke tiplerinde genel olarak mimari betimlerin kullanımının artmasıyla birlikte, sikkeler üzerinde kemerli alınlıklı tapınak betimleyen kentlerin sayısı da 2. yüzyılın ikinci yarısında ve 3. yüzyılın ilk yarısında giderek artmıştır. Kemerli alınlıklı tapınakların betimlendiği sikke sürümlerinin çoğunluğu Septimius Severus'un hüküm sürdüğü dönemin başından Gallianus dönemine kadar geçen sürede darp edilmiştir. Bu nümismatik kanıtların mimarideki karşılığı incelendiği zaman bütün bir kemer eğrisi taşıyan yatay saçaklık ve bağımsız bir kemer tarafından bölünmüş saçaklıklı yapılar arasındaki farkı ayırt etmek gerekmektedir (Drew Bear, 1974, s. 57-58). Alınlıklara ek olarak sikkeler üzerindeki betimler, yapılara ait sütun başlık tipi gibi bilgilere ulaşmayı da mümkün kılmaktadır. Ephesos Artemis Tapınağı'nı betimleyen Cladius dönemi sikkeler üzerinde İon sütun başlıkları belirgin bir biçimde görülmektedir. Başlık volütleri herhangi bir sütun başlık tablası olmadan oluşmaktadır. Ephesos Artemis Tapınağı'nın cephesinde görülen sütun başlıkları İon tipinin karakteristik özelliklerini devam ettirmektedir. Sikkeler

üzerinde görülen Korinth sütun başlıkları ise daha fazla çeşide sahiptir. Cassar Augustus dönemine ait ve Mars Ultor ve Ulpia Bazilikası'nın betimlendiği bir sikkede, 2 palmet yapraklı ve boyun kısmında çift pervazlı resmedilmiştir. Vespasian dönemine ait altın bir sikkede ise pervazdaki astragallar yerine beş yumurta dizizi görülmektedir. Derinlik ve perspektif verme düşüncesiyle merkezdeki sütunların başlıkları daha geniş tutulmuşken, kenar sütunlara doğru başlıklar daralarak ilerlemektedir. Smyrna ve Antiokheia sikkesinde olduğu gibi genellikle abakus iptal edilir ve başlık bir veya iki adet sivri uçlu yaprak ile gösterilir (Donaldson, 1859, s. XIX).

Roma İmparatorluk Dönemi'nde alçak sütunları ve yayvan çatılarıyla eski tip tapınaklar günümüzde de ayaktaadır ancak çoğu tahrip olmuş durumdaki bu yapılar tasarımsal ayrıntılar ve orantılar bazında Geç Hellenistik geleneğe uygun olarak restore edilmektedir (Tereman, 2007, s. 99). Tapınak ve kent planı arasındaki bağlantı incelendiğinde, agora tapınakları, nekropol tapınakları, tiyatro tapınakları, akropol tapınakları ve şehir dışında kurulan tapınaklar olmak üzere farklı kategorilere ayrılması mümkündür. Agora tapınaklarının çevresinde kutsal alanı çevreleyen bir peribolos yer almaz ve mekân agoranın kutsallığı ile paralel olarak dini törenler için kullanılır. Daha çok Akdeniz Bölgesi'nde görülen tapınağı tiyatro yapısının yanına inşa etme geleneği ise (Culha, 2005, s. 39) Nikomedia'da tiyatro yapısının yanında inşa edilen Demeter Tapınağı ile bu geleneğin Anadolu'da sadece Akdenize özgü olmadığını, Nikomedia gibi diğer Hellen ve Roma kentlerinde de uygulandığını göstermektedir.

Küçük Asya eyaletlerinde Roma tapınak inşası Augustus'un ölümünden sonra da devam etmiş, MS 100-150 yıllarında yoğunluk kazanmıştır (Price, 2004, 116). İmparatorların gerçekleştirdikleri imar faaliyetlerini ön plana çıkarma girişimleri, Augustus'tan itibaren yaygın kullanılan bir yöntem olmuştur. Augustus'un *Roma'yı tuğlalar içinde buldum, mermerler içinde bırakıyorum* sözü halefleri tarafından kendilerine adeta bir yol haritası olarak seçilmiş, Konstantinus'un kendi kurduğu başkentte Roma'ya eş değer anıtsallıkta yapılar inşaa etmesine kadar bu girişimler devam etmiştir (Mitchell, 1987, 335).

Augustus kendi döneminde inşa edilen tapınak gibi dini yapıların Roma dünyasındaki diğer tüm yapılardan daha gösterişli olmasını istemiş, yapılara anıtsallık katan küteselliği ve aksiyaliteye ağırlık vermiştir. Ahşap yerine taş ve

mermer malzemenin kullanılması yapılara hacim katarken tapınak sütunları ise zamanla incelmıştır (Tereman, 2007, s. 100). Sayılarının yorumlanmasındaki güçlüğe rağmen MS 3. yüzyılın başlarında, tapınak inşasında ani bir düşüş yaşanmıştır. 3. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen tapınaklar bu yüzyılın başlarına aittir. Bu tarihten sonra Roma İmparatorluğu'nun Küçük Asya eyaletlerinde yapılmış ve varlığı yazıtlarla kanıtlanan hiçbir imparatorluk tapınağı yoktur (Price, 2004, 117). Roma imparatorluk döneminde inşa edilen tapınaklar, Yunan tapınaklarından farklı olarak genellikle yüksek bir platform üzerine oturtulurdu ve çoğunlukla dikdörtgen planlı, kırma çatılı, sundurmalı veya sıra sütunlu olmak üzere çeşitli formlarda inşa edilirdi. Tapınağın önünde yer alan ve podyuma çıkmayı sağlayan basamaklar, her iki taraftan destek yanaklıklarıyla sonlanırdı. Tapınağın ön cephesini vurgulayan sıra sütunların varlığı, Anadolu'da imparatorluk kültürü tapınaklarında görülen tasarımın doğal bir uzantısıydı (Price, 2004, s. 278).

5.3 Roma Duvar Resimleri ve Sikkeler Üzerindeki Perspektif Karşılaştırmaları

MÖ geç 2. yüzyıl ve erken 1. yüzyıla tarihlenen Roma sikkelerinde rastlanan ilk mimari betimler son derece basitti. Roma duvar resminde İkinci Stil'in ortaya çıkmasından epey sonra yaklaşık MÖ 58 yılında sikkeler üzerinde çok daha karmaşık mimari betimler görülmeye başlamıştır. İkinci Stil duvar resminden sınırlı sayıda örneğin günümüze ulaşmamış olmasına rağmen İkinci Stil duvar resim sanatı ve sikkeler üzerindeki mimari betimler arasında teknik ve strüktürel açıdan ilişki ve bağlantı kurulabilmektedir. Roma sikkeleri üzerindeki mimari betimler MÖ 80'lerden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu tarih Roma duvar resim sanatında İkinci Stil ile aşağı yukarı aynı döneme denk gelmektedir ve genellikle sikkeler üzerindeki mimari detayların belirginleşmesine katkı sunmaktadır (Elkins, 2015, s. 324-325).

Fuchs kitabının üçüncü bölümünde sikkeler üzerindeki yapı tasvirlerinde kullanılan ilkeleri detaylandırmıştır. Bu ilkelerin başında sikkenin dairesel şeklinin gerektirdiği cepheden tasvire ve simetriye bağlılık gelmektedir. Ayrıca tasvir edilen yapının boyutlarına uygun oranlar, perspektifi olduğu gibi yansıtmaya girişimleri de ikincil öneme sahip ilkelerdir. Bir sikke yuvarlağı üzerine yapılar cepheden tasvir edilirken, cepheden düz bakış açısı, yapıların 4/3 cepheden tasvir edilmesinde ise izometrik ve uzaysal perspektif tekniği ile karma ve yatay bakış açısı kullanılabilmektedir. Anıtsal

tasvirin oymacılık sanatı üzerindeki bazı etkileri, Fuchs'e göre, tespit edilebilir ve bazı örnekleri ise özel bir nesneyi tasvir etmeyen, gravürcülerin hayali yapıları duvar ressamlarının desen kitaplarından, bir yazıt ya da heykel gibi bazı özel detaylar ekleyerek kopyaladığını açıkça göstermektedir. Bu tür detaylar, magistratların tasvir edilmesini istediği özel yapıtları tanımalarına olanak sağlamaktadır (Toynbee, 1971, s. 122'de atıfta bulunduğu gibi).

Merkez Roma'da darp edilen Traian dönemi bir sikkenin arka yüzünde SC lejantıyla sekiz sütunlu bir tapınak tek kaçırlı merkezi perspektif kullanılarak resmedilmiştir (Şekil 5.9). Cephesi 8 sütunlu Korinth düzenindeki tapınağın merkezinde avlu benzeri açık bir mekan, sağında ve solunda ise iki sütunlu portikolar ve açık avlunun önünde ise bir sunak görülmektedir (Donaldson, 1859, s. 33).

Şekil 5.9: Traian sikkesi (Donaldson, 1859, fig. 7).

İkinci Stil duvar resmi ile çağdaş olan başka sikkelerde bazı ek ilüzyonik detaylar gözlemlenmektedir. MÖ 56 yılına tarihlenen C. Considius Nonianus *denarius*unda arka yüze betimlenen Venüs Eryx Tapınağı (Şekil 5.10) ve MÖ 45 yılına tarihlenen M. Lollius Palicanus *denarius*unda (Şekil 5.11), sikkenin arka yüzüne betimlenen Rostra'da (Roma forumunda curianın yanında bulunan platform) eğrisel taşıyıcı hatların kullanımıyla yapıları üç boyutlu resmetme girişimleri görülmektedir ve Roma resim sanatında bu tür girişimlere sıklıkla rastlanmaktadır (Elkins, 2015, s. 327-328).

Şekil 5.10: MÖ 56 yılına tarihlenen C. Considius Nonianus denariusu (Elkins, 2015, fig. 12; Donaldson, 1859, fig. 32).

Pausanias tarafından da bahsedilen Venüs Eryx Tapınağı sikke üzerinde sarp kaya ya da dağ üzerine inşa edilmiş dört sütunlu bir tapınak görünümündedir. Tapınağın alınlık köşeleri içe dönük betimlenmiştir. Kutsal alan temenos duvarının merkezinde üç sütun arasında kalan bir kapı görülmektedir (Donaldson, 1859, s. 110-111). Rostra'yı gösteren sikkede platform sikke yuvarlağının merkezine gelecek şekilde eğrisel olarak tasarlanmıştır (Şekil 5.11).

Şekil 5.11: MÖ 45 yılına tarihlenen M. Lollius Palicanus denariusu (Elkins, 2015, fig. 13).

Venüs Eryx Tapınağı'nın betimlendiği denariusta kutsal alanı çevreleyen temenos duvarı kutsal alan kapısının her iki tarafından eşit olarak geriye doğru eğimli uzanmaktadır. Fakat kompozisyon baştan sona Rostra'ya göre daha gelişmiş ve çok yönlüdür. Hacimli dağın tepe noktasında kurulu tapınak izleyicide derinlik hissi yaratmak için çizgisel perspektif tekniği kullanılarak küçük boyutlarda tutulmuştur. Pompeii'de Labyrinth Evi'nde buna bezer bir şehir manzarası üç boyutlu çatıya

sahip bir binayı resmetmektedir. Ayrıca Roma’da Palatine Tepesi’nde yer alan Livia Evi’nden, Geç İkinci Stil duvar resmi şehir manzarasını içinde bu tip tasvirleri barındırmaktadır (Elkins, 2015, s. 325-328).

Roma duvar resim sanatında köken itibarıyla strüktürel ve mimari stiller olarak anılan Birinci ve İkinci Stil, Roma Cumhuriyeti Dönemi’nde başladığı ve genel itibarıyla Yunan resim sanatının bir uzantısı olarak geliştiği kabul edilmektedir (Cottrell, 1993, s. 61). MÖ 2. yüzyılda Roma duvar resimlerindeki baskın stil Birinci Stil’dir. Parlak renkler ve yontulmuş yalancı mermer kullanılarak yapılan düzgün kesme bloklar Birinci Stil için egzotik taş duvar illüzyonu yaratıyordu. İlk stil Olynthus ve Delos gibi Hellenistik kentlerin taş işçiliği ve resim sanatından etkinleşmiş olmalıdır (Elkins, 2015, s. 324). Birinci Stil bazen *Taş Duvar Stili* olarak da adlandırılmaktadır çünkü ressamlar duvarlarda illüzyon yaratmak ve farklı renklerdeki mermer levhalara bakıyor izlenimi oluşturmak amacıyla boyuyorlardı. Birinci Stil’in kökeni MÖ geç 4. yüzyıla yani Hellenistik Dönem’e dayanmaktadır ve Roma Cumhuriyeti’nin son iki yüzyılında evlerde kullanılıyordu (Thompson, 2007 s. 138).

MÖ 80 civarı “Mimari Stil” olarak da atfedilen İkinci Stil, Birinci Stile göre MÖ 1. yüzyılının ortalarından itibaren merkez Roma’da daha yaygın olarak kullanılmaya başlar. MÖ 1. yüzyıla tarihlenen Roma’daki Griffins Evi ikinci stile yönelik en erken örnekleri içermektedir. Bu duvar resimleri Birinci Stil’deki stüko blokları model almış fakat duvardan bağımsız ve boşlukta gibi duran sütunların sunumu daha fazla illüzyonik bir görüntü katmıştır. Geç İkinci Stil resim sanatı fantastik mimari betimleri, şehir ve kır manzarası gibi tasarımlarıyla ve ustalıkla yaratılan kaliteli illüzyonlarıyla tanınmaktadır (Elkins, 2015, s. 324-325).

İmparator Augustus’un iktidara gelmesinden sonra illüzyonik İkinci Stil duvar resmi mimari formlar içinde kopya mimari elemanlar kullanmak yerine sanatkarlar tarafından başarıyla uygulandı. Yapı duvarı artık üç boyutlu biçimde dışı doğru açılmıyor, bunun yerine tekdüze halde duvar merkezinde kır manzarası ve başka sahneler yer alıyordu (Thompson, 2007 s. 181). MÖ 41 yılına tarihlenen Domitius Ahenobarbus’a ait bir *aureusta* betimlenen Neptün Tapınağı (Şekil 5.12), Roma Cumhuriyet Dönemi sikkelerinde betimlenen yapıların illüzyonik tasvirine ilişkin son örnektir.

Şekil 5.12: MÖ 41 yılına tarihlenen Domitius Ahenobarbus'a ait bir *aureus* (Elkins, 2015, fig. 17).

Bu yapı kompleksinde, tapınağı sikkeler üzerinde izometrik olarak tasvir eden tekniğin, basit ve cepheden tasvir eden tekniğe kıyasla tamamen terk edildiğini görmekteyiz. Üç kaçışlı perspektif tekniği kullanılarak Neptün Tapınağı cephe, yan duvar ve çatı üst noktası görülebilir konumdadır ve betime belirgin bir üç boyut kazandırmıştır. Bu prensip İkinci Stil'de yapıların betimlenmesinde sıklıkla kullanılan ve rastlanan bir uygulamadır. Ek olarak Boscoreale'daki kent manzarası ve Labyrinth Evi tapınak ve yapıların benzer uygulaması Palatine Tepesi'ndeki Livia Villası'nda ve M. Lucretius Fronto Evi'ndeki Üçüncü Stil panolarında görülmektedir (Elkins, 2015, s. 329).

Neptün Tapınağı'na benzer tasviri imparatorluk döneminde Alexandria Troas'ta darp edilen Caracalla, Severus Alexander ve Kommodos sikkeleri üzerinde betimlenen Apollon Simintheus Tapınağı'nda görülmektedir (Şekil 5.13). Tapınak, sol profilden izometrik perspektif tekniğiyle sunulmuştur. Cephesi dört sütunlu yapının yan duvarı uzun blok taş diziminden oluşmakta, Anabolu'ya göre alınlığında yerküre, ön cephede sütunlar arasında kaide üzerinde elinde patera ve yay tutan Apollon heykeli yer almaktadır (Anabolu, 1952, s. 273).

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Şekil 5.13: Alexandria Troas'ta darp edilen Apollon Simintheus Tapınağı betimli sikke (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Cumhuriyet Döneminde yapılar ilk Roma mimari betimli sikke tiplerindeki gibi, MÖ 58 yılına tarihlenen M. Aemilius Lepidus'a ait bir denarius üzerinde betimlenen Basilica Aemilia veya Porticus Aemilia ve MÖ 55 yılına tarihlenen Fonteius Capito sikkesinde betimlenen Villa Publica gibi cepheden tasvir edilmektedir. Çatı kremit sıralarının açılı yerleştirilme bakışta derinlik hissi uyandırmaktadır. Çatının illüzyonik tasviriyle bağlantılı olarak iç sütunlar ve içe dönük alanlar perpektif ve derinlik hissi uyandırmaya yönelik hamleler olarak anlaşılmalıdır. Sikkeler ve bazı İkinci Stil duvar resimleri çatılardaki yana eğimli kiremit hattı ve kendisi de trapezoid biçimde içe dönük çatı vasıtasıyla benzer eğilimleri göstermektedir.

Bu benzerliğe en iyi örnek MÖ 40-30 yıllarına tarihlenen Boscoreale'deki Publius Fannius Sinistor Villası yatak odasındaki şehir manzarasıdır (Şekil 5.14), (Elkins, 2015, s. 325).

Şekil 5.14: Boscoreale'deki Publius Fannius Sinistor Villası yatak odasındaki şehir manzarası (Elkins, 2015, fig. 11).

Boscotrecase'deki resimlerin bir kısmı büyük ölçekli mitolojik sahnelerdi; Burada resmedilmiş Kara Oda, villadaki denize bakan güney cepheli yatak odalarına ait seriden biriydi. Bu odanın müze koleksiyonunda bulunan duvar parçaları, hafifletilmiş mimari motiflerin çerçevelediği havada süzülen küçük manzara resimleri ile dekore edilmiştir. Açık kırmızı renkteki platform, çardağın çatısını ve sığ niş yanılsaması verecek şekilde boyanmış dar saçaklarını destekleyen, inanılmaz incelikteki sütunların zeminini oluşturmaktadır. Arka duvarda, çardağın sütunları arasında küçük bir manzara resmi görülmektedir. Sütunlar, İmparator Augustus'un koruyucu tanrısı Apollo'nun kuşu kuğuların tünediği yapraksı desenlerle bezenmiş, ince kollu büyük şamdanlarla desteklenmiştir. Kuğular bu dönemlerde halka açık alanlarda dikilmiş, anıtsal Barış Sunağı (Ara Pacis) gibi imparatorluk anıtlarının bezemelerinde de görülmektedir (Thompson, 2007 s. 182).

MÖ 1. yüzyılın sonlarına doğru İkinci Stil duvar resmi yerini Girift motiflere sahip Üçüncü Stil'e bırakmıştır. Üçüncü Stil ve onu takip eden Dördüncü Stil duvar

resimlerinin temelleri, Roma İmparatorluğu zamanında atılmış ve bu stiller yeni doğan Roma resim üslubunu yansıtmaktadır. Pompeii’de bir dekoratif duvar resmi stilinden diğerine geçiş yansıması görülmüş ancak tamamlanmamıştır. Diğer taşra kentlerinde olduğu gibi, biçimsel öğeler büyük kentsel merkezlerden yayılmaktaydı. Mimari anlamda tasarlanmış birinci ve ikinci stillerin katı sınırlarından bakıldığında, geçirgen olmayan bir kütlesi çizimi tamamen bağlam dışıydı. Bu, İkinci Stil’in son yıllarına doğru biçimsel geleneğin zayıflamasıyla uygulanabilir hale gelmiştir. Livia evinin iç dekorasyonu, motifleri bağlamında sembolik olacak şekilde değil, “aldatıcı, haz verici ve büyüleyici olacak şekilde tasarlanmıştı.” Odanın özü, şüphesiz “Eski Romalıların, belirli bir işleve uygun şekilde konumlandırılmış ve dekore edilmiş alanlara değer vermelerinin bir sonucu olarak, evsel alanlarının düzen ve dekorasyonuna büyük özen gösterdikleri gerçeğini destekleyici niteliktedir (Cottrell, 1993, s. 61-62).

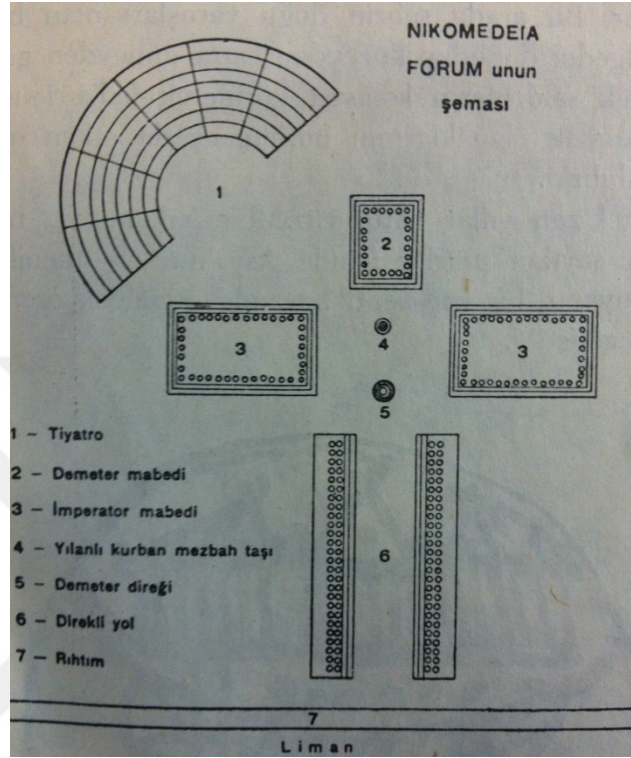
6. NİKOMEDİA SİKKELERİNDE GÖRÜLEN TAPINAK BETİMLERİ

Nikomedia Roma Dönemi sikkelerinin arka yüzünde kent planı ve mimarisi hakkında bilgiler sunan tapınak, sunak, lectisternium ve liman betimlerine rastlanmaktadır. Liman betimleri gemi pruvası ve kadirgalar ile birlikte betimlenmektedir (Güney, 2007, s. 43).

Bu konuyla ilgili arka yüzünde üst tarafta iki imparator tapınağı, altta bir gemiyi gösteren sikke gibi kompleks örnekler vardır. Gerçekte iki imparator tapınağı ve gemi betimi birbirinden farklı öyküleri içermelerine rağmen, sikke üzerinde aralarında yakın bir ilişki varmış gibi gösterilmelerinden yola çıkarak tapınaklarının Nikomedia limanı ve körfeziyle doğrudan ilişkili olduklarına işaret eder. Fakat Libanius'un aktardıklarına göre tapınakların bulunduğu forum sahilde olmayıp, kentin yamacına kurulmuştur (Libanius, *Orationes* LXI 7 ve I 48). Sikkeler üzerindeki bu betimden anlaşıldığına göre tapınakların ve diğer kamusal yapıların bulunduğu forum ile liman arasındaki bağlantı geniş bir sütunlu cadde ile sağlandığından, sikkeler üzerinde betimlenen iki nokta birbirinden görülebiliyor olmalıydı (Bosch, 1937, s. 31).. Ayrıca Libianus bu yorumu destekler nitelikte bilgiler aktarmış, Nikomedia limanı ile forum arasında bir sütunlu caddenin varlığından bahsetmiştir (Libanius, *Orationes* LXI 7 ve I 48).

Mükerrem Usman Anabolu, ayrı lokasyonlarda ve farklı zamanlarda inşa edilmiş imparator tapınaklarını bir araya getiren neokorosluk sikkelerinin, tapınakların birbirlerine göre konumları hususunda yanıltıcı olabileceğini belirtmektedir. Örneğin İmparator Caracalla'nın Asklepios Tapınağı önünde sunu yapışını gösteren Pergamon sikkeleri, Elagabalus'un Ephesos Artemis Tapınağı önünde libasyon yapışını gösteren Ephesos sikkelerinde imparatorların sadece dindar yönleri vurgulanmak istendiği görüşündedir (Anabolu, 1983, s. 2). Fakat Anabolu MS 2. yüzyılda basılan Nikomedia sikkelerini ve üzerinde betimlenen imparator tapınaklarını bu görüşün dışında tutmaktadır. Anabolu'ya göre üçüncü neokorosluk sikkeleri üzerindeki tapınak tasvirleri, Nikomedia forumunun asıl durumunu göstermektedir (Anabolu, 1952, s. 289-290). C. Bosch, Nikomedia forumunu ve

limanını gösteren planını, (Şekil 6.1) üçüncü Neokorosluk sikkelerinden, Geta sikkesinden (Şekil. 14) ve Libianus'un aktardıklarından yola çıkarak çizmiş olmalıdır. Bosch'un planında Demeter Tapınağı ortada yer almakta ve iki yanında imparator tapınakları bulunmaktadır.

Şekil 6.1: C. Bosch tarafından çizilen Nikomedia forumunu gösteren plan (Öztüre, 1969, fig. 17).

Nikomedia forumu üç tapınağın arasında kalmakta ve forum ile Nikomedia Limanı bağlantısını bir sütunlu cadde sağlamaktadır. Sikkeler üzerindeki tasvirlerle ve bu tasvirlerden yola çıkarak Bosch'un hazırladığı plana bakıldığında zaman, Nikomedia yapıları ile liman, sütunlu cadde, forum gibi kent unsurları arasındaki plansal ilişki, kentte kolektif bir yapı projesinin varlığını göstermektedir. Fakat Liman ile Forum hakkında epigrafik ve arkeolojik kanıtlar olmadığından her iki büyük kentsel müdahaleyi birbirine bağlayan unsurun yani sütunlu caddenin varlığı kanıtlanamamaktadır.

Plinius Traianus'a yazdığı 49. Mektupta Nikomedia'ya yapılacak yeni bir forum inşasından bahsetmektedir. Bu inşa faaliyeti için Kybele Tapınağı'nın başka bir yere taşınması gerektiğini, fakat bu konunun dine aykırı bir durum yaratmaması için, Traianus'tan durumu dikkate alması gerektiğini belirtir. Traianus ise arazinin durumu bunu gerektiriyor ise taşınmasının bir sorun yaratmayacağını bildirir (Çalık Ross,

2007, s. 69). C. Bosch tarafından bahsi geçen forumun, Plinius'un bahsettiği ve kendi döneminde inşasına başlanan forum olup olmadığı henüz kesinlik kazanmamıştır. Traianus döneminde, Plinius'un mektubunda bahsettiği forum ile birlikte bir su kemeri de inşa edilmiştir (Mitchell, 1987, s 333). Plinius'un mektuplarından yine aynı dönemde ticari amaçlarla Nikomedia'da Marmara Denizi ve Sapanca gölünü birbirine bağlayan, Sinüs Astacenus'a akan nehir yatağına ulaşmak için bir kanal inşa projesine kalkışıldığı da anlaşılmaktadır (Moore, 1950, s. 97).

6.1 İmparator Tapınağı Tasvirli Sikkeler

İmparator Augustus, Antonius ile yürüttüğü mücadelede Antonius'un tarafını tutan doğu halkları ile ilişkilerini yumuşatmak için kült kurma taleplerini şartlı kabul etmiş ve MÖ 29 yılında, Asya eyaletinde Roma vatandaşı olmayanlar için Roma-Augustus, eyaletteki Roma vatandaşları için Roma-Iulius ortak kültlerini kurulmasına izin vermiştir (Baz, 1998, s. 21).

Donaldson, Augustus tarafından imparatorluk tapınım merkezlerinde halklar üzerine yapılan ayrıma dikkat çekmektedir. İmparator Roma vatandaşlarının kendi adına tapınak inşaa etmelerine izin vermemiş, hatta Roma kenti içinde tanrısal unvanlar barındıran kendi gümüş heykellerinin hepsinin eritilmesini ve Apollon Palatinus'a sunulmak üzere tripoda dönüştürülmesini istemiştir (Donaldson, 1859, s. 134). Fakat Roma vatandaşı olmayanların imparator için tapınak inşa etmelerine izin vermiştir. Bu izin; Augustus'un Roma vatandaşı olmayan halklara, imparator kültü aracılığıyla otorite sağlama düşüncesinin bir ürünü olmalıdır. İmparator tapınağı inşaa etme geleneğinin imparator Augustus zamanında Asya eyaletlerinde ve Roma'nın diğer kentlerinde hızla yayıldığı Dion Cassius'tan öğrenilmektedir. Batı Anadolu'da ilk olarak Nikomedia, Pergamon, Ephesos, Nikaia kentleri *neokoros* unvanı almışlar ve Donaldson'a göre Ephesos ile Nikomedia Roma ve Iulius Caesar Tapınağı'nı inşa etmişlerdir (Donaldson, 1859, s. 135). Girgin ise bu izin kapsamında Pergamon ve Nikomedia'da Dea Roma ve Augustus kültü, Ephesos ve Nikaia'da Roma ve Divus Iulius ortak kültleri kurulduğuna değinmektedir (Girgin, 2012, s. 2). Bu Nikomedia'da imparator kültünün ilk olarak uygulanışına denk gelmektedir.

Pergamonlular neokorosluk için imparatora teklif götürdüklerinde, Augustus tevazu göstererek tek başına değil babasıyla birlikte tapınım görmeyi arzu ettiğini belirtmiştir (Pirson ve Scholl, 2014, s. 512). Nikomedia'da olduğu kaynaklardan

öğrenilen Augustus ve Roma tapınakları, Augustus'un; Pergamon gibi Nikomedialılara da babası ile tapınım görmek istediği cevabını verdiğini düşündürmektedir (Anadolu, 1952, s. 270-275). Ancak Nikomedia sikkeleri üzerinde Nikomedia adının önündeki “neokoros” unvanı imparator Hadrianus’tan önce görülmez (Zeyrek, 2005, s. 59). Çağdaşı Pergamon sikkelerinde ise cephesi altı sütunlu imparator tapınağına yer verilmiştir (Şekil 6.2). Ayrıca Nikomedia imparator tapınağına Hadrianus zamanında kavuşmuş olup, Kommodos yönetiminde ikinci neokorosluğu simgeleyen *disneokoros* (δῖς νεοκόρος) unvanını elde etmeyi başarmıştır (Şahin, 1978, s. 91). Anadolu’ya göre sikke betimlerinde tapınak sütunlarının sayısı ve şekli, aslına uygun olarak resmedilmeye çalışılmıştır (Anadolu, 1952, s. 270-275). Ruge Nikomedia’nın *neokoros* tapınağına Hadrianus döneminden çok daha erken kavuştuğu görüşündedir fakat bu görüşünü destekleyen kanıtlar sunmamaktadır. Kommodos dönemine ait incelediği 48 sikkenin 4 adedinin *disneokoros*, buna karşın 39 adedinin sadece *neokoros* lejantlı olduğunu aktarmaktadır (Ruge, 1936, s. 25). Ek olarak Koinon Bithynia lejantıyla darp edilen dört çeşit yerel sikkeyi imparator kültü ve Bithynia personifikasyonu ile bağdaştırmak mümkündür (EK A.1). Lejantlar kentin kimliklerinden ziyade darbu gerçekleştiren merkezi otoriteyi yansıtıyordu. Bu nedenle yerel unsurlara dönük kimliklendirme yapmak olası görülüyor. Bithynia sikkeleri üzerinde resmedilen elinde asa tutan bir tanrıça betimi eyalet personifikasyonunu yansıtmaktadır (EK B.3). Diğer üç sikke tipinde de rastladığımız bu kadın betimi İmparator ve Tanrıça Roma ile de birlikte görülüyor ve aslında tapınak içinde yalnız resmedildiği betimlerde bile imparator kültünü simgeliyor olmalıydı (Houghtalin, 1993, s. 136) (EK B.3).

Şekil 6.2: Cephesi altı sütunlu tapınak betimli Pergamon sikkesi.

Bithynia Koinon sikkelerinde tasvir edilen Hadrianus Tapınağı, Nikomedia ile birlikte eyaletin diğer kentlerine de hizmet ediyordu. Nikomedia'nın yaşadığı deprem felaketlerinden sonra Hadrianus'tan başka kente yardımda bulunan diğer imparatorlar Markus Aurelius ve Kommodos'tur. Kent, Roma Senatosu'ndan izin alarak Kommodos için bir festival düzenlemiş ve imparator adına bir de tapınak inşa ettirmiştir. Bir görüşe göre Nikomedia'nın *disneokoros* ünvanını almasını inşa ettikleri bu Kommodos Tapınağı sağlamıştır (Doğancı, 2007, s.89-121). Şahine göre ise ikinci neokorosluk ünvanı şehre Kommodos'un Nikomedialı kahyası Saoteris sağlamış, Saoteris'un gözden düşmesiyle ikinci neokorosluk Nikomedia'dan alınmıştır (Şahin, 1978, s. 91). Ruge Nikomedia'nın yine Saoteris'un aracılığı ile, kente "Kommodos'un yaptıracağı Müsabaka Yeri ve Yeni Gladyatörler Alanı" iznini imparatorlardan aldığını belirtmektedir. Olasılıkla burada Nikaia'da olduğu gibi imparator onuruna gladyatör dövüşleri söz konusudur ancak bu girişimin sonuçlanıp sonuçlanmadığına dair sikkeler de dahil hiç bir kaynakta değinilmemektedir (Ruge, 1939, s.10). Sencer Şahin'in değindiği Saoteris'un gözden düşmesi, bu girişimin sonuçsuz kalmasının nedeni olarak akla gelmektedir. Ancak Özdizbay, Nikomedia'da gladyatör dövüşleri yapıldığına dair kanıtlar olduğunu söylemekte ancak bu kanıtların ne olduğuna değinmemektedir (Özdizbay, 2011, s. 69). Septimius Severus dönemine gelindiğinde Kommodos Tapınağı'nın İmparator Severus'a adandığını öğreniyoruz. Üçüncü imparatorluk tapınağı ise Elagabalus adına inşa edilmiş ve üçüncü neokorosluğu simgeleyen üç tapınak da sikkeler üzerine aynı anda betimlenmiştir. MS. 214'de Nikomedia'yı ziyaret eden Caracalla bir hamam kompleksi inşa ettirmiştir. Bu kompleks MS 258'de yaşanan Got istilasında zarar görmüştür. Kent Diokletianus tarafından yeniden imar edilirken Caracalla Hamamları da bazilika, saray, darphane ve mühimmat deposuyla birlikte restore edilmiştir (Doğancı, 2007, s. 89-121).

Nikomedia, aldığı neokorosluk ünvanı sayesinde eyaletteki imparatorluk kültürünün de merkezi haline gelmiştir (Burrell, 2004, 147-166). Nikaia başta olmak üzere, komşu kentlere karşı kazandığı politik zaferini ve elde ettiği konumunu darp ettiği sikkeler üzerinde betimlenen imparator tapınakları ile duyurmayı ihmal etmemiştir. Kommodos döneminde kaybedilen ikinci neokorosluk ünvanı Septimius Severus döneminde geri kazanmıştır (Burrell, 2004, 154). Caracalla döneminde basılan bir Nikomedia sikkesinde *disneokoron* lejanti okunmakta ve tanrıça Demeter'in iki

elinde sekizer sütunlu imparator tapınaklarını tuttuğu görülmektedir (EK H.3). Kente üçüncü neokorosluk Elagabalus döneminde verilir. Bu unvan sikkeler üzerinde *trisneokoron* (EK J.1), olarak okunmaktadır (Bosch, 1937, s. 26 ve Burrell 2004, s. 156). Severus Alexander döneminde basılan sikkenin arka yüzünde alt tarafta bir kadirga, üstte ise üç tapınak betimlenmiştir (Güney, 2008, s. 48).

Ruge Nikomedia’da varlığına inandığı kutsal mekanları sayarken, İsis Tapınağı’na ek olarak Zeus, Magna Mater (Kybelle), Demeter, Memnon’un bir kılıcının muhafaza edildiği, Augustus, Kommodos ve Asklepios tapınaklarını da saymaktadır (Ruge, 1936, s. 31). Sezin Sezer “*Nikomedia Antik Kenti’nden Heykeltıraşlık Eserleri*” adlı çalışmasında, İzmit Müzesi’nde yer alan bir Asklepios torsosunu incelemiştir. İkonografik özellikleri itibariyle tanrı Asklepios olarak yorumlanan heykel stil ve işçiliği itibariyle Antoninler dönemine aittir. Bu inceleme Nikomedia’da Asklepios Tapınağı’nın varlığına işaret etmektedir ve Ruge’un görüşünü desteklemektedir. Ayrıca Sezer bu çalışmasında Nikomedia’da ele geçirilen himationlu bir erkek torsosu, giyimli bir kadın torsosu ve bir Aion Hermesini de incelemiştir. Torsoların arka tarafındaki kenet delikleri, bu iki eserin bir yüzeye dayandırıldığına veya sabitlendiğini akla getirmektedir. Aion Hermesini ise yanlarında yer alan oturtma izleri ve içi murç ile işlenmiş olan çift “T” biçimli kenet yuvaları nedeniyle eserin her iki yanına korkuluk levhalarının oturmuş olabileceğini düşündürmektedir. Dolayısıyla bu eserler, Nikomedia’daki çeşme, tapınak, hamam gibi kamusal yapılarla ilişkili mimariye bağlı heykeltıraşlık eserleri olarak yorumlanmalıdır (Sezer, 2015, s. 89-90).

Sikkeler üzerinde yapılan incelemelerde, sikkenin arka yüzünde betimlenen tapınak tasvirlerinden alınlıktaki mimariye bağlı heykeltıraşlık eserlerini tespit etmek mümkündür. Nitekim Ephesos Artemis Tapınağı’nın alınlık kompozisyonu sikke tasvirleri sayesinde anlaşılabilmiştir (Anadolu, 1952, s. 284). Nikomedia Augustus ve Roma tapınaklarının alınlığında yer alan kompozisyonlar da sikke betimleri aracılığıyla çözümlenmeye çalışılmıştır. Fakat betimler genellikle kompozisyonun tamamını verecek kadar detaylı değildir. Bu gibi durumlarda Nikomedia Demeter Tapınağı’nın alınlığını süsleyen büst (EK C.4), Nikaia’daki Asklepios Tapınağı’nın tapınağının alınlığını süsleyen yılanlar gibi ana motifleri tanımlamada veya tapınağın genel durumu hakkında fikir yürütmede yardımcı olmaktadır (Anadolu, 1952, s. 284). Sikkeler üzerinde betimlenen Nikomedia Demeter Tapınağı alınlığına dini bir

sembol olarak yerleştirilen kartal motifine de rastlanmaktadır (EK E.10). Kartal betimi Roma tapınaklarında kalkan ve *phiale* kadar sık kullanılan bir motiftir. Ayrıca Roma sikkelerinde de sevilerek kullanılmaktadır. Kartalın baştanrı Zeus'un hayvanı olması, onun çok sayıda sikkede betimlenmesini sağlamıştır. Zeus'un simgesi olmasının yanı sıra güç ve iktidarın da sembolüdür. Roma lejyonlarında askerlerin sancaklarında kartal sembolü yer alırdı ve ordunun koruyucu simgesiydi. Kartalın güç ve iktidar simgesi olmasının yanısıra ölen imparatorların ruhunun gökyüzüne yani tanrılar katına çıkarılmasında da rolü vardır. Bu nedenle Roma sikkelerinde CONSECRATIO lejantıyla birlikte görülen kartalın, sikkede resmedilmiş olması, onun sikkede betimlenen imparatorun ruhunu gökyüzüne çıkarması ve tanrılaştırmasıyla ilgilidir (Tekin, 2009, s. 23).

Bithynia Bölgesi'nden ve Nikomedia'dan ele geçen Hadrianus dönemi *kistophoros* sikkelerde en önemli betim olarak cepheden sekiz sütunlu tapınak tasvirleri görülmektedir. Araştırmacılar bu tapınağın depremle yıkılan ve Hadrianus döneminde restorasyon geçiren Nikomedia'daki Augustus Tapınağı olduğunu düşünmektedir (Zeyrek, 2005, s. 26).

Bithynia Birliği tarafından Nikomedia'da darp edilen gümüş *kistophoros*un arka yüzünde sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak arşitrav ve frizinde ROM AVG, tapınağın solunda SP sağında ise QR harflerine yer verilmiştir, Tapınak podyumunun altında ise COM BIT lajandı mevcuttur (EK A.8). Üçgen alınlıklı kırma çatılı tapınak cephesinde, üst yapı elemanları detaylı işlenmemiş ve alınlık bir bütün olarak resmedilmeye çalışılmıştır. Alınlık merkezine bir *fiale*, disk ya da kalkan formunda dairesel bir figür yerleştirilmiş, orta ve yan akroterlerde kanatları açık kartal figürüne yer verilmiştir. EK A.12 ve A.13'de alınlık merkezindeki dairesel motifin kalkan olduğu belirgindir. Sütun başlıkları Korinth düzenindedir ve arşitrav ile herhangi bir temasları yoktur. Sütun aralıkları nizamidir ancak tapınak merkezindeki sütunların aralığı diğer sütunlara göre belirgin biçimde açık tutulmuş ve tapınak içindeki kült heykelini simgeleyen *fialenin* görülmesi sağlanmıştır. Postament ve kaidelerin stylobat ile teması yoktur. Tapınak 3 basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir.

Sikke yuvarlağı üzerine yapılar cepheden tasvir edilirken göz hizasından düz yatay bakış açısı ya da aşağıdan yukarıya dikey bakış açısı kullanılmıştır. EK A.9 ve EK A.11 de arşitrav/ friz bloğu ve saçaklık içeriye doğru keskin dönüş yaparak aşağıdan

yukarıya dikey bakış açısı kullanılarak yapıda derinlik ve perspektif elde edilmeye çalışılmıştır (Şekil 6.3). Sanatkarın tapınak çizimini yaparken düz yatay bakış açısı yerine aşağıdan yukarıya dik bakış açısıyla tapınağa baktığı ve gördüğü haliyle çizdiği anlaşılmaktadır. EK A.10 ve A.16’da ise arşitrav bloğu köşe sütunlara doğru dikey inmekte ve tapınak sikke üzerinde düz bakış açısıyla görülmektedir. Yatay ve dikey bakış açılarından; sikke çizimlerini yapan ve tasarlayan sanatçıların sikke darp edilmeden önce tapınak önünde, yakın mesafeden ya da uzaktan eskiz çalışması yaptıkları ve tapınağı bakış açılarına göre görmek noktasından tasvir ettiklerini akla getirmektedir. EK A.22 de ise arşitrav/ friz bloğunun düz bir şekilde aşağıya inmesi sağlanarak göz hizasında düz bakış açısı kullanılmıştır. Bu tür sikkelerde tapınak ve sütun boyutları, alınlık, akroter ve friz figürlerinin işlenmesi, sütun sayısı ve aralıkları ile perspektifi olduğu gibi yansıtmaya girişimlerinin birincil öneme sahip olduğu görülmektedir.

Şekil 6.3: Pula Croatia Tanrıça Roma Tapınağı’nın aşağıdan görünümü (Foto: Roger Ulrich).

Hadrianus dönemine ait gümüş *kistophoros*ların ikinci grubunu tapınak frizinde ROMSPAVG yazan sikkeler oluşturur ve bu sikkeler de Bythinia Birliği tarafından darp edilen sikkelerdir. Tasarım olarak ilk grup *kistophoros*lardan farkı frizdeki lejantın ROMSPAVG olarak değişmesi ve COMBIT yazısının tapınağın altından her iki yanına taşınmasıdır (EK A.12).

Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Hadrianus sikkelerinde dikkat çeken önemli bir detay da tapınak cephe sütunlarında yer almaktadır. Sütun gövdesinin alt bölümüyle sütun kaidesi arasında kalan ve Ephesos Artemis Tapınağı cephe sütunlarında görülen *columna caelata*ları (Şekil 6.4), andıran kabartmalı sütun tamburu benzeri motifler tapınak cephe sütunlarında görülmektedir (EK A.13).

Gümüş *kistophoros*ların bazılarında tasvir edilen tapınak alınlıklarında orta akroterden köşe sütunlara yatay inen alınlık çizgisi çift gitmekte ve bu da çift kırma çatı izlenimi yaratmaktadır (EK A.13-A.21).

Şekil 6.4: Ephesos Artemis Tapınağı (Donaldson, 1859, s. 21).

Tapınak betimlerinde sık karşılaşılan bir diğer konu da alınlık figürleridir. Nikomedia sikkelerinde tapınak alınlığında görülen dairesel motiflerin kalkan, kartal, fiale ve portre olabileceğine dair farklı görüşler vardır. EK A.17’de yer alan Hadrianus sikkesinde üç adet insan figürü, EK A.7’de ise alınlık merkezinde ayakta tasvir edilen bir insan figürü görülmektedir. EK A.11’de betimlenen tapınağın alınlığında ise heykellerle aynı konumda ve orantıda üç adet disk formunda dairesel betim bulunmaktadır. Bu disk formundaki dairesel betimlerin sembolik insan tasvirleri olabileceğini düşündürmektedir. Aynı zamanda merkez sütun aralığında da disk formunda bir figür yer almaktadır.

Yunan heykeltıraşlığında tapınak alınlığında merkeze gelen ana figürün büyük, yan figürlerin küçük işlendiği bilinmektedir. Alınlığın köşe akroterlerine doğru daralan bölümlerine yatan hayvan, oturur vaziyette ok atan savaşçı, yaralı halde uzanan asker, triton ya da yılan kuyruğu şekline alınlık formuna uygun gittikçe daralan bölgeye sığacak şekilde figürler yerleştirilmektedir (Şekil 6.5). Alınlıktaki noktalardan merkezdekini büyük yanlardakinin küçük yapılması orantıya ve alınlık heykeltıraşlığındaki bu prensibe dikkat edildiğini göstermektedir. EK A.11’de

Şekil 6.5: Olympia Zeus Tapınağı alınlığı (foto: <http://www.crestonhall.com>).

Disneokoros lajantlı Severus Alexander sikkesinde betimlenen 8 sütunlu tapınağın alınlığında ise bir portre heykele yer verilmiştir. Bu heykel olasılıkla tapınağı koruma amaçlı yapılan bir Medusa başıdır. Tapınak merkezindeki sütun aralığı içerideki sembolik figürü göstermek için açık bırakılmıştır (EK K.1).

Nikomedia sikkelerine sadece imparatorların sikkelerinde tapınak figürlerine rastlanmamaktır, imparatoriçe sikkelerinde de tapınak figürleri görülmektedir. Hadrianus’un eşi Sabina sikkesinin arka yüzünde 8 sütunlu bir tapınak betimine yer verilmiştir. *Beithynias* lajantlı sikkede tapınak Hadrianus sikkesinde olduğu gibi üç basamaklı bir podyum üzerine oturtulmuş ve sembolik kült heykelini göstermek için tapınak merkezindeki sütun aralığı açık bırakılmıştır. Tapınağın cephesinde 3 fascialı arşitrav görülmektedir (EK B.1).

Septimius Severus sikkesinde 8 sütunlu imparator tapınağı cepheden betimlenmiştir. Arşitrav kalınlığı sol baştan ince başlayıp genişleyerek sağa doğru devam etmektedir. Dolayısıyla sütunlar batı uçta en uzundan başlayıp doğuya doğru kısalarak devam ediyor izlenimi yaratmaktadır. Ayrıca Hadrianus sikkelerinde olduğu gibi içe dönük saçaklık blokları tasvirinin aşağıdan yukarıya dik bakış açısı ile çizildiği ve iki farklı bakış açısı koordine edildiği görülmektedir (EK F.3).

Caracalla döneminde darp edilen iki farklı tapınak tipi görülmektedir. EK H.1’de görülen tapınak sikke pulu üzerine basık ve yayvan betimlenmiş ve merkez sütun aralığında kült heykelini gösterecek boşluk bırakılmamıştır. EK H.2’de yer alan tapınağın sütunları ise daha ince ve uzun tasvir edilmiş, bu durum tapınağa yükseklik kazandırmıştır.

Severus Alexander döneminde darp edilen sikkelerde yer alan bazı tapınak betimlerinde tapınağın üçgen alınlığı orta akroterden köşe aktoterlere iç bükey uzanmakta, bu görünüm tapınak ile alınlık arasında orantısızlık yaratmaktadır (EK K.2, K.3).

Hadrian’dan itibaren başlayan cephesi 8 sütunlu tapınak betimlerinde günümüze yaklaştıkça ve sikke pulu üzerinde betimlenen tapınak ve betim sayısı artıkça tasarım ve tasvir kalitesinin bozulduğu gözlemlenmektedir. Sikkelerin arka yüzünde Philippus sikkesinde olduğu gibi bazen cepheden tasvir edilen 2 tapınak yan yana (EK P.2), bazen Caracalla ve Kommodos sikkelerinde görüldüğü gibi merkezde tanrıça Demeter ve her iki yanında sekizer sütunlu iki tapınak, (EK E.4, EK H.3), bazen ise Nikomedia’nın limanına vurgu yapan gemi figürü altta ve üstünde sekizer sütunlu iki imparator tapınağı kombinasyonuna yer verilmiştir (EK E.7, EK E.8). Philippus sikkesinin arka yüzünde yan yana betimlenen sekizer sütunlu iki tapınak cepheden ve perspektif anlayışı gözetmeden resmedilmiştir. Tapınakların bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir ancak basamak sayısı ve sütun mimari düzeni seçilememektedir. Alınlığın merkezinde olasılıkla fiale ya da kalkan motifi olan dairesel bir motif yer almaktadır. Aynı dairesel motife her iki tapınağın arasındaki boşlukta da rastlanmaktadır. Yan akroterlerde görülen figürler kanatları açık kartal olmalıdır (EK P.2).

Kommodos sikkesinin arka yüzünde Tanrıça Demeter’in her iki yanında betimlenen sekizer sütunlu iki tapınak cepheden tasvir edilmiş imparator tapınakları olmalıdır. Tanrıça ortada ayakta durur vaziyette ve sol elinde asasıyla betimlenmiştir. Sikke yuvarlağında tapınaklara ayrılan alanın darlığından dolayı sanatkar minimalist bir tasarım gerçekleştirmek zorunda kalmış ve detaylı çalışmamıştır. Bu nedenle tapınak betimlerinin sadece sütun sayısı ve genel hatları seçilebilmektedir (EK E.4). Kommodos’a ait başka bir sikke tipinde bu defa tanrıça oturur vaziyette ve her iki elinde sekizer sütunlu birer tapınak tutarken betimlenmiştir. Tapınak sütun sayısı ve

genel hatlarına ek olarak orta ve yan aktoterlerdeki kartal figürleri seçilebilmektedir (EK E.5-E.6).

Nikomedia’da darp edilen Kommodos dönemine ait bir sikkenin arka yüzünde aynı hat üzerinde yer alan iki tapınağın üst yapı elamanları perspektif içinde betimlenmiş, altta ise bir tekne kürekçileriyle beraber, gemi pruvası ve kış tarafında olağan süsleriyle gösterilmiştir. Bu Donaldson’a göre gemi oyunlarını simgeliyor olmalıydı ancak Nikomedia’nın limanına vurgu yapması günümüzde kabul gören görüştür (Donaldson 1859, s. 137). 11 küreğin seçilebildiği yelkenli kadırgada altışar kişi sayılabilmektedir. Tapınakların ise podyum üzerinde yükseldiği görülmekte, orta ve yan akroterlerde kanatları açık kartal figürleri, alınlık merkezinde ise disk, fiale ya da olasılıkla kalkan olarak yorumlanan dairesel motif görülmekte ve sütun başlıklarının Korinth düzeninde olduğu anlaşılmaktadır (EK E.7, EK E.8).

Caracalla sikkesinin arka yüzünde betimlenen oturur vaziyetteki tanrıça ve her iki elinde tuttuğu sekizer sütunlu tapınak betimlerinin Kommodos sikkelerinde görülen tapınak betimlerine göre daha özenli olduğu görülmektedir. Sekizer sütunun sayılabildiği tapınakların podyum üzerinde yükseldiği, akroterler ve alınlık merkezine disk şeklinde dairesel motifler yerleştirildiği görülmektedir (EK H.4).

III. Gordianus sikkelerinin arka yüzünde ise altışar sütunlu iki imparator tapınağına yer verilmiştir (EK O.1). Bu tasvirler Philippus dönemine ait sekizer sütunlu tapınak betimleri ile (EK P.2) tasarım ve form açısından benzerdir. Cepheden ve perspektif anlayışı gözetmeden resmedilen tapınakların bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir ancak basamak sayısı ve sütun mimari düzeni seçilememektedir. Sağdaki alınlığın merkezinde olasılıkla fiale ya da kalkan motifi olan dairesel bir betim yer almaktadır. Soldaki, alınlığın merkezindeki dairesel motif ise Severus Alexander sikkesindeki (EK K1) portreyi çağrıştırmakta ancak betim deformasyona uğradığı için portre hatları seçilememektedir. Benzer dairesel motife her iki tapınağın arasındaki boşlukta da rastlanmaktadır (EK O.1).

Nikomedia kent planı ve forumu hakkında fikir veren ve iki tapınağın betimlendiği sikkelerden birtanesi de Geta döneminde darp edilmiştir. Gordianus ve Philippos sikkelerinde farklı olarak tapınaklar perspektif anlayışı içinde resmedilmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselen karşılıklı duran altışar sütunlu tapınaklar 4/3 profilden tasvir edilmiştir. Tapınak Caracalla dönemine ait Kyzikos sikkesinin

arka yüzünde resmedilen iki tapınak betimiyle (Şekil 6.6) ve Alexandria Troas'ta darp edilen Apollon Simintheus Tapınağı'nı gösteren sikke tasviriyle form ve perspektif açısından benzerlik göstermektedir (Şekil 5.13). Her üç sikkede de üç kaçıslı perspektif tekniği kullanılmış ve tapınakların çatı kremitleri stilize biçimde verilmeye çalışmıştır. Nikomedia Geta sikkesinde her iki tapınağın arasında denk gelen sikke boşluğunda Demeter Sütunu yükselmiştir ve sütunun üzerine Tanrıça Demeter'in ayakta durur vaziyette bir heykeli yer almaktadır (EK I.4). İki imparator tapınağı ve ortada duran Demeter Sütunu kompozisyonu Bosch tarafından çizilen Nikomedia forum planıyla uygunluk göstermektedir (Şekil 6.1).

Şekil 6.6: Caracalla dönemine ait Kyzikos sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

III. Gordianus sikkelerinde görülen tapınak betimleri sikke yuvarlığı merkezinde duran tanrıça figürünün her iki yanında yer almaktadır. Tasarım açısından Kommodos sikkeleriyle benzerdir ancak sütun sayıları farklıdır. Kommodos sikkelerinde sekizer sütunlu betimlenen tapınaklar III. Gordianus sikkelerinde altışar sütunlu betimlenmiş ve tapınak mimari detayları işlenmemiştir (EK O.2, EK O.3, EK O.4).

Nikomedia'da darp edilen ve 253-260 yıllarına tarihlenen imparatorlar I. Valerianus, Gallianus ve II. Valerianus dönemine ait sikkelerin ön yüzünde üç imparatorun da profilden portreleri betimlenmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise üç tapınak figürüne yer verilmiştir. Sikkenin arka yüz merkezinde yılanlı bir sunak, sunağın üstünde cephesi 6 sütunlu Demeter Tapınağı ve her iki yanında da imparator tapınakları betimlenmiştir. Tanrıça Demeter tapınak merkezindeki sütun aralığından görülecek şekilde tasvir edilmiştir. İmparator tapınakları ise Geta sikkesinde (EK I.4) olduğu gibi 4/3 profilden tasvir edilmiş ve kompozisyona perspektif verilmeye çalışılmıştır.

Sunak etrafındaki yılan Asklepios kültüyle veya kentin kuruluş efsanesiyle ilişkili olmalıdır. Tapınakların alt hattında sikke boşluğunda kentin üçüncü neokorosluğuna vurgu yapan *trisneokoron* lejantı okunmaktadır (EK S.1, EK S.2).

Bithynia Birliği tarafından darp edilen Hadrianus dönemine ait bir sikkenin arka yüzünde dört sütunlu tapınak betimine yer verilmiştir. Ön yüzde İmparator Hadrianus sağ profilden resmedilmiş, arka yüzde ise tapınak merkezindeki sütun aralığında ayakta duran erkek figürü betimlenmiştir (EK A.19). Hadrianus'un sekiz sütunlu tapınaklarında görülen perspektif denemesi bu sikkelerde saçaklık yerine sütun başlıkları aracılığıyla vurgulanmaya çalışılmıştır. Sütun başlıklarına ve kaidelerine bakıldığında her sütunda ikişer İon başlığı ve ikişer kaide varmış gibi bir izlenim yaratılmaktadır. Bu durum düz bakış açısından çizimi yapan sanatkarın tapınağa derinlik katma girişiminde bulunduğunu düşündürmektedir. Altta yer alan sütun başlıkları ve kaideleri arkadaki sütunların başlıklarını ve kaidelerini temsil ediyor olmalıdır. Ayrıca sütun gövdesi ufuk hattına detaydan bakıldığı zaman ikinci birer çizginin varlığı anlaşılmaktadır. Prostýlos tapınak tipinde cephede 4 sütun, arkada anteler arasında ise 2 sütun yer almaktadır. Sikkede ise ön sütun dizisinin de arkasında ikinci bir 4 sütun dizisi varmış hissi uyandırmaktadır. Bu durum prostýlos tapınak planına aykırıdır. Ante uçlarında plaster sütun olabileceği mevcut durumda akla en yakın gelen görüştür (EK A.20). Hadrianus'un dört sütunlu tapınak tasvirine yer verilen sikkelerin hepsinde tapınak frizinde ROMSPAVG lejantı görülmekte, tapınağın solunda Bithynia Topluluğu'nu simgeleyen COM sağında ise BIT lejantı yer almaktadır. Alınlık merkezinde yer alan disk formundaki dairesel motiflerin varlığı ve merkezdeki erkek figürünün duruş pozisyonu ise değişkenlik göstermektedir (EK A.19, EK A.21).

Bithynia Koinonu tarafından darp edilen İmparator Hadrian'ın eşi Sabina sikkesinde Demeter Tapınağı dört sütunlu olarak resmedilmiştir. Tanrıça Demeter tapınak merkezinde geniş tutulan sütun aralığında ayakta durur vaziyette betimlenmiş, sol elinde asa sağ elinde ise tanımlanamayan bir cisim tutmaktadır. Krepis kademeleri seçilemeyen tapınak podyum üzerinde yükselmektedir ve sütun başlıkları Korinth düzenindedir. Tapınak podyumunun altına denk gelen boşlukta *Beithynias* lejantı okunmaktadır (EK B.2).

Demeter Tapınağı'nın dört sütunlu betimlendiği İmparator Lucius Verus sikkesinde tanrıça yine tapınak merkezinde ayakta durur vaziyette betimlenmiştir. Bu betimde

tanrıça bir elinde meşale diğerinde başak tutmaktadır. Tapınak podyumunun kademeleri, sütun başlıkları ve kaideleri belirgin değildir. Üçgen alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir motif yer almaktadır (EK D.2).

Kommodos dönemine tarihlenen Nikomedia sikkelerinde dört sütunlu tapınak betimlerine rastlanmaktadır. Tapınak merkezine denk gelen sütun aralığında elinde asa ile ayakta durur vaziyette betimlenen kadın figürü olasılıkla Tanrıça Demeter'dir. Tapınak hatları deforme olduğu için sütun başlık düzeni ve podyum basamak sayısı seçilememektedir (EK E.1, E.12).

Kommodos'un tapınak cephesi dört sütunlu tasvir edilen başka bir sikke tipinde ise üçgen alınlık, akroterler ve sütun başlıkları nizamidir. Korinth düzeninde tasvir edilen tapınağın orta ve yan akroterlerinde kanatları açık kartal figürünün betimlendiği görülmektedir. Alınlık merkezi ise sade bırakılmıştır. Tapınak merkezinde ayakta durur vaziyette resmedilen tanrıça figürü anıtsal boyuttur ve EK E.12, EK E.13'ten farklı olarak tanrıça sağ profilden ve daha yüksek betimlenmiştir. Tanrıçanın üzerindeki dökümlü uzun kıyafeti seçilebilmektedir (EK E.13).

Mükerrem Usman Anabolu, Münih'te yer alan bir sikkenin arka yüzünde cephesi iki sütunlu tapınağın betimlendiği Nikomedia sikkесinin Markus Aurelius dönemine ait olduğunu belirtmektedir. Sikke üzerinde yeralan AYT KAI AYPH ANTΩNINOC (Antoninos) lejantı, bu sikkenin Antoninler Hanedanlığı dönemine ait olduğunu düşünmektedir (Anabolu, 1952, s. 267). Sikke üzerine betimlenen iki sütunlu tapınağın cephesi son derece sadeleştirilmiştir. Tapınak merkezinde iki sütun arasında ayakta tasvir edilen figür Waddington'a göre kent tanrıçası Demeter'dir. Waddington sikke üzerindeki yazıları MHTΠOΠ KAI ΠΠΩT NEΩKOΠOY NIKOMHΔEI (*Metropolis ve Neokoros Nikomedei*) olarak çözümlemiştir (Waddington 1904, s. 527). Podyum üzerinde yer alan tapınağın alınlık merkezinde bir büst yer almaktadır ve alınlığa göre anıtsal boyutta tutulmuştur (EK C.4).

6.2 Demeter Tapınağı Tasvirli Sikkeler

Nikomedia sikkeleri, kentin ekonomik ve siyasi hayatından izler taşıdığı gibi, sikkeler üzerinde kent için kutsal tanrı ve tanrıçalar ile bu tanrı ve tanrıçalara ait tapınakları gösteren betimleriyle de yer virilmiştir. Sikkeler üzerinde en sık görünen tanrıça betimi ise Demeter'dir (Anabolu, 1983, s. 2). Homeros destanlarında “güzel saçlı kraliçe” “güzel örgülü Demeter” diye anılan toprak ve

bereket tanrıçası Demeter, Hesiodos’a göre Kronos ile Rheia’nın kızı, ikinci tanrı kuşağındandır (Erhat, 2002, s. 85). Azra Erhat, Demeter’e en çok tapınılan yerleri sayarken Eleusis ve Sicilya ovalarını göstermekte, Girit, Trakya ve Peloponessos’ta da kültünün bulunduğunu belirtmektedir. Ancak Nikomedia’yı bu yerler arasında göstermemektedir (Erhat, 2002, s. 85). Ayrıca Demeter tapınımında kızı Persephone’dan ayrılmamasına ve “iki tanrıça” olarak bilinmesine rağmen Nikomedia’da Persephone kültüne rastlanmaz. Nikomedia’ya dair ele geçen yazılı belgeler üzerinde de Persephone hiç bir zaman yer almamıştır. Sadece Arrianus Bithynia’da Demeter’in rahibinin Demeter’in kızına da hizmet ettiğini yazmaktadır. Photius ise Arrian’ın Nikomedia’ya döndükten sonra Demeter ve Persephone rahipliğine atandığını belirtmektedir (Chinnock, 1893, s. 1). Boyana’ya göre Persephone’nin Nikomedia’da sadece geçici bir rolü olmuş ve zamanla kültten kaybolmuştur. Nikomedia’da, Demeter’e ait iki sunak yazıtı ele geçmiştir. Bir tanesi profilli mermer bir sunaktır, M.Flavius Domitianus sunağı Tanrıça Demeter’e, imparator Elagabalus’un sağlığı için adamıştır. Demeter’e adanan sunağın buluntu yeri içkale hisarındır (Boyana, 1997, s. 92-101).

Kıta Yunanistan’daki tarımcı toplumlar Toprak Ana’ya tapınırken, diğer toplumlar Ana Tanrıça’ya farklı adlar vermişlerdir. Atina’da Athena, Argos’ta Hera, Girit’te Artemis, Kıbrıs Aphrodite Ana Tanrıça olarak tapınım gören tanrıçalardır (Hanar, 2010, s. 4). Nikomedia’da ise Demeter’e Ana Tanrıça olarak tapınılmıştır. Nikomedia’da Ana Tanrıça olarak tapınım gören Demeter’den önce, Magna Mater yani Kybele’ye kent Ana Tanrıçası olarak tapınılıyordu. Mater Kybele Tapınağı, şehrin merkezinde, Demeter Tapınağı’nın yapıldığı yerde bulunmaktaydı. Ancak Demeter kutsal alanına yer açmak için Kybele Tapınağı kaldırılmıştır (Boyana, 1997, s. 110). Böylece MÖ 27-MS 14 yıllarında Demeter kültü Magna Mater kültünün yerine geçmiştir. Demeter, sikkelerin arka yüzünde diğer tanrı ve tanrıçalardan daha büyük olarak resmedilmiştir (Girgin, 2012, s. 2). Ruge, Ana Tanrıça Kybele’nin kutsal alanlarında olduğu gibi, Nikomedia’daki Mater Kybele tapınımının başlangıcının ne kadar geriye gittiği hakkında bir tarih vermenin güç olduğunu belirtmektedir. Olasılıkla burada önceleri sade ve mütevazı görünümde, çoğunlukla tarımla uğraşan insanların ziyaret ettiği bir kült alanı olmalıydı. Libanius’un, Nikomedia’yı *την της Δημητρόος (πόλιν)* (Demeter’in kenti) olarak adalandırması,

Demeter'in kentin Ana Tanrıçası olduğunu kanıtlamaktadır (Libanius, *Orationes*, LXI 7; I 48. TAM 53-10 ve Ruge, 1936, s. 24).

Bithynia coğrafyasının başlıca tarım ürünleri tahıl, üzüm ve fındıktır. Bithynia'nın başkenti Nikomedialılar, bu ürünleri Demeter ile ilişkilendirip, toprağın verimliliğini ve mahsulü artırmak için Demeter onuruna törenler düzenleyip, tapınaklar inşa etmiş olmalıydılar (Doğancı, 2007, s.117). Sikkeler üzerinde görülen Demeter'in elinde tuttuğu başak demeti ve haşhaş, tanrıçanın en belirgin atribüleridir (Boyana, 1997, s. 98).

Sikke üzerindeki betimler ve arkeolojik veriler sayesinde Nikomedia'da Demeter Tapınağı, Tanrıça Roma Tapınağı ve Augustus Tapınağı'nın varlığı kabul edilmektedir. Girgin sikkeler üzerindeki tasvirlerden yola çıkarak Nikomedia'da cephesi dört sütunlu ve sekiz sütunlu olmak üzere Demeter'e adanmış iki tapınak olduğunu savunmaktadır (Girgin, 2012, s.2- 6), ancak sikkeler üzerinde Demeter tapınakları cephesi altı sütunlu ve iki sütunlu olarak görülmektedir. Libianus'un Nikomedia Tiyatrosu ve yanı başında yeralan cephesi 6 sütunlu Demeter Tapınağı'ndan bahsetmesi (Bosch, 1937, s. 30), de Demeter Tapınağı'nın cephesinin altı sütunlu olduğu fikrini güçlendirmektedir. 175 yılına tarihlenen bronz Kommodos sikkesi cephesi altı sütunlu betimlenen Demeter Tapınağı'na örnek verilebilir (EK E.10). Demeter cephesi 6 sütunlu Korinth tipi tapınak merkezinde, elinde mısır koçanı veya başak demeti ile sütunlar arasında ayakta durur vaziyette betimlenmiştir. Üç basamaklı podyum üzerine oturan tapınağın arşitrav ve sima bölümü Anabolu'ya göre hurma dalı biçimindeki süslerle bezenmiştir. Alınlık merkezine kanatları açık bir kartal yerleştirilmiştir. Bu sikkede magistrat, sikke yuvarlağının tümünü kaplayan betimde tapınağı olabildiğince aslına uygun ve detaylı göstermeye çalışmış, ana temayı oluşturan tapıntan başka herhangi bir unsura yer vermemiştir (Anabolu, 1952, s. 265-268).

Boyana, Nikomedia sikkelerinin arka yüzünde yer alan Demeter'e ait sekiz sütunlu tapınak betiminden bahsetmektedir. Ancak Nikomedia'da Demetere ait sekiz sütunlu tapınağın varlığı günümüzde henüz kanıtlanamamıştır. Olasılıkla Boyana Demeter'in ayakları dibinde veya elinde tuttuğu imparator tapınaklarını kastetmektedir (Boyana, 1997, s. 101-102).

Sikkeler üzerinde *trisneokoron* lejantı ile görülen altı sütunlu Demeter Tapınağı'nın konumu (EK S.1, EK S.2), Nikomedia forumu hakkında fikir vericidir. Tanrıça daima cepheden tasvir edilir ve merkezde yer alır. Demeter'in kült heykeli sütun aralığından görülebilmektedir ve tanrıçanın her iki yanında iki imparator tapınağı vardır. İmparator Augustus ve Semptimus Severus'a adanan bu iki imparator tapınağı *disneokoron* yazısı görülen bir Geta sikkesi üzerinde ayrıca tasvir edilmiş, bu tasvirde de karşılıklı olarak diyagonal yerleştirilmişlerdir. İki tapınağın oluşturduğu forumun ortasında Demeter'in heykelini taşıyan ve yüksekliği tapınağın tepesine ulaşan bir sütun ve kurban sunağı yer almaktadır (EK I.4). Sütunun üzerinde Tanrıça Demeter'in sola dönük bir heykeli bulunmaktadır. Demeter öne doğru sarkmış sağ elinde başaklar, yukarı kalkmış sol eli ile asa tutmaktadır (Boyana, 1997, s. 101-103).

Nikomedia'da darp edilen Markus Aurelius dönemine ait bronz bir sikkenin arka yüzünde Demeter Tapınağı, cephesi altı sütunlu, üçgen alınlıklı ve kırma çatılı betimlenmiştir. Tapınağın merkezine denk gelen orta sütun aralık mesafesi diğerlerine oranla fazla tutularak tanrıça Demeter'e ait kült heykelinin tapınak içinde görülmesi sağlanmıştır. Tanrıça ayakta durur vaziyette uzun bir kıyafetle betimlenmiş, sağ elinde mısır koçanı, sol elinde asa tutmaktadır. Demeter'in vücut ağırlığı sağ bacak üzerinde, sol bacağı ise serbesttir. Demeter figürü ile tapınak cephe sütunlarının hemen hemen aynı yükseklikte olması sanatçının orantıya dikkat etmediğini göstermektedir. Alınlığın merkezinde bir fiale, her iki akroterde ise kanatlarını açmış kartal figürü betimlenmiştir. Orta akroter sathı çok belirgin değildir. Podyum üzerinde yükselen tapınağın sütunları Korinth düzenindedir ancak sütun kaideleri ve podyum basamak sayısı seçilememektedir. Tapınağın altına gelen sikke yuvarlağı boşluğunda NEIKOMEDEION lejantı okunabilmekte, yan boşluktaki lejantlar okunamamaktadır (EK C.1).

Kommodos dönemine ait Nikomedia sikkesinin arka yüzünde betimlenen cephesi altı sütunlu Demeter Tapınağı ise iki krepisli podyum üzerinde yükselmekte, Korinth düzenin sütun başlıkları ve sütun kaideleri seçilebilmektedir. Orta ve yan akroterlerde kanatları açık kartal figürleri, alınlık merkezinde ise disk benzeri fiale bulunmaktadır. Tanrıça Demeter tapınak merkezine denk gelen sütun aralığında ayakta durur vaziyette sol elinde asa, sağ elinde mısır ya da buğday koçanı ile betimlenmiştir. Tanrıçanın kült heykeli anıtsal boyuttadır ve tapınak sütun

yüksekliğine eşdeğer tutulmuş, alınlık ve tapınak boyutuna göre büyük tasarlanmış bu da her ikisi arasında orantısızlık yaratmıştır. Arşitravda tek fascia görülebilmektedir. Tapınak podyumunun altında kalan sikke boşluğunda NEIKOMED lejantına yer verilmiş olup tapınak köşe sütunları ile sikke yuvarlağı arasında kalan yan boşluktaki lejantlar okunamamaktadır (EK E.9).

Nikomedia’da darp edilen Kommodos dönemine ait başka bir sikke tipinde, yine Tanrıça Demeter Tapınağı resmedilmiştir. Cephesi altı sütunlu betimlenen tapınak 3 krepisli bir podyum üzerinde yükselmekte, sütun kaideleri ve başlıkları seçilememektedir. Kommodos’un diğer sikke tipinde ve Markus Aurelius sikkesinde olduğu gibi Demeter’in kült heykeli tapınak merkezine denk gelen sütun aralığından görülmektedir. Tanrıça uzun kıyafetiyle ayakta durur vaziyette, sol elinde asa, sağ elinde mısır veya buğday koçanı ile betimlenmiştir. Bu tasvirde de tanrıçanın kült heykeli anıtsal boyuttadır ve tapınak sütun yüksekliğine eşdeğer tutulmuştur. Kommodos’un EK E.9’daki sikkesi üzerine yer alan tapınak betimine göre bu defa alınlık ve tapınak boyutları arasındaki orantıya dikkat edilmiştir. Alınlık merkezinde diğer Demeter tapınaklarından farklı olarak disk yerine kanatları açık kartal figürüne yer verilmiştir. Alınlık merkezindeki bu motif değişimi iki sikkeyi tasarlayan sanatçıların farklı kişiler olduğunu ve inisiyatif kullandıklarını akla getirmektedir. Tapınak podyumunun altında kalan sikke boşluğunda NEIKOMHΔ lejantına, tapınak sağ köşe sütunu ile sikke yuvarlağı arasında kalan yan boşlukta NEOKO lejantına yer verilmiştir (EK E.10).

Pogodin ve Wulf, dağın denize bakan yamaçlarından birinde, agoranın bulunduğu bir alanda, ön cephesinde altı sütunun yer aldığı bir yapının kalıntılarını tespit etmişlerdir (Pogodin ve Wulf, 1887, s. 148). Mükerrerrem Usman Anabolu ise antik yazarlardan Simeon Metaphrastes’in Nikomedia Tiyatrosu’nun hemen yanında bir tapınaktan bahsettiğini belirtmektedir (Anabolu, 1952, s. 289). Kalıntıların yakınında bulunan *Agate Tykhe Demetri* yazan bir yazıt ise yapının Demeter Tapınağı olduğu görüşünü desteklemektedir. Pogodin ve Wulf’un tespit ettiği tapınak kalıntılarında cephede altı sütun belirlenmektedir. MS 4. yüzyıl yazarlarından Libianus, Nikomedia’dan, Demeter’in Şehri olarak bahsetmektedir ve Demeter kutsal alanıyla antik liman arasında sütunlu bir yol bulunduğunu aktarmaktadır (Güney, 2012, s. 171). Boyana’ya göre üzerinde Demeter heykeli olan sütun, gösteriş amaçlı sikkelerde darp edilmiştir (Boyana, 1997, s 101-103). Anabolu ise sikkeler üzerindeki

tasvirlerde meydanın ortasında Demeter'in heykelini taşıyan sütun ve kurban sunağının bulunmasını doğru kabul etmektedir (Anadolu, 1952, s. 289-290).

Bosch, “merkezde Demeter'in heykeli ile süslenmiş anıtsal bir sütun yükselmektedir, Demeter sütununun bir yanında Augustus Tapınağı, diğer yanında Severus Tapınağı karşı karşıya durmaktadır. Sonradan imparator tapınağına dönüştürülen Demeter Tapınağı ise merkezdedir. Sunak, Demeter Tapınağı'nın hemen önünde yer almıştır” şeklinde Nikomedia formunu, Demeter Tapınağını ve Demeter sütununu betimlemektedir (Bosch, 1937; s. 217).

Bergama'da bulunan Demeter ve Pershephone Tapınağı ile sunakların önündeki alanın kuzey tarafında, dinsel törenleri izleyecek olanların oturmaları için yapılmış kademeler saptanmıştır. Mükerrrem Usman Anadolu'ya göre Demeter tapınaklarında bu oturma kademeleri ögesi, önemli bir mimari elemandır (Anadolu, 1989, s. 121). Bu oturma kademeleri merdiven gibi düzenlenmiş basamaklardan oluşan seyir merdiveni şeklinde uzun bir yapıdır ve olasılıkla, tohum atma şenlikleri olan *Thesmophoria*larda kadınlardan oluşan kült topluluğunun toplanmasına hizmet etmiştir (Üreten, 2003, s. 205). *Thesmophoria* şenliklerinin Nikomedia'da kutlanıp kutlanmadığı, kutlanıyorsa nasıl ve hangi ölçüde kutlandığı hakkında elimizde henüz bir bilgi mevcut değildir. Üç gün üç gece süren tohum atma şenliklerinin son gününde (*Kalligeneia*), kadınlar, Demeter'in kaybolan kızı Persephone'yi meşale ile aramasını canlandıran dinsel törenler düzenliyorlardı. Nikomedia'da Persephone kültürünün yer almadığına yukarıda değinmiştik. Bu nedenle Nikomedia'da *Thesmophoria* şenlikleri kutlanıyor olsa bile, *Kalligeneia* aşaması bunun dışında tutuluyor olmalıydı. Bu durumda, tanrıçanın en önemli tapınım merkezlerinden biri olan Eleusis'tekine eş değer bir kutlama beklemek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Dolayısıyla Nikomedia'da *Thesmophorianın* kısmen kutlanmış olma ihtimalini göz önünde bulundurarak, Demeter Kutsal Alanı'nda, Bergama'dakine benzer sunak ve oturma kademelerinin varlığına dair sadece önermelerde bulunmak mümkün olmaktadır. Ayrıca tapınağın inşa tarihiyle ilgili Plinius'un Traianus'a yazdığı mektuplardan fikir yürütmek yerinde olacaktır. Plinius mektuplarından birinde Kybele Tapınağı'nın taşınma işinden bahsetmektedir. Plinius'un imparator tarafından Bithynia valiliğine MS 111 yılında atandığını ve de Demeter Tapınağı'nın Kybele Tapınağı yerine yapıldığını dikkate alırsak, tapınağın inşa tarihi bu dönemden

sonra olmalıdır. Dolayısıyla Plinus'un vali olarak atandığı MS. 111 yılı tağınağın inşa tarihi için Terminus Post Quem olarak değerlendirilmelidir.

6.3 Homonoia Tapınağı Tasvirli Sikkeler

MS 1. yüzyılın ilk yarısında Küçük Asya'daki politik iklim ünvan ve statü için rekabet içeren yarışmalar sonucu yükselen tansiyonla karakterize olmuştur. Politikacılar ve hatipler Pergamon, Nikomedia, Ephesos, Smyrna, Nikaia gibi kentler arasında yaşanan bu gerginliğin negatif sonuçlarını en aza indirmek için kentler arasında Homonoia anlaşmalarının imzalanmasını sağlamışlardır (Lotz, 1999, s. 173). Yapılan Homonoia anlaşmaları, kentler arasındaki sınır anlaşmazlıklarına, ticari, etnik ve tarihsel anlaşmazlıklara yeni çözüm getirmiş, şehirler arası ortak festivaller düzenlenmesi için bir fırsat yaratmıştır. Nikomedia'da, MS 2. yüzyıldan itibaren Küçük Asya şehirleriyle arasındaki uyuma işaret eden, arka yüzünde cephesi dört sütunlu Homonoia Tapınağı'nın betimlendiği sikkeler darp edilmiştir.

Nikomedia'da Homonoia; Kommodos döneminde Smyrnia-Nikomedia ve Laodikeia-Nikomedia (Şekil 6.7), kentleri arasında görülür. Markus Aurelius döneminde ise Smyrnia-Nikomedia arasında görülür. III. Gordianus döneminde de aynı anlaşmanın, Nikomedia-Pergamon Nikomedia-Perinthos ve Nikomedia-Smyrna arasında yapıldığı görülür (Anadolu, 1952, s. 272).

Şekil 6.7: Nikomedia ve Laodikeia arasındaki Homonoia anlaşmasını gösteren Kommodos dönemi Nikomedia sikkesi ((Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

İlk Homonoia anlaşması, Markus Aurelius döneminde Nikomedia ve Smryna arasında gerçekleşmiştir. Bu anlaşmaya dair sikkeler üzerinde yedi farklı arka yüz

tipi görülmektedir. Bu arka yüz betimlerinden birinde çift ağızlı balta tutan Amazon Smryna'yı emsil etmektedir. Nikomedia Kent Tanrıçası Tyhke ise sol elinde bir dümen ve ayaklarının dibinde bir gemi pruvası ile tasvir edilmiştir. Burada Nikomedia kenti açıkça bir liman kenti olarak tasvir edilmiştir. III. Gordianus ve Kommodos sikkeleri üzerinde de Nikomedia ve Smryna arasındaki Homonoia anlaşmasına dair betimlere rastlamak mümkündür (Şekil 6.8). Nikomedia ve Smyrna arasındaki anlaşma ekonomik çıkarlara bağlı olmalıydı (Güney, 2012, S. 226). Bosch'a göre de her iki kentin liman şehri olması ve birbirleriyle deniz yoluyla bağlantı kuruyor olabilmeleri nedeniyle Nikomedia ve Smyrna arasındaki Homonoia kesinlikle ekonomik nedenlere bağlı olmalıydı (Bosch, 1935, 235-236).

Şekil 6.8: III. Gordianus sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Nikomedia'da darp edilen ve M. Aurelius ile L. Verus adına basılmış olan sikkelerin arka yüzünde yer alan Homonoia Tapınağı, sadece bu iki imparatorun sikkelerine özgüdür. Betimlenen tapınak, Homonoia için inşa edilmiş olmalıdır. Homonoia, burada Markus Aurelius ve Lucius Verus arasındaki ahenge ve uyuma işaret etmektedir. Anabolu MS 166 yılında Nikomedia'da bir Homonoia Tapınağı'nın inşaa edilmek istendiğine değinmektedir. Formunu, sütun sayısını ve genel hatlarını sadece sikke betimlerinden öğrenebildiğimiz, küçük boyutta olduğu düşünülen bu yapı olasılıkla çağdaşları içinde en az bilinen tapınaklardandı. Paris, St. Petersburg, Berlin ve Viyana'da birer örnekleri bulunan M. Aurelius ve L. Verus sikkeleri tapınağı, cephesi dört sütunlu olarak göstermektedirler (Anabolu, 1952, s. 273). Sikke betimlerinden birinde podyum üç basamaktan oluşmaktadır (EK C.2). Diğer bir betimde ise basamak kademe sayısı beşe yükselmektedir (EK D.1). Tapınak saçaklığı kalın tutulmuş cephe sütun başlıkları Korinth düzeninde betimlenmiştir.

Oturan ve asa tutan Homonoia heykeli her iki sikkede de görülmektedir. Lucius Verus sikkesini tarif eden Reinach, figürü erkek olarak yorumlamış ve Zeus olması ihtimalini ileri sürmüştü de bu tartışmalı bir yaklaşımdır. Anabolu'ya göre bu figür Homonoia'dır. Maktadaki OMONOIA yazısı, başka bir olasılığa yer bırakmayacak kadar önemli bir kanıttır (Anabolu, 1952, s. 273). Lucius Verus sikkesinde Homonoia tapınak merkezine denk gelen sütun aralığında oturur vaziyette tasvir edilmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerine oturtulmuştur. Üçgen alınlık merkezinde görülen betim seçilememektedir ancak disk formunda olmadığı anlaşılmaktadır. Orta ve yan akroterlerde kanatları açık kartal figürleri görülmektedir. Tapınak podyumunun altına denk gelen boşlukta OMONOIA, tapınağın sağında NIKOM solunda ise NEOKO lejantları okunmaktadır (EK D.1).

İkinci Homonoia, Kommodos döneminde Nikomedia ve Laodikeia arasında yapılmıştır. Kommodos ve Bruttia Crispina adıyla basılan iki arka yüz tipi vardır. Üçüncü anlaşma III. Gordianus döneminde Nikomedia ve Perinthos arasında yapılmıştır. Sikkeler üzerinde yer alan betimde Nikomedia Kent Tanrıçası Demeter solda, Perinthos Kent Tanrıçası Tykhe sağda betimlenmiştir. Dördüncü anlaşma ise yine III. Gordianus döneminde Nikomedia ile Pergamon arasında yapılmıştır ve üç arka yüz tipi vardır. Bu tiplerden bir tanesinde Nikomedia Ana Tanrıçası Demeter ile Pergamon Sağlık Tanrısı Asklepios bir kadirge üzerinde tokalaşır vaziyette betimlenmişlerdir (Şekil.6.9) (Güney, 2012, s. 61).

Şekil.6.9: III. Gordianus sikkesi (Bibliothèque nationale de France koleksiyonu).

Ekonomik amacının dışında zaman zaman bir ya da birkaç kentle kurulan müttefiklik kutlamaları için özel darplar yapılmıştır. Bu tip ittifak darpları üzerinde Yunanca OMONOIA (ομόνοια) lejanti yer almaktadır. Homonoia ibaresi; ilki kenti iç

atışmalardan korumak; ikincisi ise kentsel dayanışma yolu ile dış faktörlerden korunmak amacıyla iki temel tamamlayıcı hedefe hizmet etmekteydi (Yalçın, 2008, s. 8-9).

7. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüze ulaşan Roma yazılı kaynakları, imparatorluk sanatında mimari betim kullanımı hakkında bilgi vermemektedir. Biçimsel sahnelerin arkasında yatan çok sayıda mimari betimin, Roma imparatorlarının dinsel ve politik çıkarlarına hizmet ettiği düşünülmektedir. Modern araştırmacılar, mimarinin imparatorluk otoritesinin sağlanmasındaki etkisini analiz edebilmek için rölyef, duvar resmi ve sikke betimleri gibi görsel kanıtlardan faydalanmaktadır. Roma İmparatorluğu Dönemi'ne ait bu görsel materyaller üzerinde görülen tapınak tasvirleri, imparatorların ideolojik amaçları doğrultusunda mimarinin ve dinin imgesel kombinasyonundan faydalanmak istediklerini göstermektedir.

Sikkeler üzerinde tasvir edilen yapılar, sikke darp edilmeden önce inşa edilen ve önemini koruyan yapılar, sikkenin darp edildiği sırada inşa edilmiş yapılar, herhangi bir tahribata bağlı olarak restorasyon görmüş yapılar, imparator kültürü, şenlikler veya oyunlarla ilişkili olan yapılar olarak çeşitlendirilebilmektedir. Ayrıca bu tasvirlerden, yapıların cephe ve genel mimari tasarımları ve incelenen dönemin yaygın mimari düzeni hakkında eldeki mevcut bilgileri destekleyici veriler elde edilebilmektedir.

MÖ 1. yüzyılda anıtsallığın hem mimaride hem de edebiyatta modaya dönüşmesi nedeniyle mimari betimli görsel malzemeler, ağırlıklı olarak sikke betimlerinin daha çok hatıraya dönük anıtsal simgelere dönüştüğü başkent Roma'dan gelmektedir ve günümüze korunagelmeyen veya yangın, deprem, isyan gibi olaylar sırasında tahrip olmuş yapıların orjinal görünüşleri hakkında önemli kanıtlar sunmaktadır.

Sikkeler üzerindeki tasarımların değişiminin arkasında politik olayların yanı sıra Roma Cumhuriyeti kültürel ve sosyal yaşamında yaşanan gelişmeler de yatmaktadır. Bu gelişmelerin ürünü olarak MÖ 58 yılına tarihlenen M. Aemilius Lepidus'a ait bir denarius'ta Basilica Aemilia veya Porticus Aemilia ve MÖ 55 yılına tarihlenen Fonteius Capito sikkesinde Villa Publica gibi yapıları cepheden tasvir eden basit tasarımlar görülmeye başlanmıştır.

Anadolu'da ise mimari betimli sikke darbı MÖ 4. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu dönemde bölgede görülen siyasi istikrarsızlık, kentlerde askeri mimariye ağırlık

verilmesine neden olmuş ve buna bağlı olarak sikkeler üzerinde savunma sistemleri görülmeye başlanmıştır. Anadolu’da en erken mimari tasvirli sikke MÖ 4. yüzyılda Pers hakimiyetinde olan Tarsos kentinde darp edilmiştir. Roma İmparatorluk Dönemi’ne gelindiği zaman ise betim çeşidi artmış; tapınak, lectisternium, sunak, burç, sur duvarı gibi tasvirler sikkelerin genellikle arka yüzlerine resmedilmeye başlanmıştır. Tapınak betimleri ağırlıklı olarak Roma imparator kültü (neokorosluk) ile doğrudan ilişkilidir ve imparatorluğun merkez Roma’dan uzak eyalet ve kentler üzerindeki otoritesini tesis eden politik ve dinsel bir unsur olarak kullanılmıştır.

Neokorosluk, Küçük Asya eyaletlerinin Hellenistik kültürden gelen siyasi yapısıyla da yakın temas içinde olması nedeniyle Romalı eyalet yöneticileri açısından uygulaması kolay bir kontrol mekanizması, imparatorlar açısından ise otoriter eylemlerini gizlemek için doğal bir kamuflej olarak kullanılmıştır. Küçük Asya kentleri açısından bakıldığında ise merkez Roma ve imparatorla doğrudan diyalog kurabilmenin en kolay ve kesin yolu olmuştur. Neokorosluk ayrıca kudretli Roma imparatorunu ve Hellenistik Dönem’den gelen karmaşık sistem ve kendi iç dinamikleri olan Küçük Asya kentlerini barışçıl ve kutsal bir ortak paydada buluşturan yegane unsur olmuştur. Nikomedia kenti, neokorosluk unvanını imparatorluğun en erken evresinde, henüz Augustus döneminde almış olmasına rağmen, darp edilen sikkeler üzerinde yer alan tapınak betimleri Hadrianus döneminden itibaren görülmeye başlamaktadır.

Tez kapsamında çalışılan 93 adet sikke içerisinde Hadrianus’un %24.7 oranla en fazla tapınak betimli sikkeye sahip imparator olduğu görülmüştür. Roma imparator kültürüne bağlı gelişen ve Roma Dönemi tapınaklarını simgeleyen betimler çoğunlukla sikkelerin arka yüzüne kazınmıştır ve sikke pulu üzerindeki tapınak sayısı yaygın görüşe göre genellikle kentlerin aldığı neokorosluk unvanının sayısını temsil etmektedir. Ancak Nikomedia’da darp edilen Septimius Severus sikkesinin ön yüzünde sağ profilden imparator portresi, arka yüzünde kentin ikinci neokorosluğuna işaret eden *disneokoros* lejantı görülmekte ancak tapınak betimine yer verilmemektedir. Yine Septimius Severus döneminde darp edilen sikkelerin arka yüzünde sekiz sütunlu bir tapınak tasvir edilmesine rağmen *disneokoros* lejantına sahip örnekler de mevcuttur. Bu örnekler sikke üzerindeki tapınak sayısının her zaman kentin aldığı *neokoros* unvanını simgelemediğini göstermektedir.

Tapınak betimli sikkelerin çoğunluğunun halk arasında dolaşımı en fazla olan bronz sestertiuslar üzerinde yer alması, geniş halk kitlelerine pratik ve hızlı ulaşım

amacıyla merkez Roma tarafından eyaletlere dikte edilen ya da en azından özendirilen bir uygulamanın olduğunu düşündürmektedir. Olasılıkla bu basımlar Roma valileri aracılığıyla bizzat imparatorluğun kontrolü altında yapılmaktaydı. İmparatorun portresinin yer aldığı ön yüz kalıplarına birbirinden uzak farklı kentlerde rastlanması bu sikkelerin ortak eyalet başkentinde darp edildiğini akla getirmektedir. Kentler kendi yerel arka yüz kalıplarını hazırlamak için ise imparatorluktan izin almak zorundaydı. Nikomedia'nın Hellenistik Dönem sikkelerinde olduğu gibi Roma Dönemi'nde şehir sikkeleri üzerinde de bir tipoloji ve kalıp çalışması henüz yapılmamıştır. Bu nedenle Roma döneminde basılan sikke sayısı, ön yüz ve arka yüz kalıp kriter ve kuralları bilinmemektedir. Ancak tez kapsamında incelenen tapınak betimli toplam sikke sayısına ve oranlara bakıldığı zaman Hadrianus, Kommodos, Septimius Severus ve Severus Alexander dönemleri tapınak betimli sikkelerin en yoğun darp edildiği dönemler olduğu görülmektedir. Bu durum Hadrianus'un Küçük Asya genelinde yürüttüğü imar faaliyetleri ile, diğer imparatorların ise doğu seferleriyle alakalı olmalıdır. 2 ve 3. yüzyılda sikkeler üzerindeki mimari tasvirlerin fazla oluşunu sadece doğu seferleri ve imar faaliyetlerindeki artışla açıklamak eksik bir yaklaşımdır. Ekonomik krize bağlı olarak ekonomiyi dengelemeye yönelik piyasaya sürülen yeni emisyonlar ve buna bağlı gelişen yoğun sikke darpları da faktörler arasında görülebilir.

Nikomedia sikkeleri üzerindeki tapınaklara toplu bir bakış atıldığı zaman mevcut betimlerin hepsinin üçgen alınlıklı ve kırma çatılı olduğu görülmektedir. Bunlarda Nikaia sikkelerinde olduğu gibi kült heykelini göstermeye yarayan kemerli alınlıklı tapınak betimine rastlanmamaktadır. Bunun yerine üçgen alınlıklı tapınakta merkeze denk düşen sütun aralığı açık bırakılmıştır. Tapınakların hemen hepsi Roma tapınak mimarisine uygun olarak podyum üzerine yükselen formda betimlenmiş, alınlık merkezlerine bazı sikkelerde tanrı, tanrıça, kartal figürü yerleştirilirken bazı sikkelerde disk formunda dairesel motifler yerleştirilmiştir. Ephesos Artemis Tapınağı'nda olduğu gibi tapınağın kutsal mekanındaki kült heykelini göstermek amacıyla merkez sütun aralığı açık bırakılmış ve içerideki figürün görülmesi sağlanmıştır. Bazen içerideki kült heykeli yerine sembolik olarak disk formunda dairesel bir motif yerleştirilmiştir. Alınlık betimlerinde de sıklıkla karşılaşılan bu dairesel motifler olasılıkla insan formundaki figürleri temsil ediyor olmalıdır. Bu tasvirler ayrıca sikke betimini tasarlayan sanatçıların sikke pulu boyutundaki

alışılması dar alanlarda minimalist tapınak detaylarını gösterme gayretinin bir sonucu olmalıdır.

Bir sikke yuvarlağı üzerinde yapıların cepheden tasvir edilmesinde, cepheden düz bakış açısı; yapıların yarı perspektifle tasvir edilmesinde ise karma, yatay ve eğik bakış açısı kullanılabilir. Özellikle Hadrianus dönemine tarihlenen ve tapınağın cephesini sekiz ve dört sütunlu tasvir eden gümüş sikkelerde, sanatçıların derinlik denemelerine ve perspektifi olduğu gibi yansıtmaya girişimlerine tanıklık edilmektedir. Sikke yuvarlağı üzerine cepheden resmedilen tapınaklarda, friz bloğu ve saçaklığın içeriye doğru keskin dönüş yaparak betimlendiği görülmekte ve sanatçının tapınak çizimini yaparken yatay düz bakış açısı yerine, stereoskopik görme ile aşağıdan yukarıya baktığını ve grdğu haliyle çizdiğini akla getirmektedir. Friz bloğu ve saçaklığın düz bir şekilde aşağıya indirilerek tasarlandığı çizimlerde ise karşıdan düz bakış açısının kullanıldığı düşünülmektedir. Bu tür sikkelerde; tapınak ve sütunlar arasındaki orana dikkat edilmesinin, alınlık, akroter ve friz figürlerinin işlenmesinin, sütun sayısı ve aralıkları ile çizgisel perspektif girişimlerinin birincil öneme sahip olduğu görülmektedir. Yatay ve dikey bakış açılarından; sikke çizimlerini yapan ve tasarlayan sanatçıların sikke darp edilmeden önce tapınak önünde, yakın mesafeden ya da uzaktan eskiz çalışması yaptıkları ve tapınağı bakış açılarına göre görme noktasından tasvir ettikleri anlaşılmaktadır.

Nikomedia’da darp edilen bazı sikke tasvirlerinde tapınağın ya da tapınakların cepheden düz tasviri yerine perspektif içinde ve farklı açılardan resmedildiği örnekler de mevcuttur. Tapınağı tek açıdan veya iki açıdan göstermek yerine cepheden, profilden ve havadan çatı kiremitleri görülecek şekilde üç farklı açıdan betimleyen, aerial perspektif tekniğinin kullanıldığı Geta sikkesi (EK I.4) buna iyi bir örnektir. Geta sikkesinde görülen tapınaklardaki çatı kiremit sıralarının açılı yerleştirilmesi, bakışta derinlik hissi uyandırmaktadır. Çatının illüzyonik tasviriyle bağlantılı olarak i sütunlar ve ie dönük alanların resmedilmesi, perpektif ve derinlik hissi uyandırmaya yönelik hamleler olarak değerlendirilmelidir. Sikkelerde görülen yana eğimli çatı kiremit hattı ve bazı İkinci Stil duvar resimlerinde görülen trapezoid biçimde ie dönük çatı betimleri, perspektif açısından benzer eğilimler göstermektedir.

zerinde karşılıklı iki tapınak ve ortalarında Demeter sütununun betimlendiği Geta sikkesi,  tapınağın betimlendiği Valerianus ve Gallianus sikkeleriyle birlikte Nikomedia forumunun tespitine dönük çalışmalarda araştırmacılar tarafından

tamamlayıcı nümismatik kaynak olarak kullanılmıştır. C. Bosch, Nikomedia forumunu, sütunlu caddesini, tapınaklarını ve limanını gösteren plan önerisini, bu iki sikkeden ve üst tarafta iki imparator tapınağı, altta bir gemiyi gösteren kompleks betimler barındıran Kommodos sikkelerinden faydalanarak çizmiş olmalıdır.

Bosch tarafından çizilen, Nikomedia kent mimarisinin başlıca ayırt edici unsurları; liman, sütunlu cadde, geniş forum ve forum etrafında sıralanan kamusal ve dinsel yapıları kapsayan kent planının doğruluğu günümüzde hala tartışmalı bir konudur. Liman ile forum hakkında Bosch'un çizimini destekleyici epigrafik ve arkeolojik kanıtlar bulunamamasından dolayı her iki büyük kentsel müdahaleyi birbirine bağlayan unsurun varlığı henüz kesinlik kazanmamıştır ve ispata muhtaç önermelerdir. Çalık Ross tarafından yapılan son dönem yüzey araştırmalarında, Nikomedia tiyatrosunun sütunlu cadde ile aynı aksta yer aldığı ve limana baktığı anlaşılmaktadır. Pogodin ve Wulf'un tiyatro yakınında ele geçirdikleri tapınak kalıntıları da bunu destekler nitelikte verilerdir. Bosch'un çizdiği kent planında tiyatronun sütunlu ana cadde ile aynı aksta görülmemesi; tapınaklar ve diğer mimari unsurların konumu ve pozisyonunu betimleyen planına mesafeli yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Ancak planda forum etrafında sıralanan imparator tapınakları ve Demeter Tapınağı'nın tarihsel kaynaklara ek olarak sikkeler üzerinde de betimleniyor oluşu, bu yapıların kentsel doku içindeki varlığını ve konumunu incelemeye değer kılmaktadır. İki imparator tapınağının ortasında yer alan Demeter Tapınağı'nın varlığı, niteliği ve kent içindeki konumu mevcut veriler ışığında açıklığa kavuşturulmaya en yakın unsurdur. Sikkeler üzerindeki tasvirlerin, antik metinlerdeki bilgilerin ve Pogodin ile Wulf'un çalışmalarının bir araya getirilmesi sonucu ortaya çıkan nümismatik, epigrafik ve arkeolojik düzlemdeki multidisipliner veriler eşliğinde kesin olmamakla beraber tapınağın tiyatro yakınında bulunduğu, ön cephesinin altı sütunlu olduğu ve limana baktığı ileri sürülebilmektedir. Öte yandan, tapınağın inşa tarihi hakkında Plinius'un Traianus'a yazdığı mektuplar aracılığıyla önermede bulunulabilir. Bu mektuplardan birinde Kybele Tapınağı'nın taşınma işinden bahseden Plinius'un, MS 111 yılında imparator tarafından Bithynia valiliğine atanması ve Demeter Tapınağı'nın Kybele Tapınağı'nın yerini almış olması, Demeter Tapınağı'nın bu tarihten sonra inşa edildiğini düşündürmektedir. Buradan hareketle, MS. 111 yılı Terminus Post Quem olarak değerlendirilebilir.

Sikkeler üzerinde görülen tapınak detaylarının Nikomedia mimarlık tarihi açısından önemini tam olarak kestirmek ve oluşumuna yol açan koşulları değerlendirmek

mevcut veriler ışığında zordur. Ancak, sikkeler üzerinde görülen tapınak betimlerini aynı veriler ışığında; sekiz ve dört sütunlu betimlenen imparator tapınakları, altı ve iki sütunlu tasvir edilen Demeter Tapınağı ve dört sütunlu tasvir edilen Homonoia Tapınağı olmak üzere 3 farklı gruba ayırmak mümkündür. İmparator tapınaklarının cephesinin sekiz veya dört sütunlu tasvir edilmesi antik kaynaklarda geçen Augustus ve Septimius Severus'a adanan tapınakların cephelerinin sekizer sütunlu olduğunu düşündürmektedir. Genellikle altı sütunlu tasvir edilen Demeter Tapınağı, Markus Aurelius sikkesinde iki sütunlu tasvir edilmiştir (EK C.4). Bu tasvir Nikomedia'da gerçekten cephesi iki sütunlu bir Demeter Tapınağı mı vardı yoksa iki sütunlu cephe tasarımı, tapınak çizimini yapan sanatçının kişisel tercihi miydi gibi soruları da beraberinde getirmektedir.

Genellikle epigrafik ve arkeolojik veriler, mimari detayların ve kent dokusunun tanımlanmasında nümismatik kanıtların yetersiz olduğunu göstermektedir. Merkez Roma'da darp edilen Vepasianus, Domitianus ve Traianus dönemi sikkelerin toplamı içinde mimari betimli sikkelerin oranın %2 ila %4 arasında kaldığı görülmektedir. Bu oran Roma İmparatorluğu'nda mimari imgelerin oynadığı rolün altını çizmektedir.

Bir diğer problem ise sikke üzerindeki betimleri tasarlayan sanatçıların bireysel tercihlerinin gerçek mimari görünümün önüne geçmesi, kişiselleştirilen detaylar nedeniyle aynı yapının farklı dönemlere ait iki meslektaşın çiziminde farklı görülebilmesidir. Dolayısıyla mevcut arkeolojik veriler ışığında tipik Nikomedia mimarisi ile kent dokusu hakkında sistematik olarak bilgi vermek, sikkeler üzerinde görülen tapınak betimleriyle geleneksel Nikomedia mimarisi arasında doğrudan ve birinci dereceden bir bağlantı kurmak mümkün değildir ancak kökleri Hellenistik Döneme dayanan yerel bir mimari geleneğinin mümkün olmadığını düşünmek de yanlıştır. Kendine özgü tipolojisi ve mimarisinin yanı sıra kent planlamacılığını da kapsayan karmaşık bir organizasyon sistemine sahip bu metropolde, Hellenistik Dönem'den Roma Dönemi'ne kadar uzanan geniş bir zaman diliminde çok sayıda yapı inşa edilmiş olmalıdır.

Son dönem yüzey araştırmalarında lokasyonu ve sınırları tespit edilen Hellenistik geleneğe göre inşa edilen tiyatro ve Kocaeli Arkeoloji Müzesi tarafından gerçekleştirilen kurtarma kazısında açığa çıkarılan 17 basamaklı merdiven kalıntıları karşımızda durmaktadır. Müze kurtarma kazısında açığa çıkarılan bu yapı kalıntısının Roma tapınak merdivenleri olduğu ileri sürülmesine rağmen bilimsel

açıdan ispatlanana kadar bu görüşe mesafeli durmak yerinde olacaktır. Ancak, son bulguların da gösterdiği gibi Nikomedia, mimari geleneği, Hellenistik ve Roma mimarlığı içinde keşfedilmeyi bekleyen bir metropol olarak yerini almıştır.

Nikomedia kent mimarisi hakkında fikir yürütebilmek ve önermelerde bulunmak için günümüzde yetersiz düzeyde olan sistemli arkeolojik kazıların arttırılması ve mevcut nümismatik kaynakların, somut arkeolojik verilerle desteklenmesi gerekmektedir. Elimizdeki nümismatik değerler, ileride yapılacak arkeolojik araştırmalar ile desteklendiğinde, olasılıkla Hellenistik kent planının temel dokusu üzerine oturtulan Roma şehir planının ve antik kaynaklarda aktarılan yapıların mimari detayları açıklığa kavuşacaktır.

KAYNAKLAR

- Akyürek, E.** (2016). Lukka'dan Likya'ya Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 520-533.
- Amandry, M. Burnett, A., Carradice, I., Ripollès, P. P., Butcher, M. S.** (2014). Roman Provincial Coinage Supplement 3, The American Numismatic Society, New York.
- Anadolu, M.U.** (1952). Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimari Tasvirler. (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Anadolu, M.U.** (1983). Küçük Asya Sikkeleri Üzerindeki Mimarlık Yapıtlarıyla İlişkili Resimler, Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi II, İzmir.
- Anadolu, M.U.** (1989). "Batı Anadolu'da Bulunan Demeter ve Khitonien Tanrılar Tapınakları", *Data 6. Araştırma Sonuçları*, s. 121-139 Ankara.
- Arslan, M.** (2007). Mithradates VI Eupator Roma'nın Büyük Düşmanı, Odin Yayıncılık, İstanbul.
- Asal, R. ve Zeyrek, T.** (2005). İzmit (Nikomedia) Seka-Fabrikası Buluntuları, 22. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1. Cilt, Kültür ve Turizm Bakanlığı Döşim Basımevi, Ankara, Ankara.
- Aytaçlar, P. Ö.** (2009). Küçük Asya'nın „Romanizasyonu, *Doğu Batı*, 1/49, 2009, 286 - 296.
- Baynes, N. H.** (1925). The Early Life of Julian the Apostate, The Journal of Hellenic Studies, Vol. 45, Part 2, pp. 251-254.
- Baz, F.** (1998). Roma İmparator Kültü. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Beckmann, M.** (2015, 24 April). Monumental Messages: The Meaning of Changes in the Representation of Architecture on Roman Coins in the Early Empire. Retrived from https://www.academia.edu/1697575/Buildings_on_Coins
- Bengisun, O.** (2010). Antik Edebi Kaynaklarda Bithynia (i.ö. 333 – i.s. 284). (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Biers, W. R.** (1980). The Classical World, Review, The Johns Hopkins University Press Vol. 73, No. 4.
- Bosch, C.E.** (1935). Die Kleinasiatichen Münzen der Römischen Kaiserzeit Die, Teil II, Band I, Stuttgart.
- Bosch, C.E.** (1937). İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi, Çev. O.Nuri Arıdağ, Devlet

Basımevi, Ankara.

- Bosch, C.E.** (1946). “Bithynia Tetkikleri”, *Belleten*, c. X, sayı: 37, Ankara, 1946, s. 29-53.
- Boyana, H.** (1997). Bithynia Kültleri ve Tanrıları. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Burnett, A., Amandry, M., Carradice, I., ve Ripollès, P. P.** (2006). Roman Provincial Coinage Supplement 2, The American Numismatic Society, New York
- Burrell, B.** (2003). Temples of Hadrian not Zeus, *Greek Roman and Byzantine Studies* 43.
- Burrell, B.** (2003). Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors, Vol. IX Leiden.
- Boatwright, M.T., Gargola, D. J., ve Talbert, R. J. A.** (2004). The Romans: from village to empire. Oxford University Press.
- Bunson, M.** (2002). Encyclopedia of Roman empire. U.S.A: Fact on File-Inc.
- Callatay, F.** (2012). Royal Hellenistic Coinages: From Alexander to Mithradates, Oxford Press, London.
- Carradice, I. ve Price, M.** (2001). Hellen Dünyasında Sikke, Çev. Oğuz Tekin, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Casiday A. ve Norris F. W.** (2008). The Cambridge History of Christianity: Constantine to c. 600, Cambridge University Press.
- Çelikbaş, E.** (2010). Parion Roma Kolonizasyon Sikkeleri. (Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Chinnock, E.J.** (1893). Arrian of Nicomedia.
- Cottrell, M, L, A.** (1993). Roman Decorative Fountains Represented in The Garden Paintings Of Private Dwellings From Pompeii, Herculaneum, Oplontis And Boscoreale, Master of Arts Department of Museum Studies, New York.
- Çalık Ross, A.** (2007). Antik İzmit-Nikomedia, Delta Yayıncılık, İstanbul.
- Çalık Ross, A.** (2007). Nikomedia (İzmit) Arkeoloji Çalışmaları ve Kentin Vizyonu, 38. İcanas Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı, s. 879-898.
- David, R.** (1979). Greack Coins and Their Values, Volume II Asia and North Africa, Seaby, London.
- Davis, N. ve Kraay, C. M.** (1973). The Hellenistic Kingdoms, Portrait, Coins and History, London.
- Doğancı, K.** (2007). Roma Principatus Dönemi (MÖ 27 - MS 284) Bithynia Eyaleti Valileri (Prosopografik Bir İnceleme), (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Donaldson, T, L.** (1859). Architectura Numismatica: or, Architectural Medals of Classic Antiquity, London.
- Drew Bear, T.** (1974). “Representations of Temples on the Greek Imperial Coinage”, *ANSMN*, Vol. 19, p. 27-63.

- Elkins, N. T.** (2011). Monuments on the Move: Architectural Coin Types and Audience Targeting in the Flavian and Trajanic Periods, Proceedings of the XIVth International Numismatic Congress, Glasgow.
- Elkins, N. T.** (2015). A City of Brick”: Architectural Designs on Roman Republican Coins and Second-Style Wall Painting, The American Numismatic Society, pp, 321-333, New York.
- Ergin, G.** (2009). Anadolu’da Roma Hâkimiyeti: İsyânlar, Tepkiler ve Huzursuzluklar, Asia Eyaleti’nin Kuruluşu’ndan (MÖ 129) Iustinianus Döneminin Sonuna Kadar (MS 565). (Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erhat, A.** (2002). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitapevi, 11. Basım, İstanbul.
- Eyans, S. J.** (1903). The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society, Fourth series, Vol. III. London.
- Fıratlı, N.** (1959). İzmit Tarihi ve Eski Eserleri Rehberi, Türkiye Turing Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.
- Franke, P. R.** (2007). Roma Dönemi’nde Küçük Asya, Sikkelerin Yansımasında Yunan Yaşamı, Çev. Nezahat Baydur ve Banu Theis-Baydur, Ege Yayınları, İstanbul.
- Friesen, J.** (1993). Twice Neokoros: Ephesus, Asia and the Cult of the Flavian Imperial Family, Leiden, 1993.
- Gehrke, H. J.** (2014). A Brief History of Pergamon, Pergamon: A Hellenistic Capital in Anatolia, Yapı Kredi Yayınları, s. 118-137, İstanbul.
- Gibbon, E.** (1987). Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi. 1 c. Çev.: Asım Baltacıgil, C. 1, İstanbul.
- Gibbon, E.** (1995). Roma İmparatorluğu’nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi. 1 c. Çev.: Asım Baltacıgil, C. 2, İstanbul.
- Girgin, O.** (2012). Religion and Religious Buildings of Nicomedia in the Time of Augustus. International Colloquium The Romans at the Black Sea During the Time of Augustus, The Evidence of Literary, Archeological and Numismatic Sources, Tulcea, Romania.
- Glew, D.** (2005). “Nicomedes” Name”, Epigraphica Anatolica, Sayı: 38, 2005, s. 131-139.
- Gnecchi, F.** (1903). Roman Coins Elementary Manual, 2 nd Edition, Spink & Son, London.
- Goodman, M.** (2003). The Roman World, 44 BC – AD 180. London and New York: Routledge Press.
- Green, P.** (1990). From Alexander to Actium, the Historical Evolution of the Hellenistic Age, University of California Press, California.
- Grunow, M. D.** (2002). Architectural Images in Roman State Reliefs, Coins, and Medallions: Imperial Ritual, Ideology, and the Topography of Rome, The degree of Doctor of Philosophy, (Classical Art and Archaeology) in the University of Michigan.

- Güçlü, D.** (2007). Antik Bithynia Bölgesi'nin Tarihsel İçerikli Yazıtlar Katalogu ve Tarihçesi. (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Gülbay, O.** (2009). Anadolu'da İmparator Hadrianus Dönemi İmar Faaliyetleri. (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Gülbay, O. ve Kılıç, M.** (2013). The Provincial Coins With Roman Temple from İzmir Museum: Features of Pediment and Order, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 25, Ordu.
- Güney, H.** (2008). Nikomedia (İzmit)'da Sikk Basımı ve Kentin Roma Dönemi Kent Sikkeleri", (Türkçe-İngilizce), *Marmara Araştırmaları Sempozyum Kitabı*, İstanbul, ss. 41-61.
- Güney, H.** (2012). The Resources and Economy of Roman Nicomedia, (Doktora Tezi). the University of Exeter, London.
- Güney, H.** (2013) Antik Çağ'da Nikomedia (İzmit) Kenti'nin Jeopolitik Önemi, ICANAS 38, S, 1467-1492, Ankara.
- Güney, H.** (2014). Nikomedeia Kent Sikkelerinin Dolasımı, Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi Ve Numismatik Kongresi, Antalya.
- Güney, H.** (2015). Unpublished Coins of the Bithynian Koinon , Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Sayı, 149, Mayıs-Ağustos, İstanbul.
- Hadrill, A. W.** (1986). Image and Authority in the Coinage of Augustus, Cambridge University Press, The Journal of Roman Studies, Vol. 76, pp. 66-87.
- Hanar, E.** (2010). Ana Hatlarıyla Demeter Kültü. (Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Handler, S.** (1971). Architecture on the Roman Coins of Alexandria, American Journal of Archaeology, Vol. 75, No. 1, pp. 57-74
- Harrison, E. B.** (1967). The Constantinian Portrait, Dumbarton Oaks Papers, Vol. 21, pp. 79+81-96.
- Heuchert, V.** (2007). Coinage and Identity in the Roman Provinces. Oxford, GBR: Oxford University Press, UK, ProQuest ebrary. Web. 23 November 2014.
- Houghtalin, L.** (1993). The Personifications of The Roman Provinces, the Faculty of Bryn Mawr College, USA.
- Howgego, C.** (1995). Ancient History from Coins. Florence, KY, USA: Routledge, 1995. ProQuest ebrary. Web. 30 October 2014.
- Howgego, C., Heuchert, V., ve Burnett, A.** (2005). Coinage and Identity in the Roman Provinces, Oxford University Press, New York.
- Humphreys, N. H.** (1853). Coin Collector's Manual, A Cabinet of Coins, Vol. 1, University of Toronto Press, London.
- Johnston, A.** (2014, 24 February). Caracalla's Path: The Numismatic Evidence. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*. Retrived from <http://www.jstor.org/stable/4435831>

- İplikçioğlu, B.** (2007). Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kamm, A.** (2008). The Romans: An Introduction. New York: Routledge Publish.
- Klose, D. O. A.** (2007). Coinage and Identity in the Roman Provinces: Festivals and Games in The Cities of The East During The Roman Empire, Oxford University Press, New York.
- Koçhan, N.** (1991). “Kyzikos 1989 Kazısı Hadrian Tapınağı Mimari Bezemeleri”, TAD, No. XXIX, (1991), s.120.
- Lintott, A.** (1990). Imperium Romanum. London and New York: Routledge.
- Loosley, R.** (1979). Roman Silver Coins: Tiberius to Commodus, Volume II, Seaby, London.
- Lotz, J. P.** (1999). The Homonoia Coins of Asia Minor and Ephesians, Tyndale Bulletin 50.2.
- Magie, D.** (1950). Roman Rule in Asia Minor, Princeton, s.612.
- Mania, U.** (2014). Kızıl Avlu – Pergamon Pantheonu mu?. Felix Pirson, Andreas Scholl (Eds.), *Pergamon: A Hellenistic Capital in Anatolia* (s. 524-543), Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Mango, C.** (2008). Bizans: Yeni Roma İmparatorluğu, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Maurice, J.** (1903). Classification Chronologique des Emissions Monetaires de l'Atelier de Nicomédie pendant la Période Constantinienne, The Numismatic Chronicle and Journal of the Numismatic Society, s. 211-316, London.
- Meijer, F.** (2006). İmparatorlar Yataklarında Ölmez, Çeviren: Gürkan Ergin, İstanbul: Homer Kitabevi.
- Mitchell, S.** (1987). Imperial Building in the Eastern Roman Provinces, Harvard Studies in Classical Philology, Department of the Classics, Harvard University, Vol. 91 (1987), s. 333-365, Cambridge.
- Moore, F. G.** (1950). Three Canal Projects, Roman and Byzantine. *American Journal of Archaeology*, Vol. 54, No. 2, s. 97-111.
- Libanius,** (1969-1977). Orationes, Orations. Çev. A.F. Norman, *Libanius: Selected Works*, vols. I-II. Loeb, Cambridge MA
- Özcan, E.** (2008). Tarsus (Tarsos) Sikkeleri Üzerindeki Mimari Yapılar ve Anıtlar. (Yüksek Lisans Tezi). Muğla Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Öztüre, A.** (1969). Nicomedia: İzmit Tarihi, İstanbul
- Öztüre, A.** (1981). Nicomedia Yöresindeki Yeni Bulgularla İzmit Tarihi, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.
- Öztürk, F. D.** (2009). Likya Örneğinde Romalılaştırma ve Romalılaşma. *Doğu-Batı Dergisi: Romalılar I.*, s. 277-285.
- Peyssonel, C.** (2005). 1745 Yılında İzmit ve İznik’e Yapılmış Bir Gezinin Öyküsü,

Çev: F. Yavuz Ulugün, KYÖD, İzmit.

- Pirson, F.** (2014). Pergamon: A Hellenistic Capital in Anatolia, Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Price, R. F.** (2004). Rituals and Power, The Roman Imperial Cult in Asia Minor, Çeviri: Taylan Esin, Ritüel ve İktidar, Ankara, 2004.
- Polatel, O.** (2012). The Transformation of a City's Name from Nikomedia to İzmit/ Nikomedia'dan İzmit'e Bir Kent Adının Dönüşümü, *History Studies, International Journal of History*, s. 279–295, Samsun.
- Radt, W.** (2002). Pergamon - Bir Antik Kentin Tarihi ve Yapıları, Çev. Suzan Tamber, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Radt, W.** (2014). Pergamon: A Hellenistic Capital in Anatolia, Yapı Kredi Yayınları.
- Rubin, B. B.** (2008). Roman Imperial Cult in Asia Minor. (Doktora Tezi). USA: Classical Art and Archaeology in the University of Michigan.
- Ruge, W.** (1936). "Nikomedia", RE XXXIII, 468-491, Çev. Ali Ayvaz..
- Seaby, H. A.** (1966). Grek Coins and their Values, 2nd Edition, Seaby's Numismatic Publications, London.
- Seltman, C. T.** (1928). The Administration of Bithynia under Claudius and Nero. *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, Fifth Series, Vol. 8, No. 29/30, pp. 100-103, London.
- Sevgi, P.** (2006). Augustus Dönemi Din ve Din Politikası. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Smith, R.R.R.ve Lenaghan, J. L.** (2008). Roman Portraits from Aphrodisias, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Şahin, S.** (1978). Bithynische Studien / Bithynia İncelemeleri, (Inscriptionen griechischer Staedte aus Kleinasien 7), Bonn.
- Şentürk, Ş.** (2009). Sikkeler Ne Anlatır: Ortaçağ Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çok Kültürlülük, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 13-27.
- Taylor, R.** (1931). The Divinity of the Roman Emperor , The American Philological Association, Middletown.
- Tekin, O.** (1999). Yapı Kredi Collection Greek and Roman Coins/Grek ve Roma Sikkeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O.** (1999). Yapı Kredi Collection Byzantine Coins/Bizans Sikkeleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O.** (2000). Eski Çağda Para: Antik Nümizmatikçe Giriş, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O.** (2002). Sikkelerle Batı Anadolu Depremi, Toplumsal Tarih Dergisi, 100i sayı. İstanbul.
- Tekin, O.** (2008). Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Tekin, O.** (2011). Anadolu'da Paranın Tarihi, Merkez Bankası yayınları, s. 34-46.
- Tekin, O.** (2013). Hellen ve Roma Tarihi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Tereman, Ö.** (2007). Roma Dönemi Tiyatro-Tapınak Kompleksleri ve Anadolu'daki İzdüşümleri. (Yüksek Lisans Tezi). Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Thompson, N. L.** (2007). Roman Art: A Resource for Educator, Published by The Metropolitan Museum of Art, New York.
- Toynbee, J. M. C.** (1971). Architecture on Roman Coins, Cambridge University Press, The Classical Review, New Series, Vol. 21, No. 1. URL: <http://www.jstor.org/stable/707087> .Accessed: 20/01/2014 09:28
- Tuck, S. L.** (2015). A History of Roman Art, Wiley Blackwell, UK.
- Tülek, F.** (2010). Ebedi Kent Prensler Kenti Nikomedia, Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Sayı 135, İstanbul.
- Uncu, E.** (2012). Demeter Kültünde Mezopotamyalı Ve Anadolulu Unsurlar, History Studies, Volume 4/1, Ankara.
- Üreten, H.** (2003). Neşredilmiş Yazıtlar Işığında Hellenistik Dönem'de Pergamon Kenti Tanrı ve Kültleri. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Üreten, H.** (2012). Menderes Magnesia'sı ve Artemis Neokoros Onuru, The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 5 Issue 4, s. 271-291.
- Vitruvius.** (1914) De Architectura (The Ten Books on Architecture) Çev. Morris Hicky Morgan, Harvard University Press, Cambridge.
- Yalçın, D.Ö.** (2008). Çorum Müzesi Sikke Koleksiyonu'ndaki Roma Eyalet Sikkeleri ve Roma Dönemi Ekonomisindeki Yeri, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Yıldız, K.** (16.06.2016) Roma dönemine ait tapınak merdivenleri bulundu. Anadolu Ajansı. Erişim adresi <http://aa.com.tr/tr/kultur-sanat/roma-donemine-ait-tapinak-merdivenleri-bulundu/590693>
- Yılmaz, A.T.** (2006). Marmaris Arkeoloji Müzesindeki Roma İmparatorluk Sikkeleri. (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yurtsever, A.** (2012). Side Romanizasyon Sürecinde Gladyatörler ve Agonlar. (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Zander, H. K.** (1959). Roman Imperial Coins, Second Edition, Whitman Publishing Company, Wisconsin.
- Zanker, P.** (2003). The Power of Images in the Age of Augustus, Translated by Alan Shapiro, The University of Michigan Press, USA.
- Zeyrek, T.** (2005). Nikomedeia, Arkeolojik Açıdan Genel Bir Değerlendirme, Ege Yayınları, İstanbul.
- Waddington, W. H.** (1904). Recueil General Des Monnaies Grecques D' Asie Mineure, Pont Et Paphlagonie, Ernest Leroux Editeur, Paris.
- West, L. C.** (1949) Imperial Publicity on Coins of the Roman Emperors, The Classical Journal, Vol. 45, No. 1 pp. 19-26

Wilson, D. R. (1961). The Historical Geography of Bithynia, Paphlagonia and Pontus in the Greek and Roman Periods, Oxford University.

EKLER

- EK A:** Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren Hadrianus sikkeleri
- EK B:** Tapınağı sekiz sütunlu, dört sütunlu ve iki sütunlu gösteren Sabina sikkeleri
- EK C:** Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren Markus Aurelius sikkeleri
- EK D:** Tapınağı dört sütunlu gösteren Lucius Verus sikkeleri
- EK E:** Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren Kommodos sikkeleri
- EK F:** Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus Sikkeleri
- EK G:** Tapınağı sekiz sütunluve altı sütunlu gösteren Julia Domna sikkeleri
- EK H:** Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Caracalla sikkeleri
- EK I:** Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren Geta sikkeleri
- EK J:** 3 tapınaklı betimlenen Elagabus sikkesi
- EK K:** Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve 2 tapınağın betimlendiği Severus Alexander sikkeleri
- EK L:** Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Julia Mamaea sikkesi
- EK M:** Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren Maksiminus sikkeleri
- EK N:** Tapınağı sekiz sütunlu ve karışık gösteren Maksimus sikkeleri
- EK O:** Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkeleri
- EK P:** Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve iki tapınaklı betimlenen Philippos sikkeleri
- EK R:** Tapınağı altı sütunlu gösteren ve 2 tapınaklı betimlenen Decius sikkesi
- EK S:** 3 Tapınaklı betimlenen Valerianus sikkeleri
- EK T:** 3 tapınaklı betimlenen Gallienus sikkeleri

Ekler Klavuzu	Ekler bölümünde imparatorlar “A”dan “T”ye kadar kronolojik olarak sıralandırılmıştır. Her imparatorun sikkeleri kendi içinde tekrar kronolojik sıraya konulmamış, tapınak cephesindeki sütun sayısı ve sikke üzerinde görülen tapınak sayısı referans alınmıştır. Tapınak cephesi sekiz sütunlu, altı sütunlu, dört sütunlu, iki sütunlu betimlenen sikkeler, bir tapınak betimli sikkeler, iki tapınak betimli sikkeler, üç tapınak betimli sikkeler ve sütun sayısı karışık verilen sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK A	Hadrianus: Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır. Sekiz sütunlu betimlerde Bithynia Koinonu sikkelerine öncelik verilmiştir. Tapınak frizinde yer alan ROMAVG ve ROMSPAVG sıralaması takip edilmiştir.
EK B	Sabina: Tapınağı sekiz sütunlu, dört sütunlu ve iki sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK C	Markus Aurelius: Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK D	Lucius Verus: Tapınağı dört sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK E	Kommodos: Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK F	Septimius Severus: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK G	Julia Domna: Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK H	Caracalla: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK I	Geta: Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK J	Elagabus: 3 tapınaklı betimlenen gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK K	Severus Alexander: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve 2 tapınağın betimlendiği gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK L	Julia Mamaea: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK M	Maksiminus: Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK N	Maksimus: Tapınağı sekiz sütunlu ve karışık gösteren gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK O	III. Gordianus: Tapınağı altı sütunlu gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK P	Philippos: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve iki tapınaklı betimlenen gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK R	Decius: Tapınağı altı sütunlu gösteren ve 2 tapınaklı betimlenen gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK S	Valerianus: 3 Tapınaklı betimlenen gösteren sikkeler şeklinde sıralandırılmıştır.
EK T	Gallienus : 3 tapınaklı betimlenen Gallienus sikkeleri

EK A: Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren Hadrianus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 117 - 138
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	2.1-2.2.2- 4.2,- 5.1- 6.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	23
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK A.1, EK A.2, EK A.3, EK A.4, EK A.5, EK A.6, EK A.7, EK A.8, EK A.9, EK A.10, EK A.11, EK A.12, EK A.13, EK A.14, EK A.15, EK A.16, EK A.17, EK A.18
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK A.19, EK A.20, EK A.21 EK A.22, EK A.23
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK A.1: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	CP/76001055	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	117-138	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑΥΤ ΚΑΙΣ ΤΡΑΙ ΑΔΡΙΑΝΟC CE
	A.Y	KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	www.coinproject.com	
Referanslar	Rec Gen 38, SNG Cop 324	
Ölçüsü	34 mm, 25,95 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir sunak ve sunak başında elinde fiale ve asa tutan bir erkek figürü ve betimlenmiştir. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunmaktadır.	

EK A.2: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	BMC/BNK,G.402	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	117-138	
Malzeme	Alaşım	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑΥΤ ΚΑΙC ΤΡΑΙ ΑΔΡΙΑΝΟC CEBA
	A.Y	KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	© The Trustees of the British Museum	
Referanslar	BMC Greek (Pontus) 17, p.106	
Ölçüsü	28.77 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzüne imparatorun defne çelenkli portresi sağ profilden, arka yüzüne ise sekiz sütunlu bir imparator tapınağı cepheden betimlenmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselen tapınağın alınlık merkezinde dairesel bir figür, akroterlerde ise kanatları açık kartal figürleri tasvir edilmiştir. Tapınak İon düzenindedir ve Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunmaktadır.	

EK A.3: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b10311882c	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	117-138	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVT KAIC TPAI AΔPIANOC CEBA
	A.Y	BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, 1966.453	
Referanslar	-	
Ölçüsü	11,33 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Sikkenin her iki yüzü de deformasyona uğradığı için detaylar anlaşılamamaktadır. Tapınağın podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak basamak sayısı ve tapınak düzeni seçilememektedir. Sekiz sütun net sayılabilmekte ve sütun aralıklarının nizami olduğu görülmektedir. Sadece BEIΘYNIAC yazısı okunabilmektedir.	

EK A.4: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/ btv1b10311883t	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	117-138	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVT KAIC TPAI AΔPIANOC CEBA
	A.Y	KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, 1966.453	
Referanslar	-	
Ölçüsü	6,33 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzünde, imparatorun define çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı bir podyum müzerinde yükselmektedir. Tapınak arkhitravının üç fascialı olduğu ve tapınak merkezine denk gelen sütun aralığının diğerlerine göre fazla bırakıldı görülmektedir. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunabilmektedir.	

EK A.5: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19513	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	117-138	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVT KAIC TPAI AΔPIANOC CEBA
	A.Y	KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	SNGvAulPontus, 283; BMCPontus, s.106, 17; SNGCopBithynia 324; SNGTübingen, 2173, Tekin, 1999, 88.	
Ölçüsü	32 mm, 19,85 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Sikkenin her iki yüzü de deformasyona uğradığı için detaylar anlaşılamamaktadır. Tapınağın podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak basamak sayısı ve tapınak düzeni seçilememektedir. Sekiz sütun net sayılabilmekte ve sütun aralıklarının nizami olduğu görülmektedir. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunabilmektedir.	

EK A.6: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b10307088s	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	117-138	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden taçlı Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑΥΤ ΚΑΙC ΤΡΑΙ ΑΔΡΙΑΝΟC CEBA
	A.Y	KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, AA.GR.12128	
Referanslar	-	
Ölçüsü	12,03 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzünde imparatorun ışın taçlı ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselen tapınak Korinth düzeninde sütun başlıklarına sahiptir ve arkhitravı üç fascialıdır. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lejantı okunabilmektedir.	

EK A.7: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	CNG/8171
Darp Yeri	Nikomedia?
Tarih	117-138
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y AVT KAIC TPAI AΔPIANOC CEBA A.Y KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	Classical Numismatic Group
Referanslar:	SNG von Aulock 284; SNG Copenhagen 324 var. (bust type); BMC 12
Ölçüsü	34 mm-25,94 gr
Tanım	Hadrianus dönemine ait sikkenin ön yüzüne imparatorun defne çelenkli ve portresi sağ profilden, arka yüzüne ise sekiz sütunlu bir imparator tapınağı cepheden betimlenmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselen tapınağın alınlık merkezinde bir erkek figürü, elinde asa ve bir fiale ile bir sunağın başında tasvir edilmiştir. Akroterlerde kanatları açık kartal figürleri yer almaktadır. Tapınak düzeni seçilememektedir ancak sütun aralıkları nizamidir. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunmaktadır.

EK A.8: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b104282467	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	117-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA - HADRIANO AVG P P
	A.Y	ROMAVG SP QR COMBIT
Görsel Kaynağı	catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb419832363	
Referanslar	H. Mattingly and R. A. G. Carson. - London : British Museum Trustees 1923-62, Hadrien 1100	
Ölçüsü	10,35 gr - 25,4 mm	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir kalkan ve akroterlerde kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Ön düzeninde tasvir edilen tapınağın cephe sütun merkezindeki iki sütunun aralığı diğerlerine göre fazla tutulmuş ve tapınak içine bir dairesel betim yerleştirilmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT ve Senatus Populusque Romanus'u (Roma Senatosu ve Halkı) simgeleyen SPQR yazıları tapınak alt ve yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde ise Tanrıça Roma ve İmparator Augustus'u simgeleyen ROMAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.9: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	ASI / 307	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	117-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA - HADRIANO AVG P P
	A.Y	ROM AVG SP QR COMBIT
Görsel Kaynağı	acsearch.info	
Referanslar:	BMC RE III - cf. 397, SNG von Aulock 6606, W. E. Metcalf, "The Cistophori of Hadrian", NS 15, New York, 1980, B 15.36	
Ölçüsü	11,34 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir nokta ve akroterlerde kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Korinth düzeninde tasvir edilen tapınağın cephe sütun merkezindeki iki sütunun aralığı diğerlerine göre fazla tutulmuş Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT ve Senatus Populusque Romanus'u (Roma Senatosu ve Halkı) simgeleyen SPQR yazıları tapınak alt ve yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde ise Tanrıça Roma ve İmparator Augustus'u simgeleyen ROMAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.10: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	AMC/2839	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	117-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA - HADRIANO AVGV P P
	A.Y	ROM AVGV SPQR COMBIT
Görsel Kaynağı	www.asiaminorcoins.com	
Referanslar:	Metcalf, Cistophori, type B14, 33 (O24/R32); BMCRE 1100 var. (drapery on left shoulder); RSC 240d	
Ölçüsü	10.75gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir kalkan ve akroterlerde kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COMBIT ve Senatus Populusque Romanus'u (Roma Senatosu ve Halkı) simgeleyen SPQR yazıları tapınak alt ve yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde ise Tanrıça Roma ve İmparator Augustus'u simgeleyen ROMAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.11: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	CNG/755830
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	128-138
Malzeme	Gümüş
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y IMP CAES TR A HADRIANO AVG P P
	A.Y ROM AVG SP QR COMBIT
Görsel Kaynağı	www.cngcoins.com
Referanslar:	RIC II; Metcalf, <i>Cistophori</i> B15, 36, BMCRE 1100
Ölçüsü	25mm, 10.53 gm,
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde nokta şeklinde üç figür ve akroterlede kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT ve Senatus Populusque Romanus'u (Roma Senatosu ve Halkı) simgeleyen SPQR yazıları tapınak alt ve yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde ise Tanrıça Roma ve İmparator Augustus'u simgeleyen ROMAVG yazısı yer almaktadır.

EK A.12: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus kistophorusu

Envanter No	BNF/ btv1b10428240j
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	117-138
Malzeme	Gümüş Cistophore
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y IMP CAES TRA HADRIANO AVG P P A.Y ROM SPAVG S PR COM BIT
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, IMP-790
Referanslar:	RIC II Hadrien 462b
Ölçüsü	26,4 mm -10,94 gr
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir kalkan motifi ve akroterlerde kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT ve Senatus Populusque Romanus'u (Roma Senatosu ve Halkı) simgeleyen SPR yazıları tapınak alt ve yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde ise <i>Romae Senatui Populo Augustus</i> 'u simgeleyen ROM SPAVG yazısı yer almaktadır.

EK A.13: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	YUAG/2009,110.182	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	117-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	
	A.Y	S PR COM BIT
Görsel Kaynağı	http://artgallery.yale.edu/pdf/acquisitions_2010.pdf	
Referanslar:	-	
Ölçüsü	26,6 mm-10,98 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir kalkan motifi ve akroterlerde kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT ve Senatus Populusque Romanus'u (Roma Senatosu ve Halkı) simgeleyen SPR yazıları tapınak alt ve yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROM SPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.14: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	1955.21.14	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	128-132	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA HADRIANO AVG P P
	A.Y	ROMSPAVG COM BIT
Görsel Kaynağı	http://numismatics.org/	
Referanslar:	RIC II_461C, BMC.1099v, Metcalf.B3.11	
Ölçüsü	26.5 mm-10.46 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir dairesel betim ve akroterlede kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i> 'u simgeleyen ROMSPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.15: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	ASI/5111	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	129-130	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA HADRIANO AVG P P
	A.Y	COM. BIT
Görsel Kaynağı	acsearch.info	
Referanslar	RIC-461b; Metcalf-B1; BMCRE-1099; C-240	
Ölçüsü	10.19 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde bir dairesel betim ve akroterlede kanatları açık kartal figürü betimlenmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROMSPAUG yazısı yer almaktadır.	

EK A.16: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	ASI / 8427	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	128-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi IMP. CAES. TRA. HADRIANO AVG. P. P.	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA HADRIANO AVG P
	A.Y	COM BIT
Görsel Kaynağı	acsearch.info	
Referanslar:	RIC-461b; RSC-240b; Met-type-B1,	
Ölçüsü	10.19 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezi sade bırakılmış, akrotere kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. Ön düzeninde tasvir edilen tapınağın cephe sütun aralıkları nizamidir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROMSPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.17: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	AMC/2838
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	128-138
Malzeme	Gümüş
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y IMP CAES TRAIANVS HADRIANVS AVGVS P P A.Y COM BIT
Görsel Kaynağı	www.asiaminorcoins.com
Referanslar:	RIC II 461c; Metcalf, Cistophori, type B13, BMCRE 1099
Ölçüsü	10.22gr
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezinde ayakta durur vaziyette 3 insan figürü resmedilmiştir ve figürlerin herbiri ellerinde birer asa tutmaktadır.. Akrotere kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. İon düzeninde tasvir edilen tapınağın cephe sütun aralıkları nizamidir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i> 'u simgeleyen ROMSPAUG yazısı yer almaktadır.

EK A. 18: Sekiz sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	CNG/Lot 345	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	MS. 128-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi. IMP CAES TR A HADRIANO AVG P P	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TR A HADRIANO AVG P P
	A.Y	COM BIT, ROM S P AVG
Görsel Kaynağı	Classical Numismatic Group	
Referanslar:	RIC II 461b, Metcalf, Cistophori, type B1; RSC 240b.	
Ölçüsü	27 mm- 10,52 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlıkta nokta şeklinde 3 figür resmedilmiş, akrotere kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROM SPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.19: Dört sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	ASI / 93	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	128-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TR A HADRIANO AVG P P
	A.Y	COM-BIT frizde: ROM S P AVG
Görsel Kaynağı	acsearch.info Auction 223	
Referanslar:	RIC II 459c; cf. Metcalf, Cistophori, type B8 (for rev. type); cf. BMCRE 1097 and note; cf. RSC 243.	
Ölçüsü	27mm - 10.56 g	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezine bir kalkan motifi, akrotere ise kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. Ön düzeninde tasvir edilen tapınağın merkezi sütun aralığı diğerlerine oranla fazla bırakılmış ve içine ayakta duran Hadrianus figürü betimlenmiştir. Hadrianın vücut ağırlığı sol bacağı üzerindedir, bir elinde fiale diğerinde ise asa tutmaktadır. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROM SPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.20: Dört sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	ASI/227	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	MS 138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi.	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA HADRIANO AVG P P
	A.Y	COM-BIT ROM S P AVG
Görsel Kaynağı	acsearch.info	
Referanslar:	RIC II, 459c; BMCRE 1097; RSC 243;	
Ölçüsü	7,7 gr - 25,5 mm	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezi sade bırakılmış akrotre ise kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. Ön düzeninde tasvir edilen tapınağın merkezi sütun aralığı diğerlerine oranla fazla bırakılmış ve içine ayakta duran Hadrianus figürü betimlenmiştir. Hadrianın vücut ağırlığı sağ bacağı üzerindedir, bir elinde fiale diğerinde ise asa tutmaktadır. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROMSPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.21: Dört sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	ASI / 5109	
Darp Yeri	Bithynia	
Tarih	129-130	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi.	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP. CAES. TRA. HADRIANO AVG. P. P.
	A.Y	COM. BIT. Frizde: ROM. S. P. AVG
Görsel Kaynağı	acsearch.info	
Referanslar:	RIC-459b; Metcalf-B6; BMCRE-1097; C-242	
Ölçüsü	10.93 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezi sade bırakılmış akrotere ise kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. İon düzeninde tasvir edilen tapınağın merkezi sütun aralığı diğerlerine oranla fazla bırakılmış ve içine ayakta duran Hadrianus figürü betimlenmiştir. Hadrianın vücut ağırlığı sol bacağı üzerindedir, bir elinde fiale diğerinde ise asa tutmaktadır. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROMSPAVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.22: Dört sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	SNGuk 0602 1290	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	MS. 117-138	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IMP CAES TRA HADRIANO AVG PP
	A.Y	COM – BIT- ROM.S.P.AVG
Görsel Kaynağı	www.sylloge-nummorum-graecorum.org	
Referanslar:	VI Lewis Collection, VI 1290 Fitzwilliam Musuem	
Ölçüsü	28 mm-10 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezine dairesel bir kalkan motifi, akrotere ise kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. İon düzeninde tasvir edilen tapınağın merkezi sütun aralığı diğerlerine oranla fazla bırakılmış ve içine ayakta duran Hadrianus figürü betimlenmiştir. Hadrianın vücut ağırlığı sol bacağı üzerindedir, bir elinde fiale diğerinde ise asa tutmaktadır. Bithynia Birliğini simgeleyen COM BIT yazısı tapınak yan boşluklarında yer almaktadır. Tapınak frizinde <i>Romae Senatui Populo Augustus</i>'u simgeleyen ROMSPA AVG yazısı yer almaktadır.	

EK A.23: İki sütunlu tapınak betimli Hadrianus sikkesi

Envanter No	<i>BMC/2009.110.14</i>	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	128	
Malzeme	Gümüş	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Hadrianus portresi.	
Arka Yüz Betimi	Cephesi iki sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	HADRIANVS AVGVSTVS PP
	A.Y	COS - III
Görsel Kaynağı	<i>Yale University Art Gallery: REWF</i>	
Referanslar:	BMC 1082 (Pl. 74.6)	
Ölçüsü	--	
Tanım	Hadrianus dönemine ait gümüş sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi iki sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Korinth düzenin sütun başlıklarına sahip tapınak, üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Alınlık merkezi sade bırakılmış akrotere ise kanatları açık kartal figürleri yerleştirilmiştir. Tapınak cephe merkezinde giyimli, kalkanlı ve mızraklı bir kadın figürü yer almaktadır. Ateş sunağının başında betimlenen tanrıça figürünün boyutları tapınak stylobat çizgisi ve arkhittav arasında yüksekliğe eş değerdir. 3. Konsüllüğü simgeleyen COS-III yazısı okunmaktadır.	

EK B: Tapınağı sekiz sütunlu, dört sütunlu ve iki sütunlu gösteren Sabina sikkeleri

İmparatoriçelik Dönemi	MS 117-137
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1-6.1.3-6.1.4
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	3
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK B.1
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK B.2
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK B.3
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	

EK B.1: Sekiz sütunlu tapınak betimli Sabina sikkesi

Envanter No	BMC/1979,0101.1266	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	126-137	
Malzeme	alaşım	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Sabina portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	CEBAΣTA
	A.Y	KOI-NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	© The Trustees of the British Museum	
Referanslar	SNG von Aulock 6916	
Ölçüsü	23.58 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait bronz Sabina sikkesinin ön yüzünde imparatoriçenin defne çelenkli büstü sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Cephesi sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselmektedir. Korinth düzeninde tasvir edilen tapınağın cephe sütun merkezindeki iki sütunun aralığı diğerlerine göre fazla tutulmuş ve tapınak içine bir dairesel betim yerleştirilmiştir. Bithynia Koinon u’nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunmaktadır	

EK B.2: Sekiz sütunlu tapınak betimli Sabina sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b103168823	
Darp Yeri	Bithynia Koinonu	
Tarih	126-137	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparatoriçe Sabina portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	CABEINA CEBAΣTA
	A.Y	KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, AA.GR.19132	
Referanslar	-	
Ölçüsü	7,56 gr	
Tanım	Hadrianus dönemine ait bronz Sabina sikkesinin ön yüzünde imparatoriçenin sağ profilden portresi resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak bir podyum üzerinde yükselmektedir. Korinth düzeninde tasvir edilen tapınağın cephe sütun merkezindeki iki sütunun aralığı diğerlerine göre fazla tutulmuş ve tapınak merkezinde elinde asasıyla bir tanrıça figürü betimlenmiştir. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunmaktadır.	

EK B.3: İki sütunlu tapınak betimli Sabina sikkesi

Envanter No	BMC/1872,0709.140
Darp Yeri	Bithynia Koinonu
Tarih	126-137
Malzeme	Alaşım
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparatoriçe Sabina portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi iki sütunlu tapınak
Sikke Lejantı	Ö.Y -
	A.Y KOI NON BEIΘYNIAC
Görsel Kaynağı	© The Trustees of the British Museum
Referanslar	Tradart 1991 (1) no. 308; BMC Greek (Pontus) 32, p.108
Ölçüsü	26.48 gr
Tanım	Hadrianus dönemine ait bronz Sabina sikkelerinin ön yüzünde imparatoriçenin sağ profilden portresi resmedilmiştir. Sikkelerin arka yüzünde ise cephesi iki sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak bir podyum üzerinde yükselmektedir. Korinth düzeninde tasvir edilen tapınağın merkezinde ayakta durur vaziyette üç insan figürü betimlenmiştir. Ortadaki figür Hadriandır ve Tanrıça Roma tarafından taç giydirilmektedir. Hadrianın arkasındaki figür ise Sabina olmalıdır. Bithynia Koinonu'nu simgeleyen KOI NON BEIΘYNIAC lajantı okunmaktadır.

**EK C: Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu, dört sütunlu ve iki sütunlu gösteren
Markus Aurelius sikkeleri**

İmparatorluk Dönemi	MS 161-180
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1-6.1.2-6.1.3
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	4
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK C.1
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK C.2- EK C.3
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK C.4
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK C.1: Tapınağı altı sütunlu gösteren Markus Aurelius sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b85557650
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	161-180
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Markus Aurelius portresi.
Arka Yüz Betimi	Cephesi altı sütunlu Demeter Tapınağı
Sikke Lejantı	Ö.Y AVT K M AV ANTΩNE[INO]C A.Y MHTP NEΩK NEIKOMHA
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1306
Referanslar	RPC, 6078
Ölçüsü	31 mm 18,11 gr
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzüne sağ profilden imparatorun portresi resmedilmiştir. Arka yüzünde ise bir podyum üzerinde yükselen cephesi altı sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Kıрма çatılı üçgen alınlık merkezinde bir fiale veya kalkan motifi yer almaktadır. Tapınak merkezindeki sütun aralığından görülen kadın figürü Tanrıça Demeter'dir. Sol elinde asa, sağ elinde ise mısır koçanı ile betimlenmiştir. Nikomedia'nın metropolisliğine ve <i>neokoros</i> unvanına vurgu yapan MHTP NEΩK NEIKOMHA lajantı okunabilmektedir.

EK C.2: Tapınağı dört sütunlu gösteren Markus Aurelius sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b85557813	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	161-180	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Markus Aurelius ve Lucius Verus'ın karşılıklı portreleri	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AVP ANTONINOC A AVP
	A.Y	NEOKO-NIKOM-OMONOA
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1321	
Referanslar	RPC 5617; <u>Rec</u> 112; Cop 561	
Ölçüsü	31 mm-16,80 gr	
Tanım	Bronz Homonoia sikkesinin ön yüzüne Markus Aurelius ve Lucius Verus portreleri karşılıklı olarak resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak merkezinde oturur vaziyette elinde asası ve fiale ile Homonoia figürü betimlenmiştir. Sikke Markus Aurelius ve Lucius verus arasındaki uyuma işaret etmektedir.	

EK C.3: Tapınağı dört sütunlu gösteren Markus Aurelius sikkesi

Envanter No	BNF/ btv1b8555774z
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	161-180
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Markus Aurelius portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y AVT KAI M AVP ANTΩNINOC A.Y NEOKO-NIKOM- OMONOIA
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, H 1704
Referanslar	RPC 7981
Ölçüsü	8,60 gr
Tanım	Bronz Homonoia sikkesinin ön yüzüne Markus Aurelius portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır. Tapınak merkezinde ise oturur vaziyette elinde asası ve fiale ile Homonoia figürü betimlenmiştir.

EK C.4: Tapınağı iki sütunlu gösteren Markus Aurelius sikkesi

Envanter No	6079	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	161-169	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden betimlenen Markus Aurelius portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi iki sütunlu tapınak betimi.	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVT KAI M AVPH ANTΩNINOC
	A.Y	MHTPOΠ KAI ΠPΩT NEΩKOPOV NIKOMHΔEI
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	Waddington, 83, pl. XCI.6	
Ölçüsü	33 mm-13.28 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzüne imparatorun portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi iki sütunlu bir tapınak yer almaktadır. Tapınak merkezine giyimli ve ayakta duran bir kadın figürü yerleştirilmiştir. Alınlık merkezinde ise bir büst görülmektedir. Nikomedianın metropolisliğine ve <i>neokoros</i> unvanına vurgu yapan MHTPOΠ KAI ΠPΩT NEΩKOPOV NIKOMHΔEI lejantı okunabilmektedir.	

EK D: Tapınağı dört sütunlu gösteren Lucius Verus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 161-169
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.4
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	2
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK D.1- EK D.2
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK D.1: Tapınağı dört sütunlu gösteren Lucius Verus sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b85557865	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	161-169	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Lucius Verus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu Homonoia tapınağı betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVT K A AVP OVHPOC
	A.Y	NEΩKO NIKOM OMONOIA
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1326	
Referanslar	RPC 6095; Rec 115	
Ölçüsü	24 mm-10,09 gr	
Tanım	Bronz Homonoia sikkesinin ön yüzüne Lucius Verus portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselen, cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Alınlık merkezinde kartal figürü yer almaktadır. Tapınak merkezinde ise oturur vaziyette elinde asas ve fiale ile Homonoia figürü betimlenmiştir.	

EK D.2: Tapınağı dört sütunlu gösteren Lucius Verus sikkesi

Envanter No	5619	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	161-169	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden betimlenen Lucius Verus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑΥΤ ΚΑΙC Α ΑΥΡΗΑΙΟC ΟΥΗΡΟC
	A.Y	ΜΗΤΡΟ ΝΕΩΚΟ ΝΙΚΟΜΗΔΙΑC
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	BMC 24-Rec 116, pl. XCI.32	
Ölçüsü	33 mm- 16.82 g	
Tanım	Bronz Homonoia sikkesinin ön yüzüne Lucius Verus'un sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise bir podyum üzerinde yükselen, cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır. Tapınak merkezinde ise ayakta duru vaziyette bir kadın figürü yer almaktadır. Figürün elinde tuttuğu obje tanımlanamamaktadır.	

EK E: Tapınağı sekiz sütunlu, altı sütunlu ve dört sütunlu gösteren Kommodos sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 177-192
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	2.1-2.2.2- 4.2,- 5.1- 6.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	13
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK E.1- EK E.2-EK E.3-EK E.4-EK E.5- EK E.6-EK E.7-EK E.8
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK E.9-EK E.10
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK E.11- EK E.12-EK E.13
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK E.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b8555813m	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	KOMMOΔOC ANTΩNINOC
	A.Y	ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1353	
Referanslar	Rec Gen 162, Pl. XCII,35	
Ölçüsü	35 mm-11,13 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatorun ışın taçlı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise üç bakamaklı bir podyum üzerinde yükselen cephesi sekiz sütunlu tapınak betimlenmiştir. Üçgen alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır. Tapınak merkezine denk gelen sütun aralığı diğerlerine göre daha fazla bırakılmış ve içine dairesel betim yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN) lajantı okunabilmektedir.	

EK E.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	RPC/5638 (geçici envanter no)	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Kommodos Portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑΥΓ[] KOMMOΔOC ANTΩNINOC
	A.Y	ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	Rec 162, pl. XCII.35	
Ölçüsü	28 mm-11.13 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatorun ışın taçlı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise üç bakamaklı bir podyum üzerinde yükselen cephesi sekiz sütunlu tapınak betimlenmiştir. Üçgen alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır. Tapınak merkezine denk gelen sütun aralığı diğerlerine göre daha fazla bırakılmış ve içine dairesel betim yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN) lajantı okunabilmektedir.	

EK E.3: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	AMC/5244	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT K M AYP KOMMOΔOC ANTΩNINOC
	A.Y	NIKOMHΔEON ΔIC NEΩKOPON
Görsel Kaynağı	asiaminorcoins.com	
Referanslar	Rec. 163	
Ölçüsü	14,15 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise üç bakamaklı bir podyum üzerinde yükselen cephesi sekiz sütunlu tapınak betimlenmiştir. Üçgen alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır ve arkhitravda üç fascia sayılabilmektedir. Tapınak merkezine denk gelen sütun aralığı diğerlerine göre daha fazla bırakılmış ve içine dairesel betim yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN) lejantı okunabilmektedir.	

EK E.4: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	5631 (temporary)	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	180-182	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu iki imparator tapınağı ortasında ayakta Demeter	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT K M AYP KOMMOΔOC
	A.Y	ΔIC ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	Rec 142, BMC 25	
Ölçüsü	36 mm-24,86 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise ortada ayakta durur vaziyette Tanrıça Demeter ve her iki yanında sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı betimlenmiştir. Tanrıça uzun dökümlü kıyafetiyle ve bir elinde buğday koçanı, diğerinde asasıyla resmedilmiştir. Tapınakların podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak diğer detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔΙΚ ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ) lejantı okunabilmektedir.	

EK E.5: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	RPC/5669 (temporary)	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı ortasında oturur vaziyette Tykhe	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT K M AYP KOMMoΔoC
	A.Y	ANTΩNIN[OC] NIKoMHΔEΩN ΔIC NEΩ[K]OPΩN
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	C SNG 4120	
Ölçüsü	34 mm-22.84 g	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise ortada oturur vaziyette Tanrıça Tykhe ve her elinde sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınakların podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak diğer detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN) lajantı okunabilmektedir.	

EK E.6: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	RPC/5670 (temporary)	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı ortasında oturur vaziyette Tykhe	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT K M AYP KOMMOΔOC ANTΩNINOC
	A.Y	NIKOMHΔΕΩΝ ΔΙΟΝΕΟΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	BMC, <u>L 1979-1-1-1421</u>	
Ölçüsü	35 mm- 24.04 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise ortada oturur vaziyette Tanrıça Tykhe ve her elinde sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınakların podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak diğer detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔΙΟΝΕΟΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ) lejantı okunabilmektedir.	

EK E.7: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	5641	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Gemi figürü üzerinde cephesi sekizer sütunlu iki imparator tapınağı	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT K M AYP KOMMoΔoC
	A.Y	ANTΩNINoC
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Referanslar	Rec 165(1), pl. XCII.37, L BMC 34	
Ölçüsü	33 mm-25.17 gr	
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise altta sekiz kürekçinin görüldüğü bir gemi, geminin üstünde sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınakların podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak diğer detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN) lajantı okunabilmektedir.	

EK E.8: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	VLM.4 5668
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	177-192
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi
Arka Yüz Betimi	Gemi figürü üzerinde cephesi sekizer sütunlu iki imparator tapınağı
Sikke Lejantı	Ö.Y AYT K M AYP KOMMOΔOC
	A.Y ANTΩNINOC
	NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/
Referanslar	Rec gen 165
Ölçüsü	34 mm- 24.18 gr
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise altta sekiz kürekçinin görüldüğü bir gemi, geminin üstünde sekizer sütunlu 2 imparator tapınağı betimlenmiştir. Tapınakların podyum üzerinde yükseldiği görülmekte ancak diğer detaylar seçilememektedir. Soldaki tapınağın merkez sütun aralığı diğerlerine göre açık tutulmuş. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden Dis Neokoron Nikomedeon (ΔIC NEΩKOPΩN NIKOMHΔEΩN) lajantı okunabilmektedir.

EK E.9: Tapınağı altı sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b85557902	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	175	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi altı sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	Α AVP(H) KOMOΔOC K
	A.Y	MHT NEΩ NEIKOMH(Δ)
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1330	
Referanslar	Rec 122, pl. XCII.3 , Rpc. 5622	
Ölçüsü	22 mm- 5,83 g	
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi altı sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak merkezindeki sütun aralığı diğer sütunlara oranla daha fazla bırakılmış, içine tanrıça Demeter'in ayakta durur vaziyette, sol elinde asa, sağ elinde mısır koçanı tutan betimi yerleştirilmiştir. Alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır. Nikomedia'nın metropolüğüne ve neokorosluğuna işaret eden MET NEO NEIKOME(D) (MHT NEΩ NEIKOMH(Δ) lejantı okunabilmektedir.	

EK E.10: Tapınağı altı sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	VLM 4 5621 (temporary)
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	175
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi altı sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y Λ AVPHΛIOC KOMMOΔOC KAI
	A.Y MHTPO NEΩKO NEIKOMHA
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/
Referanslar	Rec 121, pl. XCII.2, BMC 25, SNGuk-1201-1119
Ölçüsü	32 mm- 17.69 gr
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde Genç Kommodos'un defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi altı sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak merkezindeki sütun aralığı diğer sütunlara oranla daha fazla bırakılmış, içine tanrıça Demeter'in ayakta durur vaziyette, sol elinde asa, sağ elinde mısır koçanı tutan betimi yerleştirilmiştir. Alınlık merkezinde ise kanatları açık bir kartal figürü yer almaktadır. Nikomedia'nın metropolüğüne ve neokorosluğuna işaret eden METRO NEOKO NEIKOMED (MHTPO NEΩKO NEIKOMHA) lejantı okunabilmektedir.

EK E.11: Tapınağı dört sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b8555792w	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	Α ΑΥΡ ΚΟΜΜΟΔΟC
	A.Y	ΜΗΤΡΟ ΝΕΩΚΟ ΝΕΙΚΟΜ
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1332	
Referanslar	Rec Gen 123	
Ölçüsü	4,79 gr	
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde Genç Kommodos'un defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak merkezindeki sütun aralığı diğer sütunlara oranla daha fazla bırakılmış, içine tanrıça Demeter'in ayakta durur vaziyette, sağ elinde asa, sol elinde mısır koçanı tutan betimi yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın metropolüğüne ve neokorosluğuna işaret eden METRO NEOKO NEIKOMED (ΜΗΤΡΟ ΝΕΩΚΟ ΝΕΙΚΟΜΗΔ) lajantı okunabilmektedir.	

EK E.12: Tapınağı dört sütunlu gösteren Kommodos sikkes

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b8555791g	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	177-192	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	KOMMOΔOC
	A.Y	NEIKOM
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1331	
Ölçüsü	6,85 gr	
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde imparatorun defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak merkezindeki sütun aralığı diğer sütunlara oranla daha fazla bırakılmış, içine tanrıça Demeter'in ayakta durur vaziyette, sağ elinde asa, sol elinde mısır koçanı tutan betimi yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın neokorosluğuna işaret eden NEOKO NEIKOMED (NEΩKO NEIKOMHΔ) lejantı okunabilmektedir.	

EK E.13: Tapınağı dört sütunlu gösteren Kommodos sikkesi

Envanter No	RPC/5623	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	175	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden sakalsız Kommodos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi dört sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	Λ AYP KOMoΔoC K
	A.Y	MHT(P(O)) NEΩ(K(ΩP) NEIKoM(H)
Görsel Kaynağı	http://rpc.ashmus.ox.ac.uk/	
Ölçüsü	22 mm-6,38 gr	
Tanım	Bronz Kommodos sikkesinin ön yüzünde Genç Kommodos'un defne çelenkli sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi dört sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Tapınak merkezindeki sütun aralığı diğer sütunlara oranla daha fazla bırakılmış, içine tanrıça Demeter'in ayakta durur vaziyette, bir elinde meşale, diğerinde mısır koçanı tutan betimi yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın metropolüğüne ve neokorosluğuna işaret eden METRO NEOKO NEIKOMED (MHT(P(O)) NEΩ(K(ΩP) NEIKoM(H)) lajantı okunabilmektedir.	

EK F: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus Sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 193-211
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	2.2.2-6.1.1-4.2-5.1-6.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	8
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK F.1- EK F.2- EK F.3- EK F.4- EK F.5- EK F.6- EK F.7- EK F.8
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK F.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b10315969f	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lajantı	Ö.Y	AYKA CEVHPOC II C
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1364	
Referanslar	Rec Gen 183	
Ölçüsü	30 mm-22,92 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Nikomedia'nın ikinci neokrosluğu işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK F.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF btv1b10315974m	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz süyunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVK- Λ-CE ΠΤΙ CEVHΠOΠΠ
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, AA.GR.1384	
Referanslar	-	
Ölçüsü	14,30 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Nikomedia'nın ikinci neokrosluğu işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK F.3: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b10315970t	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVK- Λ-CE ΠΤΙ CEVHPOC ΠE
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, M 4784	
Referanslar	Rec Gen 184	
Ölçüsü	27 mm-13,20 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ısm taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Alınlık merkezinde disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokrosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK F.4: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b103159663	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz süyunlu tapınak betimi	
Sikke Lajantı	Ö.Y	AVK- Λ-CE ITI CEVHPOCII
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1361	
Referanslar	Rec Gen 178	
Ölçüsü	33 mm-20,91 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışınlı taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Alınlık sade bırakılmıştır. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK F.5: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19521	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden defne çelenkli Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑVK- Α-CE ΠΤΙ CEVHPOCTI
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	SNGAulPontus, 768; BMCPontus, s.186, 40, Tekin, 1999 kat. 109.,	
Ölçüsü	27 mm- 9,66 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Alınlık sade bırakılmıştır. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜ-ΕΙΔΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lajantı okunabilmektedir.	

EK F.6: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Envanter No	AMC/5355	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVK- A-CE ITI CEVHPOCII
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	www.asiaminorcoins.com	
Referanslar	BMC 40; Waddington 178; SNG von Aulock 767	
Ölçüsü	34 mm- 23.88 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Alınığa disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK F.7: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Envanter No	AMC/5272	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVK- A-CE ITI CEVHPOCI
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKO/PΩN
Görsel Kaynağı	www.asiaminorcoins.com	
Referanslar	Rec Gen 178, Weiser 58, SNG VA- SNG Cop, CNG Aug 75	
Ölçüsü	34 mm-24,75 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Alınlık merkezine bir insan figürü yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK F.8: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Septimius Severus sikkesi

Sourc: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Sourc: gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b8555818p	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Septimius Severus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekizer sütunlu iki tapınak ortasında Tanrıça Demeter	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΑVK- Α-CE ΠΤΙ CEVHPOCII
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKO/PΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1357	
Referanslar	Rec Gen 173	
Ölçüsü	30 mm-21,29 gr	
Tanım	Bronz Septimius Severus sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise Tanrıça Demeter uzun ve dökümlü bir kıyafetle, ayakta durur vaziyette, iki yanında sekizer sütunlu iki tapınakla betimlenmiştir. Demeter'in solundaki tapınağın alınlık merkezine disk formunda bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN lejantı okunabilmektedir.	

EK G: Tapınağı sekiz ve altı sütunlu gösteren Julia Domna sikkeleri

İmparatoriçelik Dönemi	MS 193–MS 211
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	4
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK G.1- EK G.2- EK G.3
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK G.4
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK G.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Julia Domna sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b103159807	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Julia Domna portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	-
	A.Y	NIKOMEIΔQN ΔIC NEΩKOPQN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1374	
Referanslar	Rec Gen 200	
Ölçüsü	23 mm-6,24 gr	
Tanım	Bronz Nikomedia sikkesinin ön yüzüne imparatoriçenin ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔQN ΔIC NEΩKOPQN lejantı okunabilmektedir.	

EK G.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Julia Domna sikkeleri

Envanter No	SNGuk 1201 1115	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193–MS 211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ prtofilden Julia Domna portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IOULIA DOMNA ?EB
	A.Y	NIKOMEIΔΩΝ ΔΙΕ NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	www.sylloge-nummorum-graecorum.org	
Referanslar	RPC 1, p.349- ; Rec. I (3) pp.517-572 ; vA 736-866; 7099-7150	
Ölçüsü	24 mm-7 gr	
Tanım	Bronz Nikomedia sikkesinin ön yüzüne imparatoriçenin ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Tapınak alınlığının merkezine dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden NIKOMEIΔΩΝ ΔΙΕ NEΩKOPΩN lejantı okunabilmektedir.	

EK G.3: Tapınağı altı sütunlu gösteren Julia Domna sikkeleri

Envanter No	BNF/btv1b10315976h	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	193–MS 211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Julia Domna portresi	
Arka Yüz Betimi	Elinde cephesi altışar sütunlu iki tapınak tutan Tykhe	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IOY ΛΙΑ ΑΥΓΟΥΣΤΑ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙΕ ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1370	
Referanslar	Rec Gen 195 Pl, XCIII,18	
Ölçüsü	29 mm-12,36 gr	
Tanım	Bronz Nikomedia sikkesinin ön yüzüne imparatoriçenin ışın taçlı ve sakallı büstü resmedilmiştir. Arka yüzünde ise elinde cephesi altışar sütunlu iki tapınak tutan Tykhe oturur vaziyette ve dökümlü kıyafetli betimlenmiştir. Nikomedia'nın ikinci Neokrosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜ-ΕΙΔΩΝ ΔΙΕ ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK H: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Caracalla sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 198-217
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK H.1- EK H.2- EK H.1-3- EK H.4- EK H.5
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK H.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Caracalla sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b103160036	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	198-217	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Caracalla portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AYP ANTΩNEINOC AYTO
	A.Y	NIKOMH ΔEΩN ΔIC NEΩKO PΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, M 4844	
Referanslar	Rec Gen 246	
Ölçüsü	30 mm- 14,22 gr	
Tanım	Bronz Caracalla sikkesinin ön yüzüne imparatorun defne çelenkli büstü sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak, cepheden, üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselir şeklinde betimlenmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN	

EK H.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Caracalla sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b10316004n	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	198-217	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Caracalla portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYTO K M AYP ANTΩNIN[OC] AYTOYCTOC
	A.Y	NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKOPQN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1397	
Referanslar	Rec Gen 247	
Ölçüsü	32 mm- 29,07 gr	
Tanım	Bronz Caracalla sikkesinin ön yüzüne imparatorun defne çelenkli büstü sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınağın üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülmektedir. Sütun başlıkları Korith düzenindedir ve merkezi sütun aralığı diğerlerine oranla daha fazla bırakılarak araya bir nokta figürü yerleştirilmiştir. Alınlık merkezinde ise iki dairesel betim vardır. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKOPQN lajantı okunabilmektedir.	

EK H.3: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve iki tapınağın betimlendiği Caracalla sikkesi

Envanter No	BNF/ btv1b10315987c	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	198-217	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Caracalla portresi	
Arka Yüz Betimi	Oturur vaziyette tanrıça betimi ve iki elinde sekizer sütünlü iki tapınak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ANTONIN[OC] AYTOYCTOC
	A.Y	NIKOMHAEON ΔIC NEΩKOPQN
Görsel Kaynağı	bliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1381	
Referanslar	Rec Gen 218 PLXCIV, 7	
Ölçüsü	26 mm-19,30 gr	
Tanım	Bronz Caracalla sikkesinin ön yüzüne imparatorun defne çelenkli büstü sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise Tanrıça Demeter oturur vaziyette, iki elinde cephesi sekizer sütunlu iki tapınak tutar pozisyonda betimlenmiştir. Tapınak alınlıklarına disk formunda dairesel birer figür yerleştirilmiştir. Sütun başlıkları ve podyum basamak sayısı gibi detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHAEON ΔIC NEΩKOPQN lajantı okunabilmektedir.	

EK H.4: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve iki tapınağın betimlendiği Caracalla sikkesi

Envanter No	YUAG /2003.12.4	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	211-215	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Caracalla portresi	
Arka Yüz Betimi	Oturur vaziyette tanrıça betimi ve iki elinde sekizer sütünlü iki tapınak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ANTΩNINOC AYTOYCTOC
	A.Y	NIKOM-EIΔΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	http://artgallery.yale.edu/collections/objects/92277	
Referanslar	Lisa R. Brody and Gail Hoffman, eds., <i>Roman in the Provinces: Art on the Periphery of Empire</i> (Chestnut Hill, Mass.: McMullen Museum of Art, 2014), 250, plate 23.	
Ölçüsü	28 mm- 14.99 gr	
Tanım	Bronz Caracalla sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı büstü sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise Tanrıça Demeter oturur vaziyette, iki elinde cephesi sekizer sütunlu iki tapınak tutar pozisyonda betimlenmiştir. Tapınak alınlıklarına disk formunda dairesel birer figür yerleştirilmiştir. Sütun başlıkları ve podyum basamak sayısı gibi detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK H.5: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve iki tapınağın betimlendiği Caracalla sikkesi

Envanter No	YUAG/2009.110.123	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	198-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Caracalla portresi	
Arka Yüz Betimi	Oturur vaziyette tanrıça betimi ve iki elinde sekizer sütünlü iki tapınak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ANTΩNIN[OC] AYTOYCTOC
	A.Y	NIKOM-ΕΙΔΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	http://artgallery.yale.edu/collections/objects/125419	
Referanslar	-	
Ölçüsü	28,07 mm-15,01 gr	
Tanım	Bronz Caracalla sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı büstü sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzünde ise Tanrıça Demeter oturur vaziyette, iki elinde cephesi sekizer sütunlu iki tapınak tutar pozisyonda betimlenmiştir. Tapınak alınlıklarına disk formunda dairesel birer figür yerleştirilmiştir. Sütun başlıkları ve podyum basamak sayısı gibi detaylar seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHAEΩN ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK I: Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren Geta sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 209-211
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1-6.1.2
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	4
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK I.1-EK I.2-EK I.3
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK I.4
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK I.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Geta sikkesi

Envanter No	SNGuk 0406 4122	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	209-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Geta portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	-
	A.Y	NIKOMEΔ NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	http://www.sylloge-nummorum-graecorum.org/	
Referanslar	-	
Ölçüsü	24 mm-7 gr	
Tanım	Ön yüzüne, sağ profilden imparatorun sakalsız portresinin resmedildiği yarım siglosun arka yüzüne cephesi sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülen tapınağın alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Sütun başlıklarının düzeni seçilememektedir ve sütun aralıkları nizamidir. Nikomedia'nın neokorosluğunu işaret eden NIKOMEΔ NEΩKOPΩN lejantı okunabilmektedir.	

EK I.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Geta sikkesi

Envanter No	SNGuk 1201 1118	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	209-211	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Geta portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	L SEPTIMI GETA
	A.Y	NIKOMHΔΕΩΝ ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	http://www.sylloge-nummorum-graecorum.org/	
Referanslar	RPC 1, p.349- ; Rec. I (3) pp.517-572 ; vA 736-866; 7099-7150	
Ölçüsü	34 mm-26 gr	
Tanım	Ön yüzüne, sağ profilden imparatorun sakalsız portresinin resmedildiği sikkenin arka yüzüne cephesi sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülen tapınağın alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Sütun başlıklarının düzeni seçilememektedir ve sütun aralıkları nizamidir. Nikomedia'nın neokorosluğunu işaret eden ΝΙΚΟΜΕΔ ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK I.3: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Geta sikkesi

Envanter No	AMC/8179	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	198-209	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Geta portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AVT K P CEP Γ ETAS A[VGOV]
	A.Y	ΔIC ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΔΕΙΑC
Görsel Kaynağı	http://www.asiaminorcoins.com/	
Referanslar	RG 258; cf. SNG von Aulock 776	
Ölçüsü	26 mm- 12.06gr	
Tanım	Ön yüzüne, sağ profilden imparatorun sakalsız portresinin resmedildiği sikkenin arka yüzüne cephesi sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldiği görülen tapınağın sütun başlıkları Korinth düzenindedir. Alınlık merkezine ΔIC lejantı, frize ise ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı yerleştirilmiştir. Tapınağın alt boşluğunda ise ΔΕΙΑC lejantı okunabilmektedir.	

EK I.4: Nikomedia forumunu gösteren altı sütunlu iki tapınak betimli Geta sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b10316009w
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	209-211
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Geta portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi altışar sütunlu iki imparator tapınağı ve ortada Demeter sütunu
Sikke Lejantı	Ö.Y AYT K Π CE Π Γ ETAC AY ΓOY A.Y NIKOMHAEON ΔIC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1401
Referanslar	Rec, 263 Pl, XCV, 10
Ölçüsü	31 mm-22,80 gr
Tanım	Ön yüzüne, sağ profilden imparatorun sakalsız portresinin resmedildiği sikkenin arka yüzüne cephesi altışar sütunlu iki tapınak ¾ cepheden karşılıklı olarak yerleştirilmiştir. Üç basamaklı bir podyum üzerinde yükseldikleri görülen tapınakların arasında Demeter Sütunu ve sütunun üzerinde tanrıçanın heykeli vardır. Tapınağın yan sütunları belirtilmiş ancak sayısı seçilememektedir. Tapınak çatı kremitleri stilize işlenmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğunu işaret eden NIKOMHAEON ΔIC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir

EK J: Üç tapınaklı betimlenen Elagabus sikkesi

İmparatorluk Dönemi	MS 218-222
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	2.2.2-4.2-6.1-6.2
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	1
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK J.1
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK J.1: Üç tapınağı yan yan altışar sütunlu gösteren Elagabus sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b103160142	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	218-222	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Elagabus portresi	
Arka Yüz Betimi	Yan yan üç tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AYPH ANTΩNEINOC AVG
	A.Y	TRIC NEOKOPON NIKOMHAEON
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1406	
Referanslar	Rec Gen 278; Burrell type 28; Paris 1406; Vienna 15817	
Ölçüsü	28 mm-11,38 gr	
Tanım	Sikkenin ön yüzünde İmparator Elagabus'un sakalsız portresi sağ profilden verilmiştir. Arka yüzde yan yana üç tapınak betimlenmiştir. Tapınakların üçü de altışar sütunludur. Ortadaki tapınağın merkezinde tanrıça Demeter görülmektedir. Yanlardaki tapınaklar 3/4 cepheden betimlenmiştir. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğunu işaret eden TRIC NEOKOPON NIKOMHAEON lejantı görülmektedir.	

EK K: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve 2 tapınağın betimlendiği Severus Alexander sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS. 222-235
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	6
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK K.1-Şekil.K.2- EK K.3-Şekil.K.4- EK K.5
Tapınağı Altı Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	EK K.6

EK K.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Severus Alexander sikkesi

Envanter No	REWF/2004.6.2321	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	222-235	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Severus Alexander portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AVP CEV ALEXANDROC AV
	A.y	NIKO/MH-Δ-Ω-N – ΔIC NE Ω
Görsel Kaynağı	Yale University of Art Gallery	
Referanslar	SNGCop_576	
Ölçüsü	20.00 mm-4,02 gr	
Tanım	Bronz Severus Alexander sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Merkez sütun aralığı açık bırakılarak içerideki dairesel betimin görülmesi sağlanmıştır. Alınlık merkezine ise bir insan portresi yerleştirilmiştir. Orta akroter sikke pulunun dışında kalmıştır ancak yan akroterlerde kanatları açık birer kartal figürü mevcuttur. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKO/MH-Δ-Ω-N – ΔIC NE Ω lejantı okunabilmektedir.	

EK K.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Severus Alexander sikkesi

Envanter No	CA/404
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	222-235
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Severus Alexander portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betini
Sikke Lejantı	Ö.Y M AYP CE A ΛEEANΔPOC AY A.Y TRIC NEOKOPON NIKOMHAEON
Görsel Kaynağı	http://www.coinarchives.com/
Referanslar	SNG Copenhagen 576
Ölçüsü	19 mm-4,83 gr
Tanım	Bronz Severus Alexander sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Merkez sütun aralığı açık bırakılarak içerideki dairesel betimin görülmesi sağlanmıştır. Alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğuna işaret eden TRIC NEOKOPON NIKOMHAEON lejantı okunabilmektedir.

EK K.3: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Severus Alexander sikkesi

Envanter No	CP/8656	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	222-225	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Severus Alexander portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AVP CEV AΛEEANΔPOC AV
	A.Y	NIKO/MH-ΔΣ/Ω-N / ΔIC NΣΩ/K
Görsel Kaynağı	www.coinproject.com	
Referanslar	Rec Gen 325; SNG Cop 576;	
Ölçüsü	21 mm-3.87 gr	
Tanım	Bronz Severus Alexander sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Sütun aralıkları nizamidir ve sütun başlıkları Korinth düzenindedir. Alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKO/MH-ΔΣ/Ω-N / ΔIC NΣΩ/K lejantı okunabilmektedir.	

EK K.4: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Severus Alexander sikkesi

Envanter No	CP/24138	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	222-235	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Severus Alexander portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AYP CZYH AΛEΞANΔPOC AYΓ
	A.Y	NIKOMHΑΣΩIN ΔIC NΣΩK
Görsel Kaynağı	www.coinproject.com	
Referanslar	Rec Gen 325; SNG Cop 576	
Ölçüsü	19,4 mm- 3.843	
Tanım	Bronz Severus Alexander sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Sütun aralıkları nizamidir ve sütun başlıkları Korinth düzenindedir. Alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKO/MH-ΔΣ/Ω-N / ΔIC NΣΩ/K lejantı okunabilmektedir.	

EK K.5: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Severus Alexander sikkesi

Envanter No	CP/8672	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	222-235	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Severus Alexander portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M AVP CEV AΛEΞANΔPOC AV
	A.Y	NIKOMEΔEΩN ΔIC NΣΩ
Görsel Kaynağı	www.coinproject.com	
Referanslar	Rec Gen 323-325	
Ölçüsü	19,4 mm- 4.38 gr	
Tanım	Bronz Severus Alexander sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Merkez sütun aralığı açık bırakılmıştır ve sütun başlıkları Korinth düzenindedir. Alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMEΔEΩN ΔIC NΣΩ lejantı okunabilmektedir.	

EK K.6: İki tapınak betimli Severus Alexander sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b10316025x
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	222-235
Malzeme	Bronz ; 7,49 g
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Severus Alexander portresi
Arka Yüz Betimi	İki elinde iki tapınak tutan tanrıça Tykhe figürü
Sikke Lejantı	Ö.Y M AYP CΕY AΛΞΑΝΔΡOC AYΓ A.Y NIKOMHΔΕΩΝ ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1417
Referanslar	REC Gen 311, Pl. XCVI, 19
Ölçüsü	24 mm-7,49 gr
Tanım	Bronz Severus Alexander sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise Tanrıça Demeter cepheden elinde iki tapınak tutar vaziyette betimlenmiştir. Tapınakların detayların sütun sayısı, başlık deniz, alınlık figürü gibi detayları belirgin değildir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHΔΕΩΝ ΔIC NEΩKOPΩN lejantı okunabilmektedir.

EK L: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Julia Mamaea sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 222-235
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	1
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK L.1
Tapınağı Altı Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK L.1: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Julia Mamaea sikkesi

Envanter No	AMC/8729	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	222-235	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Julia Mamaea portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	IOYΛIA MAMAIA AYT
	A.Y	NI-KO / MH-ΔC / Ω-N / ΔIC NEΩ / K
Görsel Kaynağı	asiaminorcoins.com	
Referanslar	Rec Gen II S. 559	
Ölçüsü	20 mm-4,57 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde imparatoriçenin portresi sağ profilden tasvir edilmiştir. Arka yüzde ise üç basamaklı bir podyum üzerinde yükselen cephesi sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Merkez sütun aralığı açık bırakılarak içerideki dairesel betimin görülmesi sağlanmıştır ve sütun başlıkları Korinth düzenindedir.. Alınlık merkezi sade bırakılmıştır. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğunu işaret eden NI-KO MH-ΔC ΩN ΔIC NEΩ K lejantı okunabilmektedir.	

EK M: Tapınağı sekiz sütunlu ve altı sütunlu gösteren Maximinus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 235-238
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1-6.2.2
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	3
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK M.1
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK M.2- EK M.3
Tapınağı Dört Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK M.1: Tapınak cephesini sekiz sütunlu gösteren Maximinus sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b103160394
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	235-238
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Maximus Thrax portresi
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y ΓΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑ ΞΙΜΕΙΝΟC A.Y ΝΙΚΟΜΗΔΕ ΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1431
Referanslar	Rec Gen 343 , Pl. XCVIII,3, V
Ölçüsü	24 mm-6,76 gr
Tanım	Bronz Maximinus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakallı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Merkez sütun aralığı açık bırakılarak içerideki dairesel betimin görülmesi sağlanmıştır. Alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden ΔΙCΝ-ΕΩ-ΚΟ-ΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.

EK M.2: Tapınak cephesini altı sütunlu gösteren iki tapınak betimli Maximinus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b103160377
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	235-238
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Maksimus Thrax portresi
Arka Yüz Betimi	İki elinde altışar sütunlu iki tapınak tutan tanrıça figürü
Sikke Lejantı	Ö.YEIMEINOC A.Y NIKOMHAEΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1429
Referanslar	Rec en 340
Ölçüsü	24mm- 6,36 gr Pl.XCVI,39
Tanım	Bronz Maximinus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakallı ve defne çelenkli portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise Tanrıça Demeter cepheden ayakta durur vaziyette iki elinde altışar sütunlu birer tapınakla betimlenmiştir. Tapınak detayları belirgin değildir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHAEΩN ΔIC NEΩKOPΩN lejantı okunabilmektedir.

EK M.3: Tapınak cephesini altı sütunlu gösteren iki tapınak betimli Maksiminus'un caesarı Maksimus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19557	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	235-238	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Maksimus portresi	
Arka Yüz Betimi	¾ cepheden yan yana iki tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΓΙΟΒΟΥΗ-ΜΑΞΙΜΟC Κ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	SNGvAULPontus 798, Tekin, 1999,112	
Ölçüsü	24 mm-5,80 gr	
Tanım	Bronz caesar Maksimus sikkesinin ön yüzünde sağ profilden sakallı bir portre yer almaktadır. Sikkenin arka yüzüne ise altışar sütunlu iki imparator tapınağı 4/3 cepheden resmedilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK N: Tapınağı sekiz sütunlu ve karışık gösteren Maximus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 238
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	3
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK N.1- EK N.2-EK N.3
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK N.1: Tapınak cephesini sekiz sütunlu gösteren Maximus sikkesi

Envanter No	TWF/64.1320	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	235-238	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Maksimus Thrax portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΠΙΟΒΟΥΗ-ΜΑΞΙ[ΜΟΚΑΙC]
	A.Y	ΑΙΚΝ-ΕΩ-ΚΟ-ΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Theodora Wilbour Fund	
Referanslar	SNGvAulock 797,	
Ölçüsü	24,5 mm-8,82 gr	
Tanım	Bronz Maksimus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak üç basamaklı podyum üzerine betimlenmiştir. Merkez sütun aralığı açık bırakılarak içerideki dairesel betimin görülmesi sağlanmıştır. Alınlık merkezine disk formunda dairesel bir figür yerleştirilmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret ΑΙΚΝ-ΕΩ-ΚΟ-ΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK N.2: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren Pupienus Maximus sikkeleri

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b103160466	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	238	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparator portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΓΙΟΒΟΒΗ
	A.Y	-
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1438	
Referanslar	-	
Ölçüsü	7,25 gr	
Tanım	Bronz Maksimus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise cephesi sekiz sütunlu bir tapınak betimlenmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret ΔΙCΝ-ΕΩ-ΚΟ-ΡΩΝ lejantı görülmektedir.	

EK N.3: Cephesi sekiz sütunlu iki tapınağın yan yana betimlendiği Pupienus Maximus sikkesi

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Envanter No	BNF/btv1b10316047n	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	MS 238	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparator portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekiz sütunlu yan yana iki tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΠΙΟΥ ΟΥΗ ΜΑΖΙΜΟC Κ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1439	
Referanslar	Rec Gen,355 Pl. XCVII, 16	
Ölçüsü	24 mm-7,12 g r	
Tanım	Bronz Maksimus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzüne ise Nikomedia limanına vurgu yapan gemi figürü ve geminin üzerinde cephesi sekizer sütunlu iki tapınak betimlenmiştir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı görülmektedir.	

EK O: Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 238-244
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1-6.2.2
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	5
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK O.1- EK O.2- EK O.3- EK O.4- EK O.5
Tapınağı Dört Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK O.1: Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19546	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	238-244	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden defne çelenkli III. Gordianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi altışar sütunlu yan yana iki tapınak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC AVΓ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	Tekin, 1999, kat.124; RG, 564,369	
Ölçüsü	27 mm-11,12 gr	
Tanım	Bronz III. Gordianus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cephesi altışar sütunlu iki tapınak yan yana cepheden betimlenmiştir. Disk formunda dairesel bir figür tapınakların arasındaki sikke boşluğunda, birer tane de tapınak alınlıklarında yer almaktadır. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK O.2: Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19536
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	238-244
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden defne çelenkli III. Gordianus portresi
Arka Yüz Betimi	Ortada ayakta duru vaziyette betimlenen kent tanrıçası ve iki elinde birer tapınak betimi
Sikke Lejantı	Ö.Y M ANT ΓOPΔIANOC AVΓ A.Y NIKOMHAEΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu
Referanslar	Tekin, 1999, kat.122, SNGvAulPontus, 815
Ölçüsü	27 mm-13,53 gr
Tanım	Bronz III. Gordianus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cepheden ayakta tasvir edilen tanrıça figürü ve elinde cepheleri altışar sütunlu iki tapınak betimlenmiştir. Tapınak sütun başlık düzenleri seçilememektedir. Alınlık merkezlerinde disk formunda birer dairesel motif yer almaktadır. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden NIKOMHAEΩN ΔIC NEΩKOPΩN lejantı okunabilmektedir.

EK O.3: Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/19537	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	238-244	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden defne çelenkli III. Gordianus portresi	
Arka Yüz Betimi	Ortada ayakta duru vaziyette betimlenen kent tanrıçası ve iki elinde birer tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	SNGvAulPontus, 815; Tekin, 1999, kat.123	
Ölçüsü	27 mm-10,06 gr	
Tanım	Bronz III. Gordianus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cepheden ayakta tasvir edilen tanrıça figürü ve elinde cepheleri altışar sütunlu iki tapınak betimlenmiştir. Tapınak sütun başlık düzenleri seçilememektedir.Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lajantı okunabilmektedir.	

EK O.4: Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkesi

Envanter No	AMC/8181	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	238-244	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden III. Gordianus portresi	
Arka Yüz Betimi	İki elinde iki tapınak tutan oturur vaziyette Tykhe betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ
	A.Y	ΑΝ ΑΙ C ΝΕΩΚΟΡΩΝ Ν
Görsel Kaynağı	asiaminorcoin.com	
Referanslar	SNG von Aulock 812	
Ölçüsü	33 mm- 20.27gr	
Tanım	Bronz III. Gordianus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız ve ışıltı saçlı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cepheden ayakta tasvir edilen tanrıça figürü ve elinde cepheleri altışar sütunlu iki tapınak betimlenmiştir. Tapınak sütun başlık düzenleri seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΑΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lejantı okunabilmektedir.	

EK O.5: Tapınağı altı sütunlu gösteren III. Gordianus sikkesi

Envanter No	SNGvA 810v
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	238-244
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden III. Gordianus portresi
Arka Yüz Betimi	Elinde altı sütunlu tapınak tutan Tykhe ve oturu vaziyette Athena betimi.
Sikke Lejantı	Ö.Y ANT ΓΟΡΔΙΑΝΟC ΑΥΓ
	A.Y ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ ΝΙΚΟΜΙΔΕΩΝ
Görsel Kaynağı	http://www.wildwinds.com/
Referanslar	SNG Copenhagen; SNG von Aulock 810
Ölçüsü	32 mm-20.55 gr
Tanım	Bronz III. Gordianus sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız ve ışın taçlı portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise Tanrıça Athena oturur vaziyette elinde Nike figürü tutarken betimlenmiştir. Athena'nın karşısında ayakta betimlenen kadın figürü Tanrıça Tykhke'dir ve elinde cephesi altı sütunlu bir tapınak tutmaktadır. Minimalist boyuttan dolayı tapınak detayları seçilememektedir.

EK P: Tapınağı sekiz sütunlu gösteren ve 2 tapınaklı betimlenen Philippos sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 244-249
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.1.1-6.1.2.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	2
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK P.1-EK P.2
Tapınağı Dört Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK P.1: Tapınağı altı sütunlu gösteren Philipos sikkesi

Envanter No	BNF/btv1b103160627	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	244-249	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Philippos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi altı sütunlu tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	M IOYAI ΦΙΛ Π ΠOC
	A.Y	 NIKOMHΔEΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1453	
Referanslar	Rec Gen, 385	
Ölçüsü	20 mm-5,54 gr	
Tanım	Bronz Philipos sikkesinin ön yüzüne imparatorun sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Arka yüzde ise altı sütunlu bir tapınak cepheden tasvir edilmiştir. Tapınak alınlığında disk formunda dairesel bir figür yer almaktadır. Tapınak bir podyum üzerinde yükselmektedir ancak detaylar seçilememektedir.	

EK P.2: Yan yana iki tapınağı altışar sütunlu gösteren Philippos sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/19553	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	244-249	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden ışın taçlı Philippos portresi	
Arka Yüz Betimi	Cephesi sekizer sütunlu yan yana iki tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	Μ ΙΟΥ ΛΙΟC ΦΙΛΑ Π ΠΟC ΑΥ Γ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	Tekin, 1999, Kat. 129; SNGvAulPontus, 834; YKSK, 19555, 19556, 19554	
Ölçüsü	27 mm-12,79 gr	
Tanım	Bronz Philipos sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cephesi altışar sütunlu iki tapınak yan yana cepheden betimlenmiştir. Disk formunda dairesel bir figür tapınakların arasındaki sikke boşluğunda, birer tane de tapınak alınlıklarında yer almaktadır. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna işaret eden ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΔΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lajantı okunabilmektedir	

EK R: Tapınağı altı sütunlu gösteren ve 2 tapınaklı betimlenen Decius sikkesi

İmparatorluk Dönemi	MS 244-249
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	6.1.2.2
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	1
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	EK R.1
Tapınağı Dört Sütunlu Göstersen Sikkeler	--
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	-

EK R.1: Altı sütunlu iki tapınak ve kent tanrıçasını gösteren Decius sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/19577
Darp Yeri	Nikomedia
Tarih	244-249
Malzeme	Bronz
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden Decius'un ışın taçlı portresi
Arka Yüz Betimi	Ayakta duran kent tanrıçası her iki elinde altışar sütunlu birer tapınak ile betimlenmiştir
Sikke Lejantı	Ö.Y AV KA TPAIA]N ΔEKIOC [AV CE] A.Y NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu
Referanslar	SNGvAulPontus, 852, Tekin, 1999, kat. 141
Ölçüsü	23 mm-6,27 gr
Tanım	Bronz Decius sikkesinin ön yüzüne imparatorun ışın taçlı ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise cepheden ayakta tasvir edilen tanrıça figürü ve elinde cepheleri altışar sütunlu iki tapınak betimlenmiştir. Tapınak sütun başlık düzenleri seçilememektedir. Nikomedia'nın ikinci neokorosluğuna ışaret eden NIKOMHΔEΩN ΔIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.

EK S: 3 Tapınaklı betimlenen Valerianus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 253-260
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	1-4.2-5.1
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	4
Tapınağı Sekiz Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Göstersen Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını Karışık Gösteren Sikkeler	EK S.1-EK S.2-EK S.3-EK S.4

EK S.1: Gallianus, I. Valerian ve II. Valerian portrelerini ve üç tapınağı bir arada gösteren sikke

Envanter No	BNF/btv1b10316077w	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	253-260	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Gallianus, I. Valerian ve II. Valerian'ın portreleri	
Arka Yüz Betimi	Üç tapınak betimi ortasında yılanlı sunak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT OYAAEPIANOC ΓΑΛΛΗΝΟC OYA AEPIANOC KAICA
	A.Y	NKOM TPIC NEΩKOPΩN
Görsel Kaynağı	Bibliothèque nationale de France, département Monnaies, médailles et antiques, Fonds général 1468	
Referanslar:	Rec Gen 409	
Ölçüsü	27 mm-7,76 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde Gallianus, I. Valerian ve II. Valerian'ın ışın taçlı ve sakalsız portreleri karşılıklı resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise ortada Demeter Tapınağı ve her iki yanında iki imparator tapınağı betimlenmiştir. Demeter Tapınağı cepheden betimlenmiş ve merkezine denk düşen sütun aralığına tanrıça ayakta duru vaziyette tasvir edilmiştir. İmparator tapınakları ¾ cepheden tasvir edilmiştir. Üç tapınağın ortasında yılanlı bir sunak yer almaktadır. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğuna işaret eden NKOM TPIC NEΩKOPΩN lajantı okunabilmektedir.	

EK S.2: Gallianus, I. Valerian ve II. Valerian portrelerini ve üç tapınağı bir arada gösteren sikke

Envanter No	BMC/68	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	253-260	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Gallianus, I. Valerian ve II. Valerianın portreleri	
Arka Yüz Betimi	Üç tapınak betimi ortasında yılanlı sunak	
Sikke Lejantı	Ö.Y	AYT OYAAEPIANOC ΓΑΛΛΗΝΟC
	A.Y	OYA AEPIANOC K NIKOMHAEON TRIC NEOKOPON
Görsel Kaynağı	coinarchive.com	
Referanslar	Rec Gen, 407; SNG VA 860; BMC 68-70	
Ölçüsü	26 mm-	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde Gallianus, I. Valerian ve II. Valerian'ın ırsın taçlı ve sakalsız portreleri karşılıklı resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise ortada Demeter Tapınağı ve her iki yanında iki imparator tapınağı betimlenmiştir. Demeter Tapınağı cepheden betimlenmiş ve merkezine denk düşen sütun aralığına tanrıça ayakta duru vaziyette, sol elinde asa ile tasvir edilmiştir. İmparator tapınakları ¾ cepheden tasvir betimlenmiştir. Alınlık merkezlerinde disk formunda dairesel birer figür bulunan üç tapınağın ortasında kalan alanda yılanlı bir sunak yer almaktadır. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğuna işaret eden NKOM TPIC NEOKOPON lajantı okunabilmektedir.	

EK S.3: Üç tapınağı bir arada gösteren I. Valerian sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19623	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	253-260	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparatorun ıslın taçlı büstü.	
Arka Yüz Betimi	Üç tapınak betimi, ortadaki tapınağın üstünde Demeter figürü	
Sikke Lejantı	Ö.Y	Π Ο ΟΥΑΛΕΡΙΑΝΟC ΑΥΓ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar	SNGvAulPontus, NachtrageI, 7139	
Ölçüsü	25 mm-6,54 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde I. Valerian'ın ıslın taçlı ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise ortada Demeter Tapınağı ve her iki yanında iki imparator tapınağı betimlenmiştir. Demeter Tapınağı cepheden betimlenmiş orta aktoter üzerinde bir insan figürü tasvir edilmiştir. İmparator tapınakları ¾ cepheden tasvir betimlenmiştir. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğuna işaret eden ΝΚΟΜ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lajantı okunabilmektedir.	

EK T: 3 tapınaklı betimlenen Gallienus sikkeleri

İmparatorluk Dönemi	MS 253-268
Tez Bölüm No	8
Tezde Geçtiği Bölümler	4.2.1 - 5.2 - 6.1.2.2
Tezde Çalışılan Sikke Sayısı	2
Tapınağı Sekiz Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Altı Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı Dört Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınağı İki Sütunlu Gösteren Sikkeler	-
Tapınak Sütun Sayısını karışık Gösteren Sikkeler	EK T.1 - EK T.2

EK T.1: 3 tapınaklı betimlenen Gallienus sikkesi

Envanter No	SNG 7147	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	253-268	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparator portresi	
Arka Yüz Betimi	Üç tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΠΟ ΛΙΕΓΝ ΓΑΛΛΗΝΟC ΑΥΓ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	www.sylloge-nummorum-graecorum.org	
Referanslar:	-	
Ölçüsü	8,05 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde Gallianus'un, ıslın taçlı ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise ortada Demeter Tapınağı ve her iki yanında iki imparator tapınağı betimlenmiştir. Demeter Tapınağı cepheden betimlenmiş ve merkezine denk düşen sütun aralığına tanrıça ayakta duru vaziyette tasvir edilmiştir. İmparator tapınakları $\frac{3}{4}$ cepheden tasvir betimlenmiştir. üç tapınağın ortasında kalan alanda bir incus yer almaktadır. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğuna işaret eden ΝΚΟΜ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ lajantı okunabilmektedir.	

EK T. 2: Yan yana 3 tapınağın betimlendiği Gallienus sikkesi

Envanter No	YKB/Kol/1/19659	
Darp Yeri	Nikomedia	
Tarih	253-268	
Malzeme	Bronz	
Ön Yüz Betimi	Sağ profilden imparatorun büstü	
Arka Yüz Betimi	Yan yana üç tapınak betimi	
Sikke Lejantı	Ö.Y	ΠΟ ΛΙ ΕΓΝ ΓΑΛΛΗΝΟC ΑΥΤ
	A.Y	ΝΙΚΟΜΗΔΕΩΝ ΤΡΙC ΝΕΩΚΟΡΩΝ
Görsel Kaynağı	Nihat Tekdemir, Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu	
Referanslar:	SNGvAulPontus, Nachtrage 1, 7148, Tekin, 1999, kat. 160	
Ölçüsü	23 mm-6,11 gr	
Tanım	Bronz sikkenin ön yüzünde Gallianus'un, ışın taçlı ve sakalsız portresi sağ profilden resmedilmiştir. Sikkenin arka yüzünde ise ortada Demeter Tapınağı ve her iki yanında iki imparator tapınağı betimlenmiştir. Demeter Tapınağı cepheden, imparator tapınakları iseyan profilden betimlenmiştir. Ortadaki tapınağın orta akroter üstünde Tanrıça Demeter, yanlardaki tapınakların üstünde ise ellerinde çelenk tutan birer Nike figürü tasvir edilmiştir. Nikomedia'nın üçüncü neokorosluğuna işaret eden NKOM TPIC NEOKOPON lajantı okunabilmektedir	

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Nihat TEKDEMİR
Doğum Tarihi ve Yeri : Tokat, 1979
E-posta : nihattekdemir@gmail.com
Lisans : 2006, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü

Mesleki Deneyim :

- ✓ 2007-(devam ediyor) Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Müze Yetkilisi
- ✓ 2006-2007 İstanbul Yenikapı Marmaray Kazıları, İstanbul Arkeoloji Müzeleri
- ✓ 2005-2007 Perge antik kenti, kazı ve anastylosis çalışmaları, İstanbul Üniversitesi
- ✓ 2004-2005 Baruttepe Kazısı, Samsun Arkeoloji Müzesi
- ✓ 2003-2004 Eskişehir Küllüoba Kazısı, İstanbul Üniversitesi

Koordinasyonunu ve Yayın Hazırlığını Yürüttüğü Kitaplar:

- ✓ Lukka'dan Lykia'ya: Sarpedon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi, 2016, YKY
- ✓ Pergamon: Anadolu'da Hellenistik Bir Başkent, 2014, YKY
- ✓ Hititler: Bir Anadolu İmparatorluğu, 2012, YKY
- ✓ Frigler: Midas'ın Ülkesinde Anıtların Gölgesinde, 2012, YKY
- ✓ Hattuşa'da 106 Yıl Sergi Kataloğu, 2012, YKY
- ✓ Lidyalılar ve Dünyaları Sergi Kataloğu, 2010, YKY
- ✓ Eski Hamam Eski Tas Sergi Kataloğu, 2009, YKY

Hazırladığı Sergiler:

- ✓ Hattuşa'da 106 Yıl, Ekim, 2012 , YKKSY
- ✓ Renklerin Dönüşü , Haziran, 2010, YKKSY
- ✓ Lidyalılar ve Dünyaları, Şubat, 2010, YKKSY
- ✓ Sikkeler Ne Anlatır Eylül, 2009, YKKSY
- ✓ Zamanın Görünen Yüzü: Saatler Mart, 2009, YKKSY
- ✓ Aphrodisias'tan Roma Portreleri Eylül, 2008, YKKSY
- ✓ Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kağıt Paranın Öyküsü Mayıs, 2008, YKKSY
- ✓ Frigler'in Gizemli Uygarlığı Eylül, 2007, YKKSY

Dış Sergiler:

- ✓ Hisseli Harikalar Kumpanyası (2012, Caddebostan Kültür Merkezi)
- ✓ Eski Hamam Eski Tas (2009, Tofaş Anadolu Arabaları Sanat Galerisi)